

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филозофски факултет

ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА СИРОМАШТИЈА: ПЕРЦЕПЦИИ И СОСТОЈБИ НА ЛОКАЛНО НИВО

Извештај од теренско истражување
спроведено во рамките на научниот проект

„Детерминанти на повеќедимензионалната
сиромаштија: просторно мапирање и нови
одредници за социјалните и развојните
политики на национално ниво“

Маја Геровска Митев, Светлана Трбојевиќ,
Сузана Миовска-Спасева,
Стефани Јовческа, Виктор Стојкоски

Истражувачкиот проект „Детерминанти на
повеќедимензионалната сиромаштија: просторно
мапирање и нови одредници за социјалните и
развојните политики на национално ниво“ е
финансиран од Министерството за образование и
наука.

Издавач:

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филозофски факултет

Уредник:

проф. д-р Оливер Бакрески

Рецензенти:

проф. д-р Весна Димитриевска
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

проф. д-р Марјан Петрески
Факултет за деловна економија и организациони науки
Универзитет Американ Колеџ Скопје

Лектура и коректура:

Кристина Закоска - овластен лектор

Дизајн и техничка обработка:

Студентски Сервис ДОО - Скопје

Печати:

Студентски Сервис ДОО - Скопје

Тираж:

100

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје
364.662:364-22(497.7)„2025/2026“(047.31)

ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА сиромаштија: перцепции и состојби на локално ниво: извештај од теренско истражување спроведено во рамките на научниот проект „Детерминанти на повеќедимензионалната сиромаштија: просторно мапирање и нови одредници за социјалните и развојните политики на национално ниво“ / Маја Геровска Митев... [и др.]. - Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Филозофски факултет, 2026. - 134 стр.; 25 см

Други автори: Светлана Трбојевиќ, Сузана Миовска-Спасева, Стефани Јовческа, Виктор Стојкоски. - Библиографија: стр. 133
ISBN 978-608-238-271-5

1. Геровска Митев, Маја [автор] 2. Трбојевиќ, Светлана [автор] 3. Миовска-Спасева, Сузана [автор] 4. Јовческа, Стефани [автор] 5. Стојкоски, Виктор [автор]

а) Сиромаштија -- Социјална заштита -- Корисници -- Македонија -- 2025-2026 -- Истражувања
COBISS.MK-ID 69681925

СОДРЖИНА

РЕЗИМЕ НА НАОДИТЕ.....	7
ВОВЕД	10
МЕТОДОЛОГИЈА.....	12
1. СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ И ПЕРЦЕПЦИИ НА КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	15
2. ИНДЕКС НА ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	23
3. ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА СИРОМАШТИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА: СОСТОЈБИ, ПЕРЦЕПЦИИ И ПОТРЕБИ.....	31
3.1 Корисници на гарантирана минимална помош и народна кујна ...	33
3.2 Корисници на детски додаток	55
3.3 Корисници на надоместок заради попреченост	69
4. ПЕРЦЕПЦИИ НА СТРУЧНИТЕ РАБОТНИЦИ И НА ДАВАТЕЛИТЕ НА СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ ЗА ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНАТА СИРОМАШТИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА.....	85
5. ДИСКУСИЈА	103
5.1 Интерпретација на клучните наоди	104
5.2 Споредба со други истражувања	108
5.3 Импликации за социјалните политики.....	111
5.4 Ограничувања на студијата и насоки за идни истражувања	112
6. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИТИКИТЕ НА ЛОКАЛНО НИВО	115

6.1 Локални социјални политики засновани на Индекс за повеќедимензионална депривација (ИПД)	117
6.2 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон работоспособни лица, корисници на ГМП и народна кујна	118
6.3 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон семејства со деца, корисници на детски додаток	122
6.4 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон лица со попреченост, корисници на надоместок заради попреченост	127
6.5 Заклучоци и препораки за локалните политики од стручните лица вработени во Центрите за социјална работа и од давателите на социјални услуги на локално ниво	131
РЕФЕРЕНЦИ	133

БЛАГОДАРНОСТ ДО УЧЕСНИЦИТЕ И ИНСТИТУЦИИТЕ

Истражувачкиот тим на проектот „Детерминанти на повеќедимензионалната сиромаштија: просторно мапирање и нови одредници за социјалните и развојните политики на национално ниво“ упатува благодарност до сите кои придонесоа за реализација на овој проект, особено за теренскиот дел од истражувањето. Пред сè, голема благодарност до Министерството за образование и наука за обезбедените финансиски средства за севкупната реализација на ова истражување. Благодарност и до Министерството за социјална политика, демографија и млади за експедитивноста во добивањето дозвола за спроведување на истражувањето во осум меѓуопштински/општински центри за социјална работа во државата. Особена благодарност до директорите, социјалните работници и до другите стручни работници од центрите за социјална работа во Ресен, Винаца, Свети Николе, Скопје-Чаир, Куманово, Струмица, Дебар и Гостивар, како за беспрекорната организација на фокус-групите со корисниците, така и за одговарањето на прашалниците за перцепциите на стручните лица. На овие прашалници одговорија и претставници на општинските организации на Црвениот Крст, на кои, исто така, им изразуваме благодарност. Најголема благодарност упатуваме до сите лица-корисници на права на парична помош од Центрите за социјална работа во Ресен, Винаца, Свети Николе, Скопје-Чаир, Куманово, Струмица, Дебар и Гостивар кои отворено и несебично ги споделија своите животни приказни, секојдневните борби, искуствата со користењето на социјалната заштита, како и стратегиите за справување со секојдневните проблеми. Се надеваме дека наодите и препораките од ова истражување ќе придонесат за поголема видливост на нивните потреби, како и за зајакнување на системот на социјална заштита, со што дел од нивните предизвици ќе бидат надминати.

➤ Од истражувачкиот тим

СПИСОК НА КРАТЕНКИ

Кратенка	Значење
ГМП	Гарантирана минимална помош
НК	Народна кујна
ГМП/НК	Гарантирана минимална помош и народна кујна (заеднички анализирани како една целна група во ова истражување)
ДД	Детски додаток
НП	Надоместок заради попреченост
ИПД	Индекс на повеќедимензионална депривација (конструиран по методологијата на Alkire и Foster, 2011)
Н	Headcount ratio — стапка на повеќедимензионално сиромашни лица во една група (удел на лица со три или повеќе депривации од вкупно осум индикатори)
А	Intensity — интензитет на сиромаштија, просечен удел на депривации кај лицата класифицирани како повеќедимензионално сиромашни
ЦСП	Центар за социјална работа
ЦВ	Центар за вработување
МРИ	Multidimensional Poverty Index — Индекс на повеќедимензионална сиромаштија

РЕЗИМЕ НА НАОДИТЕ

Овој извештај ги презентира наодите од теренското истражување за повеќедимензионалната сиромаштија кај корисниците на права од социјална заштита во Северна Македонија. Истражувањето беше спроведено во периодот ноември 2025–мај 2026 година во осум општини: Ресен, Винаца, Свети Николе, Скопје-Чаир, Куманово, Струмица, Дебар и Гостивар. Истражувањето комбинира квалитативни и квантитативни методи. Квалитативниот дел го сочинуваа фокус-групи со 152 корисници на три типа на права на парична помош од социјална заштита: гарантирана минимална помош и народна кујна (59 лица), детски додаток (39 лица) и надоместок заради попреченост (54 лица). Дополнително, квалитативниот дел опфати и анкета со 57 стручни работници од центрите за социјална работа и давателите на социјални услуги во претходно споменатите градови. Квантитативниот дел вклучи пресметки согласно со добиените одговори на анкетен прашалник пополнет од корисниците, анкетен прашалник пополнет од стручните работници, како и изработка на Индекс на повеќедимензионална депривација, конструиран според методологијата на Алкире (Alkire) и Фостер (Foster). Примерокот на истражувањето е намерен и не е национално репрезентативен. Видот на примерокот овозможува длабински увид во состојбите поврзани со повеќедимензионална сиромаштија на локално ниво, особено кај социјално најранливото население. Иако примерокот на теренското истражување не овозможува национална репрезентативност, географската и типолошката разновидност на примерокот (осум општини од различни статистички региони, како и главни типови права на парична помош) овозможува наодите да се третираат како индикативни за состојбите на национално ниво.

Клучни квантитативни наоди

- 86,8 % од испитаниците се класифицирани како повеќедимензионално сиромашни (три или повеќе истовремени депривации од вкупно осум индикатори). Агрегатната вредност за Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) за целиот примерок изнесува 0,487.
- Невработеноста или повремениот работен статус е најраспространетата депривација (94,7 % од испитаниците), проследена со висока самопроценета тежина на семејната состојба (68,4 %) и долгогодишна зависност од социјалната заштита (47,4 %).
- Корисниците на детски додаток имаат највисок ИПД меѓу трите групи (0,532), проследени од корисниците на ГМП/НК (0,496) и на надоместок заради попреченост (0,444) - блиски вредности што покажуваат дека сите три групи се соочуваат со споредливо високи нивоа на депривација, и покрај различната природа на нивните права.

- Општините Дебар (ИПД 0,607), Куманово (0,567) и Свети Николе (0,516) покажуваат највисоки нивоа на депривација, додека Винаца има најниско ниво (0,227) – разлика која не произлегува од етничкиот состав на примерокот, туку, пред сè, од самопроценетата тежина на состојбата, должината на користење на правата и од користењето повеќе права истовремено.
- Турците (0,583) и Ромите (0,561) имаат највисок ИПД, но поради помалиот удел во вкупното население, најголемиот апсолутен товар на депривацијата паѓа на етничките Македонци (65,4 % од вкупниот пондериран ИПД) и Албанците (25,5 %) – наод со директни импликации за насочување на политиките кон двете димензии истовремено.
- Проценката на корисноста на паричната помош од социјална заштита покажува дека самопроценките на корисниците и проценките на стручните работници се всушност блиски: корисниците на ГМП/НК и детски додаток ја оценуваат помошта со просечна оценка 2,58 и 2,69 од 5, а корисниците на надоместок заради попреченост со повисока просечна оценка од 3,30 од 5. Стручните работници во центрите за социјална работа ја оценуваат истата помош слично, со просечна оценка од 2,64 од 5.

► Клучни квалитативни наоди

- Сиромаштијата се доживува како постојана грижа за подмирување трошоци за лекови, храна и сметки, придружена со чувство на беспомошност. Кај корисниците на надоместок заради попреченост, ова дополнително е проследено со ерозија на достоинството, преку бирократски процедури кои бараат постојано „докажување“ на трајна состојба.
- Стручните лица делумно се согласуваат со корисниците за причините за сиромаштија - невработеноста и здравствените проблеми се рангирани високо кај двете страни. Сепак, постои значајна разлика во акцентот: додека стручните лица најчесто го посочуваат недоволното образование како водечка причина, самите корисници ретко го гледаат сопственото образовно ниво како примарен проблем, и наместо тоа, ја нагласуваат отсутноста на работни места, дискриминацијата (особено кај ромската заедница) и институционалните пропусти што се надвор од нивна контрола.
- Транспортот, домувањето и пристапот до специјалистичка здравствена заштита се идентификувани како универзални бариери низ сите осум општини, независно од типот на право.
- Руралната изолација и оддалеченоста од институциите системски ги продлабочуваат сите други форми на депривација.

» Приоритетни препораки (пресечни за сите групи)

1. Воспоставување на локални механизми за координација помеѓу центрите за социјална работа, центрите за вработување, здравствените институции и локалните самоуправи.
2. Развивање активни локални програми за вработување, приспособени според потребите на секоја целна група (вклучувајќи флексибилно работно време за родители и приспособени работни места за лица со попреченост).
3. Формирање единствен локален регистар на корисници на права од социјална заштита, кој ќе овозможи негово поврзување со релевантните институции на централно ниво (центри за социјална работа, здравствени институции и слично), со цел поедноставена размена на информации, намалување на административниот товар при остварување на повеќе права истовремено, и подобра координација при следење на потребите на корисниците.
4. Воведување општинска специјализирана превозна услуга, особено за патувања поврзани со здравствени и административни потреби на корисниците.
5. Транспарентни и јасни критериуми за распределба на социјални станови, еднакратна помош и субвенции – најчесто споменуваниот извор на институционална недоверба кај испитаниците.
6. Теренски пристап на комисиите за оценка на попреченост, наместо задолжително патување на корисниците. Целосните диференцирани препораки за секоја целна група се претставени во Поглавје 6.

» Ограничувања

Примерокот е намерен и опфаќа осум општини. Наодите се статистички прецизни за опфатената популација, но не треба автоматски да се генерализираат на национално ниво. Целосна дискусија на методолошките ограничувања е достапна во делот 5.4.

Сиромаштијата како феномен долго време беше дефинирана и мерена првенствено преку материјалните аспекти, односно преку приходите и потрошувачката на домаќинствата. Сепак, современите пристапи во истражувањето на сиромаштијата сè повеќе укажуваат на потребата од нејзино согледување како повеќедимензионален концепт, кој опфаќа низа меѓусебно поврзани депривации во различни животни домени. Овие домени вклучуваат недостаток на образование, ограничен пристап до здравствени услуги, несоодветни услови за домување, исхрана, социјална исклученост, како и ограничена мобилност и пристап до инфраструктурни и општествени ресурси. Повеќедимензионалниот пристап овозможува подлабоко разбирање на природата на сиромаштијата и на механизмите кои ја репродуцираат, при што се нагласуваат не само материјалните туку и социјалните, просторните и институционалните аспекти на лишувањето.

Истражувањето врз кое се базира овој извештај е спроведено во рамките на проектот „Детерминанти на повеќедимензионалната сиромаштија: просторно мапирање и нови одредници за социјалните и за развојните политики на национално ниво“, реализиран од Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Проектот има повеќе цели: (1) да се идентификуваат клучните детерминанти на повеќедимензионалната сиромаштија кај корисниците на права на парична помош од социјална заштита; (2) да се изврши просторно мапирање на сиромаштијата на ниво на општини и населени места, и (3) да се развијат индикатори и одредници кои ќе послужат за унапредување на социјалните и на развојните политики на национално и на локално ниво. Овој извештај се фокусира на перцепциите и на состојбите на локално ниво, истражувајќи ги ставовите, искуствата и предизвиците со кои се соочуваат корисниците на социјална заштита во осум градови низ Република Северна Македонија. Дополнително, анализата опфаќа и испитување на мислењето на стручните работници во центрите за социјална работа, како и на лиценцираните даватели на социјални услуги. Овој пристап овозможува добивање на споредбени и сеопфатни податоци од сите засегнати страни, вклучувајќи ги корисниците на социјалната заштита, институциите што ги спроведуваат политиките и услугите, како и давателите на услуги на локално ниво. Ваквиот пристап овозможува формулирање на релевантни и насочени препораки за подобрување на социјалната заштита на локално ниво.

Анализата на перцепциите на локално ниво е од особена важност, бидејќи сиромаштијата не се манифестира униформно, туку нејзините форми, интензитет и последици се обликувани од локалните економски услови, достапноста на услуги, инфраструктурната поврзаност, како и од социјалните и културните норми во секоја средина. Истражувањето на локалните перцепции овозможува увид во секојдневните стратегии на преживување, бариерите за пристап

до ресурси и услуги, како и во очекувањата на корисниците од институциите. Дополнително, вклучувањето на повеќе целни групи-корисници овозможува компаративна анализа на различните типови права, што е од клучно значење за креирање на диференцирани и насочени политики кои одговараат на специфичните потреби на секоја група.

Истражувањето е спроведено со примена на мешан методолошки пристап, кој комбинира квалитативни и квантитативни техники на собирање и на анализа на податоци. Овој пристап овозможува не само статистичко утврдување на распространетоста и интензитетот на депривацијата, туку и подлабоко разбирање на субјективните перцепции, искуства и контекстуални фактори кои влијаат врз животните услови на корисниците. Истражувачкиот дизајн е дефиниран така што ги опфаќа сите осум статистички региони во државата, со застапеност на урбани и рурални средини, што овозможува просторна споредливост на наодите.

Истражувањето се заснова на перцепции и податоци добиени од фокус-групи со корисници на социјална заштита (гарантирана минимална помош - ГМП, народна кујна - НК, детски додаток - ДД и надоместок заради попреченост - НП), како и одговори на анкетен прашалник добиени од страна на стручни работници во Центрите за социјална работа (ЦСР) како и лиценцирани даватели на социјални услуги.

Теренските истражувања со фокус-групите беа реализирани во периодот ноември 2025 година - мај 2026 година. Вкупниот број на спроведени фокус-групи изнесува 32, распоредени во осум градови: Ресен, Куманово, Винаца, Скопје-Чаир, Свети Николе, Струмица, Дебар и Гостивар. Во секој град беа спроведени по четири фокус-групи, кои одговараат на четирите целни групи-корисници: корисници на гарантирана минимална помош, корисници на народна кујна, корисници на детски додаток и корисници на надоместок заради попреченост. Изборот на градови е извршен врз основа на географската локација (урбана/рурална општина), разликите во економскиот развој и структурата на населението, со цел да се обезбеди разновидност на контексти во кои се применува социјалната заштита.

Центрите за социјална работа во осумте општини ги контактираа сите свои корисници од трите целни категории (ГМП/НК, ДД, НП) и ги поканија да учествуваат во фокус-групите. Учесството беше доброволно, а конечниот примерок го сочинуваат оние корисници кои можеа и беа подготвени да присуствуваат на закажаните термини. Вкупниот број испитаници во фокус-групите чии одговори се вклучени во анализата изнесува 152 лица. Притоа, реалниот број на присутни учесници на фокус-групите беше значително поголем, но во анализата се вклучени само оние лица што ги исполниле критериумите за вклучување, согласно со принципите за веродостојност на податоците и за избегнување на двојно броење од исти домаќинства. Сите учесници беа претходно информирани за целта на истражувањето, за начинот на користење на податоците и за нивната анонимност, а учеството беше доброволно.

За собирање на податоците беа користени структурирани прашалници и водичи за фокус-групите, развиени специфично за секоја целна група. Дискусиите

опфаќаа тематски области што ги покриваат клучните димензии на депривација: образование, вработеност, приход, домување, исхрана, пристап до здравствена и социјална заштита, мобилност, социјална вклученост и перцепција на институциите. Сите разговори во рамки на фокус-групите беа аудио снимени (со дозвола на испитаниците) и подоцна транскрибирани. Транскрипцијата беше извршена со прецизно вербално пренесување на изјавите, при што транскриптите беа организирани според редоследот на прашањата, што овозможи систематско поврзување на одговорите со индикаторите за депривација.

Секој од учесниците во фокус-групите, по завршување на групната дискусија, пополни прашалник, составен од демографски и социо-економски прашања (пол, етницитет, образование, економски статус, семејна структура, години на користење на правото, користење на други права од социјална заштита), како и прашања за оценка на тежината на семејната ситуација и оценка на корисноста на правото од социјална заштита (на скала од 1 до 5). Квантитативните податоци беа обработени со помош на статистички софтвер СПСС (SPSS), при што беа пресметани фреквенции, проценти и мерки на централна тенденција за сите променливи. За анализа на квалитативните податоци беше применета тематска анализа, при што кодирањето се спроведуваше индуктивно, но истовремено водено од тематските области дефинирани во структурата на прашалникот. Развиен е систем на кодови кој опфаќа теми од типот: перцепција на сиромаштијата, секојдневни предизвици (исхрана, затоплување, транспорт), пристап до здравствени и образовни услуги, однос кон институциите, стратегии на преживување и предлози за мерки. Софтверската обработка на квалитативните податоци беше извршена со помош на алатката за квалитативна анализа АТЛАС (ATLAS).

Врз основа на добиените податоци од фокус-групите како и на анкетните прашалници што ги пополнуваа корисниците од Центрите за социјална работа, се изработи и Индекс на повеќедимензионална депривација (ИПД), конструиран врз основа на осум индикатори: ниско образование, невработеност или повремена работа, примање две или повеќе права, долгогодишен корисник (над 10 години), висока самопроценета тежина на семејната ситуација, ранлив состав на домаќинството, здравствена попреченост и нереализирана потреба за домување или вработување. Лицето се смета за повеќедимензионално сиромашно ако има депривација кај најмалку три од наведените осум индикатори.

Со цел да се споредат перцепциите на корисниците, беше доставен електронски анкетен прашалник до стручни работници во осум центри за социјална работа, како и до лиценцирани даватели на социјални услуги. Анкетниот прашалник беше доставен преку платформата Квалтрикс (Qualtrics), и сите одговори од стручните работници беа дадени директно на самата платформа. Добиеени се вкупни 78 одговори, од кои 17 се започнати, но не се завршени и затоа се исклучени од обработката. Дополнително, од 61 формално завршени анкети, четири испитаници имаат само неколку одговорени прашања од вкупно 30 и тие се исклучени од понатамошна анализа. Вкупниот број на валидни и комплетни

одговори се добиени од 57 стручни работници, врз кои се темели анализата на перцепциите на стручните лица за повеќедимензионалната сиромаштија кај корисниците од Центрите за социјална работа, како и воопшто за социјално ранливото население.

Важно е да се нагласи дека примерокот и на фокус-групите и на анкетниот прашалник со стручните лица е намерен и не е национално репрезентативен. Истражувањето е дизајнирано како квалитативно-квантитативна студија која дава продлабочен увид во карактеристиките и перцепциите на корисниците на социјална заштита во избраните градови, како и перцепциите на стручните работници во центрите за социјална работа во избраните градови. Наодите се статистички прецизни за овој примерок, но не можат да се генерализираат на целокупната популација на корисници на социјална заштита во државата. Ограничувањето на оваа студија произлегува од природата на намерниот примерок и локалниот фокус на истражувањето, што овозможува длабинска анализа на состојбите и перцепциите во конкретни локални средини. Сепак, наодите од оваа студија може да послужат како индикативни насоки за состојбите и на национално ниво.

1.

**СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИ
ПРОФИЛ И ПЕРЦЕПЦИИ
НА КОРИСНИЦИТЕ НА
ПРАВА НА ПАРИЧНА
ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА
ЗАШТИТА**

СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ И ПЕРЦЕПЦИИ НА КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Ова поглавје дава сеопфатен преглед на карактеристиките на испитаниците опфатени со ова истражување, вклучувајќи ја нивната полова и возрасна структура, типот на право што го користат, комбинацијата на бенефиции, семејната структура, етничката припадност, должината на користење на правата, како и нивните перцепции за тежината на сопствената состојба и за корисноста на помошта. Ваквиот преглед овозможува поставување контекст за подлабинската анализа на секоја група корисници поединечно, како и за споредба на состојбите меѓу различните локални средини. Анализата на социо-демографските карактеристики не само што дава увид во структурата на примерокот туку овозможува и идентификација на факторите поврзани со ризикот од сиромаштија и социјална исклученост, како и на специфичните потреби на различните групи-корисници.

Вкупниот број испитаници чии одговори се анализирани изнесува 152 лица. Овие лица се распределени во осум градови, при што најголем број се од Дебар (34), потоа од Ресен и Свети Николе (по 23), од Скопје-Чаир (18), од Винаца (16), од Куманово (15), од Струмица (13) и од Гостивар (10). Ваквата распределба овозможува споредба на состојбите меѓу различни локални средини, но не е пропорционална со реалната застапеност на корисниците по општини. Според полот, структурата е релативно избалансирана со 74 мажи (48,7 %) и 78 жени (51,3 %), што укажува на приближно еднаква застапеност на двата пола во примерокот. Оваа рамномерна распределба според полот е значајна, бидејќи овозможува компаративна анализа на родовите аспекти на сиромаштијата, особено имајќи предвид дека жените често се изложени на поголем ризик од сиромаштија поради структурните нееднаквости на пазарот на трудот и распределбата на домашните обврски.

Возрасната структура покажува доминантно учество на лицата од 30 до 50 години, кои со 82 лица учествуваат

со 53,9 % во вкупниот примерок. Лицата од 51 до 64 години се застапени со 45 лица (29,6 %), додека најмладите од 18 до 29 години се само 13 лица (8,6 %), а најстарите над 65 години се 12 лица (7,9 %). Оваа возрасна распределба сугерира дека најголемиот дел од корисниците се во работноспособна возраст, што укажува на поврзаноста помеѓу социјалната заштита и невработеноста или недоволната заработка на оваа популација.

Според типот на право што го користат од центарот за социјална работа, најголема група се корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна (ГМП/НК) со 59 лица (38,8 %), по што следат корисниците на надоместок заради попреченост (НП) со 54 лица (35,5 %), а најмала група се корисниците на детски додаток (ДД) со 39 лица (25,7 %). Овие пропорции го одразуваат фокусот на истражувањето врз различните типови права, но не ја рефлектираат реалната застапеност на корисниците според тип на право во целата држава. Комбинацијата на права покажува дека мнозинството испитаници користат две или повеќе бенефиции, при што 67 лица (44,1 %) користат две права, 52 лица (34,2 %) користат само едно право, 25 лица (16,4 %) користат три права, а 8 лица (5,3 %) користат четири или повеќе права. Кај корисниците на детски додаток, гарантирана минимална помош и народна кујна, најголем дел користат две права (59,0 % и 42,4 % последователно), додека кај корисниците на надоместок заради попреченост доминира користењето на само едно право (29 лица или 53,7%). Овие податоци укажуваат на значителна мултипликација на бенефициите, особено кај корисниците на детски додаток, кај кои дури 94,9 % користат две или повеќе права истовремено, и во помал обем кај гарантираната минимална помош и народната кујна (64,4%), што може да биде показател за повеќекратната ранливост на овие домаќинства. Високиот процент на корисници на детски додаток кои примаат две или повеќе бенефиции сугерира дека семејствата со деца се соочуваат со повеќекратни недостатоци кои бараат комбинирана поддршка од системот, додека доминацијата на само едно право кај корисниците на надоместок заради попреченост може да укаже на специфичноста на ова право кое, иако само по себе е недоволно, ретко се комбинира со други форми на помош.

Семејната структура на испитаниците значително варира според типот на право. Кај корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна, доминираат проширени домаќинства со три или повеќе возрасни лица и малолетни деца (19 лица или 32,2 %), потоа едночлени домаќинства (10 лица или 16,9 %) и брачни парови без деца (10 лица или 16,9 %), проширени домаќинства со три или повеќе возрасни лица без деца (5 лица или 8,5 %), додека самохрани родители со деца се застапени со само 2 лица (3,4 %). Оваа структура укажува дека корисниците на ГМП и на народна кујна најчесто живеат во проширени, повеќегенерациски домаќинства кои вклучуваат и деца, што може да биде стратегија за споделување на трошоците, но истовремено укажува на притисок врз ограничените ресурси на домаќинството. Високиот удел на едночлени домаќинства (16,9 %) е особено за-

грижувачки, бидејќи станува збор за лица кои живеат сами и кои немаат можност за делење на трошоците со други членови на домаќинството.

Корисниците на детски додаток имаат поинаква структура, со најголема застапеност на самохрани родители со деца (12 лица или 30,8 %) и брачни парови со три или повеќе деца (9 лица или 23,1 %), што е во согласност со природата на ова право кое е наменето за семејства со деца. Дополнително, 8 лица (20,5 %) живеат во проширени домаќинства со три или повеќе возрасни лица, при кои кај сите нив во домаќинството се присутни и малолетни деца. Високиот удел на самохрани родители (30,8 %) укажува на ранливоста на овие домаќинства, кои често се соочуваат со дополнителни предизвици поради ограничените приходи и обврските за грижа за децата без поддршка од друг родител. Присуството на брачни парови со три или повеќе деца (23,1 %), како и проширените домаќинства со деца (20,5 %), укажува на повеќедетни и повеќегенерациски семејства кои се соочуваат со значителни финансиски оптоварувања и имаат потреба од дополнителна поддршка за обезбедување на основните потреби на децата.

Кај корисниците на надоместок заради попреченост, најчести се брачни парови без деца (16 лица или 29,6 %) и проширени домаќинства со три или повеќе возрасни лица без деца (12 лица или 22,2%), проширени домаќинства со три или повеќе возрасни лица и малолетни деца се застапени со 9 лица (16,7 %), додека самохрани родители со деца се само 1 лице (1,9 %). Оваа структура укажува дека лицата со попреченост најчесто живеат во проширени семејни заедници, веројатно заради потребата од дополнителна грижа и поддршка, но за разлика од ГМП/НК, кај оваа група мнозинството проширени домаќинства (12 од 21, односно 57 %) немаат малолетни деца, што укажува дека проширеното домаќинство овде почесто служи за неа на возрасното лице со попреченост.

Анализата на образовната структура на испитаниците во фокус-групите открива алармантно низок образовен профил кај сите три групи-корисници, со одредени варијации во интензитетот: кај корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна доминираат учесниците со завршено основно образование (42,37 %), проследени со оние без формално образование (30,51 %), при што само еден единствен учесник има завршено високо образование; кај корисниците на детски додаток речиси 60 % (23 лица) се со завршено или некомплетирано основно образование, дополнителни 15 % (6 лица) се без формално образование, 23 % (9 лица) имаат средно образование, а само 3 % (1 корисник) има завршен факултет. Најнизок образовен профил покажуваат корисниците на гарантирана минимална помош, кај кои скоро 88,1 % имаат само основно или помалку од основно образование (30,5 % без формално, 15,3 % нецелосно основно, 42,4 % завршено основно), а високо образование имаат само 1,7 %. Ниското образование, особено изразено кај корисниците на гарантирана минимална помош и на народна кујна, останува еден од клучните структурни фактори поврзани со сиромаштијата кај оваа популација.

Етничката структура според типот на право покажува дека етничките Македонци се најбројни кај корисниците на надоместок заради попреченост (35 лица или 64,8 % од таа група) и кај детскиот додаток (64,8 % и 43,6 % последователно), додека кај корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна најзастапени се Ромите (47,5 %). Во целокупниот примерок, Македонците се најзастапени со 69 лица (45,4 %), потоа Ромите со 41 лице (27,0 %), Албанците со 30 лица (19,7 %) и Турците со 12 лица (7,9 %). Оваа етничка структура покажува дека Ромите се непропорционално застапени кај корисниците на гарантирана минимална помош, што укажува на системска ранливост на ромската заедница. Ромите сочинуваат само 2,53 % од вкупното население според пописот од 2021 година, но во примерокот учествуваат со 27 %, што е десетпати повеќе од нивниот удел во популацијата. Оваа преголема застапеност укажува на акумулирани социо-економски недостатоци кои ја принудуваат ромската заедница во поголема мера да зависи од социјалната заштита. Албанците се релативно рамномерно распределени меѓу трите типа права (16,9 % кај ГМП, 20,5 % кај ДД и 22,2 % кај НП), додека Турците се застапени во сите групи, но со мал број (4 лица во секоја група).

Анализата на економскиот статус на испитаниците во фокус-групите покажува доминантна невработеност кај сите три групи-корисници, со одредени варијации во структурата: кај корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна, 67,8 % (40 лица) изјавиле дека не се вработени, додека 32,2 % (19 лица) се повремено вработени и/или сезонски работници; кај корисниците на детски додаток, 69,23 % (27 лица) се невработени, а 30,76 % (12 лица) остварува повремен приход од работа; додека најизразена невработеност се забележува кај корисниците на надоместок заради попреченост, каде што 75,9 % (41 лице) се невработени, дополнителни 11,1% (6 лица) работат повремено, 9,3 % (5 лица) се пензионери, а само 3,7 % (2 лица) се редовно вработени. Економскиот профил на испитаниците укажува на структурна исклученост од пазарот на трудот кај сите три категории корисници, која е најизразена кај лицата со попреченост.

Должината на користење на бенефициите покажува дека најголемиот дел од испитаниците се долгогодишни корисници. Најголема група се корисниците кои ги користат правата од 11 до 20 години, од 48 лица (31,6 %). Овие податоци укажуваат на изразена долготрајна зависност од социјалната заштита, при што над 66 % од испитаниците користат бенефиции подолго од 6 години. Особено загрижувачки е фактот што кај корисниците на надоместок заради попреченост, над една четвртина (25,9 %) го користат правото повеќе од 20 години, што укажува на хроничност на попреченоста и неможност за вработување, но и на недоволната ефикасност на системот за социјална реинтеграција.

Дополнителни показатели што се важни за секој тип право вклучуваат самопроценка на тежината на семејната ситуација и проценка на корисноста на помошта. Корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна и корисниците на детски додаток ја перципираат својата семејна ситуација како подеднакво тешка, со иста просечна оценка од 4,15 на скала од 1 до 5 кај двете групи,

при што 52,5 % од ГМП/НК корисниците и 48,7 % од ДД корисниците ја оценуваат состојбата како многу тешка. Корисниците на надоместок заради попреченост имаат нешто пониска, но сепак висока просечна оценка од 3,91, при што 42,6 % од нив ја оценуваат состојбата како многу тешка. Високите просечни оценки кај сите групи укажуваат на длабока субјективна перцепција на тешка животна ситуација, при што сличното ниво на перципирана тежина кај корисниците на ГМП/НК и на детски додаток веројатно се должи на комбинирани притисоци на невработеноста, ограничените приходи и, кај родителите, грижата за децата во услови на сиромаштија.

Кога станува збор за перцепцијата на корисноста на помошта, постојат забележливи разлики меѓу трите групи-корисници. Корисниците на надоместок заради попреченост покажуваат релативно највисоко ниво на позитивна перцепција, при што најголем дел од нив, односно 38,9 % од оваа група ја оценуваат помошта како умерено корисна. Дополнително, 14,8 % од истата група ја оценуваат како многу корисна, што значи дека вкупно 53,7 % од корисниците на надоместок заради попреченост имаат позитивна перцепција за корисноста на помошта (умерено или многу корисна).

Кај корисниците на детски додаток, најголем дел, односно 43,6 % од групата ја оценуваат помошта како умерено корисна. Потоа следуваат 28,2 % кои ја оценуваат како малку корисна, додека само 7,7 % ја оценуваат како многу корисна, а 12,8 % (5 лица) сметаат дека воопшто не помага. Оваа распределба покажува дека кај оваа група јасно доминира умерената оценка, а процентот на оние кои сметаат дека помошта е многу корисна е забележливо низок, што укажува на послаба перцепција за адекватноста на детскиот додаток во однос на потребите на семејствата со деца.

Кај корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна, наспроти другите две групи, доминира оценката малку корисна, со 42,4 % од групата. Следуваат 23,7 % кои ја оценуваат како умерено корисна, додека само 6,8 % ја оценуваат како многу корисна, а 13,6% сметаат дека воопшто не помага. Она што е карактеристично за оваа група е јасната доминација на скептичната оценка (малку корисна), за разлика од другите две групи каде што доминира умерената оценка, што укажува дека корисниците на ГМП/НК ја перципираат помошта како најмалку соодветна на нивните потреби.

Споредбата меѓу групите покажува дека корисниците на надоместок заради попреченост остануваат релативно најзадоволни, со најнизок процент на оценка воопшто не помага (само 1,9 %) и највисок комбиниран удел на позитивни оценки (умерено и многу корисна заедно – 53,7 %). Корисниците на детски додаток и на гарантирана минимална помош покажуваат различни обрасци: кај детскиот додаток доминира умерената оценка (43,6 %) со забележливо низок удел на многу корисна (7,7 %), додека кај гарантираната минимална помош доминира негативната перцепција - оцената малку корисна (42,4 %), со само 6,8 % кои сметаат дека помошта е многу корисна. Овие наоди укажуваат дека перцепцијата за корисно-

ста на помошта значително варира меѓу групите, при што корисниците на ГМП/НК изразуваат најмногу скептицизам, а корисниците на надоместок заради попреченост остануваат релативно најзадоволни. Високиот процент на корисници кои помошта ја оценуваат само како умерено или малку корисна (кај ГМП 23,7 % и 42,4 %, кај ДД 43,6 % и 28,2 %) укажува на потребата од зголемување на износите и подобрување на достапноста на бенефициите, како и од воведување на дополнителни мерки за социјална вклученост.

Доминантна карактеристика на сите групи е долгогодишното користење на бенефициите, што укажува на структурни пречки за излез од системот на социјална заштита, вклучувајќи недостаток на работни места, недоволна квалификација, дискриминација на пазарот на трудот и хронична попреченост. Дополнително, кај сите групи на корисници забележлива е акумулацијата на повеќекратни недостатоци: од ниско образование и невработеност, до долгогодишна зависност од социјалната заштита и висока самопроценета тежина на животната ситуација. Токму ова акумулирање на депривации е во фокусот на следниот дел од анализата, во кој преку индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) се дава сеопфатна квантитативна процена на повеќедимензионалната сиромаштија, со посебен осврт на просторните, социјалните и етничките димензии на лишувањето.

2.

ИНДЕКС НА
ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА
ДЕПРИВАЦИЈА КАЈ
КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА
НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД
СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

ИНДЕКС НА ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) е конструиран врз основа на осум индикатори кои опфаќаат различни димензии на лишување. Индикаторите се избрани врз основа на теоретските сознанија за повеќедимензионалната сиромаштија и се приспособени на контекстот на корисниците на социјалната заштита во Северна Македонија. Индикатори кои се вклучени во ИПД се:

1. Ниско образование: лица без образование или нецелосно/некомплетирано основно образование;
2. Невработеност или повремена работа: лица кои не работат или работат повремено, сезонски или за дневница;
3. Примање две или повеќе бенефиции: корисници кои остваруваат најмалку две различни права од системот на социјална заштита;
4. Долгогодишен корисник: лица кои ги користат бенефициите 11 или повеќе години;
5. Висока самопроценета тежина: лица кои ја оценуваат својата семејна ситуација со оценка 4 или 5 на скала од 1 до 5;
6. Ранлив состав на домаќинството: едночлени домаќинства, самохрани родители со деца или брачни парови со три или повеќе деца;
7. Здравствена попреченост: лица кои примаат надоместок заради попреченост (НП) без разлика дали ова е нивно примарно право преку кое се вклучени во примерокот или дополнителен бенефит што го примаат покрај друго право (ГМП или детски додаток). Оваа бројка (64 лица, 42,1 %) е повисока од бројот на испитаници чиешто примарно право е НП (54 лица, 35,5 %), бидејќи дополнителни 10 испитаници од другите две групи-корисници, исто така, примаат НП како втор бенефит;

8. Незадоволена потреба за домување или за вработување: лица кои експлицитно навеле потреба од домување или вработување како приоритетна помош од општината.

Секој од осумте индикатори е дихотомизиран, испитаникот добива вредност 1 доколку е депривиран според дадениот индикатор, односно 0 доколку не е депривиран. Согласно вообичаената практика во литературата за мерење на повеќедимензионална сиромаштија (Alkire and Foster, 2011), на сите осум индикатори им е доделена еднаква тежина (1/8). Иако постојат алтернативни пристапи со диференцирани тежини, еднаквото пондерирање е избрано заради транспарентност и репликабилност на методот, а во отсуство на консензус во литературата за релативната важност на овие конкретни осум индикатори во национален контекст. Вкупниот резултат на депривација за секој испитаник се пресметува како прост збир на осумте индикатори (Deprivation Count), кој може да се движи од 0 до 8. Овој збир потоа се нормализира преку делење со вкупниот број индикатори (8), со што се добива индивидуална ИПД-вредност која се движи од 0 до 1.

Прагот за класификација на лицето како повеќедимензионално сиромашно е поставен на најмалку 3 депривации од вкупно 8 индикатори, што одговара на ИПД-вредност од 0,375 или повисок. Овој праг е избран врз основа на концептуалното сфаќање дека сиромаштијата претставува акумулација на повеќекратни недостатоци, при што три или повеќе истовремени депривации укажуваат на сериозно и комплексно лишување кое бара интегриран одговор. Лицата со 2 или помалку депривации (вредност 0,250 или пониска) не се класифицираат како повеќедимензионално сиромашни.

Врз основа на индивидуалните вредности, ИПД за секоја група (општина, тип на право, етничка група) се пресметува како производ на стапката на повеќедимензионално сиромашни лица (headcount ratio, H) и интензитетот на сиромаштијата (intensity, A). Стапката H го претставува уделот на лицата кои се класифицирани како повеќедимензионално сиромашни во вкупниот број испитаници во групата. Интензитетот A ја претставува просечната ИПД-вредност само кај оние лица кои се класифицирани како сиромашни, односно просечниот удел на депривации кај сиромашната популација. $ИПД = H \times A$, што овозможува истовремено мерење на распространетоста и длабочината на повеќедимензионалната сиромаштија во дадена група.

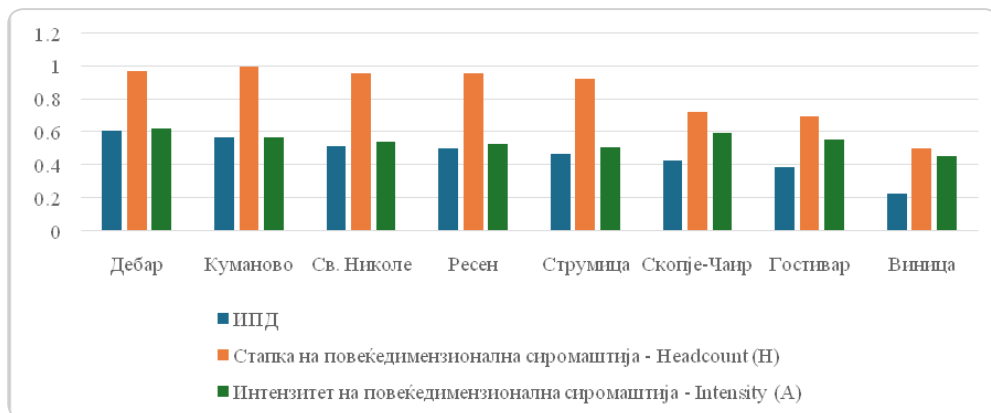
Овој пристап е во согласност со Алкировата методологија за мерење на повеќедимензионална сиромаштија (Alkire and Foster, 2011), која овозможува дезагрегација на резултатите според географски, социјални и демографски категории, како и идентификација на најзастапените депривации во секоја група.

Од вкупниот број на 152 испитаници, 132 лица (86,8 %) се класифицирани како повеќедимензионално сиромашни, односно имаат три или повеќе депривации од осумте индикатори. Само 20 лица (13,2 %) не се класифицирани како повеќедимензионално сиромашни, што укажува на исклучително високо ниво на

акумулирани лишувања кај корисниците на социјалната заштита вклучени во истражувањето.

Просечниот број на депривации по испитаник, пресметан врз целиот примерок (без разлика на статусот на сиромаштија), изнесува 4,14 од вкупно 8 индикатори. Интензитетот на сиромаштијата (А), мерен како просечен удел на депривации кај лицата класифицирани како повеќедимензионално сиромашни, изнесува 0,561. Согласно стандардната Alkire-Foster методологија, агрегатната ИПД-вредност за целиот примерок ($ИПД = H \times A$, каде $H = 86,8\%$) изнесува 0,487. Овие вредности укажуваат дека не само што голем дел од корисниците се повеќедимензионално сиромашни, туку и дека интензитетот на нивните лишувања е висок: просечното лице класифицирано како повеќедимензионално сиромашно има депривација кај 4,5 од 8 индикатори.

 Графикон 1: Индекс на повеќедимензионална депривација (ИПД), стапка (H) и интензитет (A) по општини

Анализата по општини (Графикон 1) покажува дека осумте општини формираат три јасно раздвоени групи по ниво на депривација: три општини со висок ИПД (Дебар, Куманово, Свети Николе), четири со умерен ИПД (Ресен, Струмица, Скопје-Чаир, Гостивар) и Винаца, која е одделен, значително понизок случај.

Дебар (Југозападен регион) има највисок ИПД во примерокот (0,607) - со стапка од 97,1 % (33 од 34 испитаници) и интензитет од 62,5 %, при што просечното сиромашно лице таму има депривација кај 5,0 од 8 индикатори, највисоко меѓу сите општини. Куманово (Североисточен регион) го следи со ИПД 0,567, каде буквално сите 15 испитаници се класифицирани како повеќедимензионално сиромашни (100 %) - екстремна, целосна распространетост, иако со понизок интензитет (56,7 %) од Дебар. Слична слика покажува и Свети Николе (Вардарски Регион), со ИПД 0,516, стапка од 95,7 % и интензитет од 54,0 %. Сите три општини значително го надминуваат просекот на примерокот (0,487), а Дебар и Куманово се особено загрижувачки поради екстремно високите стапки на повеќедимензионално сиромашни лица.

Умерена, но сепак значајна депривација бележат Ресен (0,505), Струмица (0,471), Скопје-Чаир (0,431) и Гостивар (0,388), со стапки кои се движат од 70 % до 96 %. Во оваа група се издвојува Скопје-Чаир: иако има најниска стапка (72,2 %) меѓу четирите, интензитетот кај оние што сепак се класифицирани како сиромашни е највисок во групата (59,6 %, второ по Дебар во целиот примерок) - показател дека урбаната средина го намалува бројот на засегнати лица, но не ја намалува длабочината на депривација кај оние кои сепак се погодени.

Виница (Источен Регион) е издвоен случај со далеку најнизок ИПД (0,227), стапка од 50,0 %, (8 од 16 испитаници), која е двојно пониска од стапките на другите општини, и со најнизок интензитет (45,3 %).

Географскиот образец укажува дека руралните општини (Дебар, Свети Николе, Ресен) имаат тенденција кон повисок ИПД од урбаните, иако Куманово, како урбана општина, се рангира како втора највисока. Ова сугерира дека иако руралното живеалиште може да биде ризик-фактор, локалните економски и социјални услови играат одлучувачка улога. Интересно, етничкиот состав на примерокот сам по себе не го објаснува распоредот на општините според нивото на депривација – Виница, општината со најнизок ИПД, има највисок удел на ромско население во примерокот (50 %) меѓу сите осум општини, додека Свети Николе, со висок ИПД, речиси и нема ромска или турска застапеност во својот примерок. Она што ги разликува општините со висок и низок ИПД е повеќе субјективната самопроцена на тежината на состојбата, долгогодишноста на користење на правата и бројот на истовремени бенефиции, отколку самиот етнички состав на примерокот.

Корисниците на детски додаток имаат највисок ИПД меѓу трите групи, 0,532, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 92,3 % (36 од 39 испитаници) и интензитет од 57,6 %. Оваа група е најмногу изложена на акумулирани лишувања, што укажува дека семејствата со деца кои го користат ова право се соочуваат со комбинирани притисоци од невработеноста на родителите, грижата за децата и ограничените приходи, при што просечното сиромашно лице од оваа група има депривација кај 4,61 индикатори.

Корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна имаат ИПД од 0,496, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 88,1 % (52 од 59 испитаници) и интензитет од 56,2 %. Оваа група останува значително изложена на акумулирани лишувања, што е во согласност со фактот дека станува збор за лица кои најчесто се наоѓаат на дното на социјалната скала, без редовни приходи и со повеќекратни потреби, слично на положбата на корисниците на детски додаток, при што просечното сиромашно лице од оваа група има депривација кај 4,50 индикатори.

Корисниците на надоместок заради попреченост имаат најнизок ИПД меѓу трите групи, 0,444, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 81,5 % (44 од 54 испитаници) и интензитет од 54,5 %. Иако стапката е висока, интензитетот е најнизок меѓу трите групи, што значи дека лицата класифицирани како повеќедимензионално сиромашни во оваа група имаат нешто помал број

истовремени депривации во споредба со другите две групи, при што просечното сиромашно лице од оваа група има депривација кај 4,36 индикатори. Ова може да се објасни со фактот дека надоместокот заради попреченост е поврзан со специфична, добро дефинирана категорија на депривација - здравствената состојба, додека другите димензии на лишување кај оваа група се нешто помалку акумулирани отколку кај корисниците на детски додаток и гарантирана минимална помош.

Релативната блискост меѓу ИПД-вредностите на трите типа право (0,444 до 0,532) укажува дека без разлика дали станува збор за приходна сиромаштија, потреби поврзани со деца или попреченост, корисниците на сите три права се соочуваат со споредливо високи нивоа на повеќедимензионална депривација. Ова е особено изразено кај корисниците на детски додаток и корисниците на гарантирана минимална помош, чии ИПД-вредности (0,532 и 0,496) се најблиски меѓу трите групи. Сите три групи се соочуваат со акумулирани недостатоци во образование, вработување, домување и здравствена состојба, што создава комплексен и тешко надминлив круг на сиромаштија, без оглед на конкретниот тип право преку кој е остварен пристапот до системот на социјална заштита.

Интрагрупната анализа по етничка припадност покажува дека Турците имаат највисок ИПД од 0,583, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 100,0 % (сите 12 испитаници) и интензитет од 58,3 %. Ова е највисоката стапка меѓу сите етнички групи и укажува на исклучително тешка положба на турското население кое е корисник на социјална помош. Сите турски испитаници се соочуваат со три или повеќе депривации, при што просечното лице од оваа група има депривација кај 4,67 индикатори.

Ромите следуваат со ИПД од 0,561, стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 87,8 % (36 од 41 испитаници) и највисок интензитет меѓу сите етнички групи, 63,9 %. Оваа висока вредност е во согласност со бројните истражувања кои укажуваат на системска маргинализација на ромската заедница во сите животни домени: образование, вработување, домување и здравствена заштита. Ромите сочинуваат 27,0 % од вкупниот примерок, но се непропорционално застапени кај групите со највисоки нивоа на депривација, при што просечното сиромашно лице од оваа заедница има депривација кај 5,11 индикатори, највисоката вредност меѓу сите групи во целиот примерок.

Етничките Македонци имаат ИПД од 0,453, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 87,0 % (60 од 69 испитаници) и интензитет од 52,1 %. Иако ова е пониско од Турците и Ромите, сепак станува збор за високо ниво на депривација. Македонците се најбројна група (69 лица или 45,4 % од примерокот) и го носат најголемиот апсолутен товар на сиромаштијата, при што просечното сиромашно лице од оваа група има депривација кај 4,17 индикатори.

Албанците имаат најнизок внатрешно-групен ИПД од 0,425, со стапка на повеќедимензионално сиромашни лица од 80,0 % (24 од 30 испитаници) и интензитет од 53,1 %. Иако стапката на повеќедимензионално сиромашни лица останува

висока, интензитетот и просечниот број на депривации кај сиромашните лица од оваа група се најниски меѓу сите етнички групи, 4,25 индикатори, што укажува на нешто помала акумулација на депривации кај албанската заедница во примерокот во споредба со другите три групи.

Кога се земаат предвид пописните тежини од 2021 година, сликата значително се менува. Иако Турците имаат највисок внатрешно-групен ИПД (0,583), нивниот удел во вкупното население е само 4,33 % (нормализирано меѓу четирите анализирани етнички групи), па нивниот придонес во вкупниот пондериран ИПД изнесува само 5,6 %. Слично, Ромите сочинуваат само 2,84% од населението и придонесуваат со 3,5 % од вкупниот ИПД. Спротивно на тоа, етничките Македонци, кои сочинуваат 65,56 % од населението, придонесуваат со 65,4 % од вкупниот пондериран ИПД, додека Албанците со 27,26 % удел во населението придонесуваат со 25,5 %. Вкупниот пондериран ИПД изнесува 0,454.

Ова значи дека иако Турците и Ромите се соочуваат со најсериозна сиромаштија на индивидуално ниво, најголемиот апсолутен товар на повеќедимензионалната сиромаштија во населението паѓа на етничките Македонци, а потоа на Албанците, едноставно затоа што тие се најбројни во општата популација. Ова е клучен наод за креирање политики: интервенциите мора да бидат насочени и кон етничките групи со највисок интензитет на сиромаштија (Турци и Роми) и кон групите што го носат најголемиот апсолутен товар (Македонци и Албанци).

Анализата на поединечните индикатори покажува дека најзастапена депривација е невработеноста или повремениот труд, застапена кај 94,7 % од испитаниците (144 лица). Ова укажува дека недостатокот на редовно вработување е основна карактеристика на сите групи-корисници, без разлика на типот право.

Високата самопроценета тежина (оценка 4 или 5) е втора најзастапена депривација, застапена кај 68,4 % од испитаниците (104 лица), што укажува на длабока субјективна перцепција на тешка животна ситуација кај мнозинството корисници.

Примањето две или повеќе бенефиции е застапено кај 57,9 % од испитаниците (88 лица) според построгата оперативна дефиниција применета во оваа пресметка (наспроти пообемниот преглед на комбинации на права во Поглавје 1)¹, што укажува на значителна, но не универзална мултиплицираност на правата.

Долгогодишното користење на бенефиции (11 или повеќе години) е застапено кај 47,4 % од испитаниците (72 лица), што ја прави четврта најзастапена депривација и укажува на структурна зависност од социјалната заштита кај скоро половина од примерокот.

¹ Индикаторот «примање две или повеќе бенефиции» применува построга дефиниција од описниот преглед во Поглавје 1. При конструирање на индикаторот, тимот направи дополнителна проверка на суровите одговори и не ги смета за посебно право случаите каде дополнителниот запис претставува административен додаток на истото основно право (на пр. енергетски додаток за корисниците на ГМП), или право коешто е аплицирано но сè уште не е отпочнато со користење. Поглавје 1, наспроти тоа, дава пообеман, описан преглед на комбинациите на права како што се пријавени, без таа дополнителна проверка

Незадоволената потреба за домување или вработување е застапена кај 46,1 % од испитаниците (70 лица), пресметана од текстуалните одговори за приоритетна општинска помош, што ја прави петта најзастапена депривација.

Ниското образование (без формално или со нецелосно основно) зафаќа 31,6 % од испитаниците (48 лица). Доколку во категоријата на ниско образование се вклучат и лицата со завршено само основно образование, процентот се искачува на 73,7 % (112 лица), што укажува на значителен образовен дефицит кај оваа популација.

Ранливиот состав на домаќинството (едночлени домаќинства, самохрани родители или брачни парови со три или повеќе деца) е присутен кај 26,3% од испитаниците (40 лица), при што доминираат самохрани родители и повеќечлени домаќинства.

Здравствената попреченост (примање на НП) зафаќа 42,1 % од испитаниците (64 лица).

Оваа распределба покажува дека сиромаштијата кај корисниците на социјалната заштита е повеќеслоен феномен, при што материјалните недостатоци (невработеност, ниско образование) се испреплетуваат со субјективните перцепции за сопствената состојба (висока самопроценета тежина на семејната ситуација) и структурните ограничувања (долготрајна зависност, ранлив состав на домаќинството).

ИПД се покажува како корисна алатка за идентификација на најранливите групи и општини, како и за насочување на политиките кон клучните димензии на депривацијата. Истражувањето ги потврдува наодите од други студии дека сиромаштијата е повеќедимензионален феномен кој бара интегриран, територијално насочен и етнички сензитивен пристап за нејзино намалување.

3.

ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА
СИРОМАШТИЈА КАЈ
КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА
НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД
СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА:
СОСТОЈБИ, ПЕРЦЕПЦИИ И
ПОТРЕБИ

ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНА СИРОМАШТИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА НА ПАРИЧНА ПОМОШ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА: СОСТОЈБИ, ПЕРЦЕПЦИИ И ПОТРЕБИ

Анализата на индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) покажа дека сиромаштијата кај корисниците на социјалната заштита е длабока и повеќеслојна, со значителни специфичности меѓу општините, етничките групи и типовите права. Сепак, индексот сам по себе не може да ги објасни секојдневните искуства, стратегиите на преживување и субјективните перцепции на корисниците, ниту да ги идентификува конкретните пречки и потреби што тие ги перципираат во својата локална средина. За да се добие сеопфатна слика на повеќедимензионалната сиромаштија, неопходно е индикаторите да се надополнат со квалитативни наоди кои овозможуваат подлабок увид во причините, последиците и во контекстуалните фактори што ја обликуваат положбата на секоја група корисници. Во ова поглавје се прикажани резултатите од анализата на фокус-групите, структурирани според типот на право од социјална заштита: гарантирана минимална помош и народна кујна, детски додаток и надоместок заради попреченост. За секоја група посебно се обработени неколку тематски области: перцепции и лични искуства со сиромаштијата; вработувањето и можностите за работа на локално ниво; пристапот до здравствена заштита; пристапот до образование, условите за домување и станбените потреби; исхрана; мобилноста и пристапот до јавен превоз; пристапот до зелени површини и паркови; услуги што недостасуваат во општината, како и предлози на корисниците за конкретни мерки за намалување на сиромаштијата. На овој начин, поглавјето дава сеопфатен увид во повеќедимензионалната сиромаштија од перспектива на самите корисници, интегрирајќи ги нивните искуства, перцепции и предлози за подобрување на социјалните политики.

3.1 Корисници на гарантирана минимална помош и народна кујна

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- N = 59 испитаници (38,8 % од примерокот)
- ИПД = 0,496 · Стапка (H) = 88,1 % · Интензитет (A) = 56,2 %
- Просечна депривација кај сиромашните: 4,50 од 8 индикатори
- Најчести искажани потреби: вработување (18), социјален стан (15), финансиска помош (13)

Споредбената анализа на фокус-групите покажува дека корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна (во понатамошниот текст ГМП/НК) во нашиот примерок се застапени со 38,82 %. Од вкупниот број на ГМП/НК корисници (N=59), најголем дел доаѓа од Дебар (27 %), потоа од Свети Николе и Ресен (по 15%), од Скопје-Чаир и Винаца (по 12 %), од Куманово (10 %), од Струмица (5 %), а најмалку од Гостивар (3%).

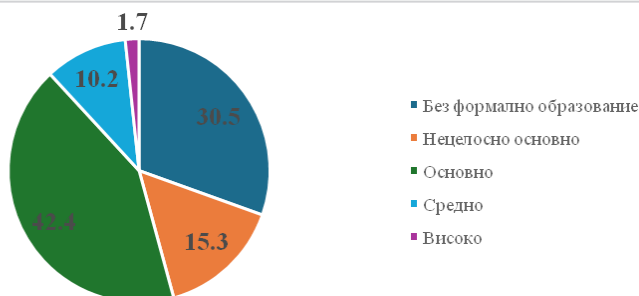
Што се однесува до возрастната структура на испитаниците во фокус-групите на корисници на ГМП/НК, еднаква е застапеноста на испитаниците на возраст од 30-50 и од 51-64 години со по 44,07 %. Просечна возраст на ГМП/НК испитаниците е 46,5 години.

Во структурата на испитаниците, приматели на ГМП/НК, мажите учествуваат со 59,32 %, што е отстапување од 10,64 % од вкупниот број испитаници, каде што мажите учествуваат со само 48,68 %.

Од вкупниот број испитаници, корисниците на ГМП/НК, 47,46 % се Роми, 28,81 % се Македонци, додека 16,95 % се Албанци, а само 6,78 % се Турци.

Доминираат учесниците со завршено основно образование 42,37 %, по што следат оние без формално образование 30,51 %. Треба да се напомене дека само еден учесник има завршено високо образование.

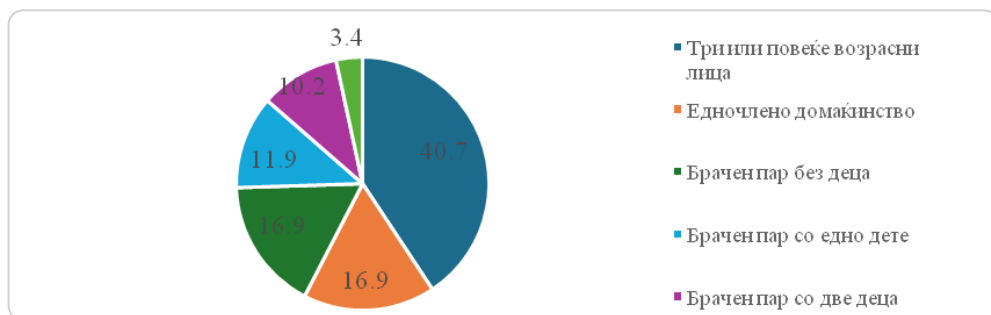
➤ **Графикон 2:** Образовен профил на испитаниците корисници на ГМП/НК

Според вработеноста, 67,8% (40 лица) изјавиле дека не се вработени, додека 32,2% (19 лица) се повремено вработени и/или сезонски работници.

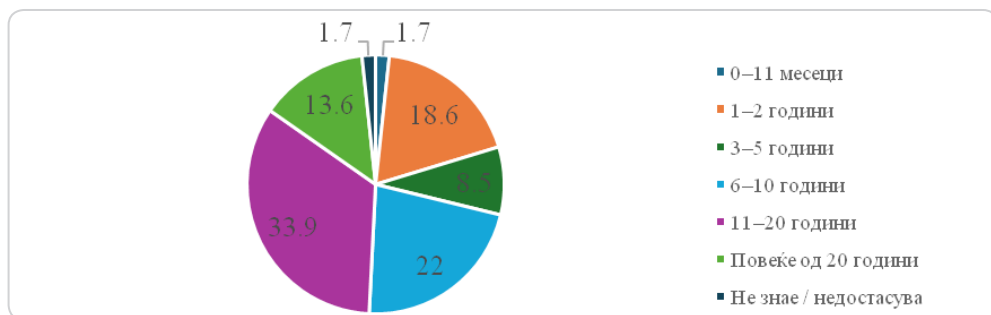
Во однос на структурата на семејството, ГМП/НК-испитаниците главно доаѓаат од домаќинства со три или повеќе возрасни лица 40,68 %, а еднаков е процентот на домаќинства со еден член и парови без деца (17%). Што укажува дека во оваа категорија доминираат домаќинства со возрасни лица. Во просек, фокус-групите на ГМП/НК има 2,9 возрасни членови во домаќинството и 1,4 малолетни членови.

➤ **Графикон 3:** Семејна структура на испитаниците-корисници на ГМП/НК

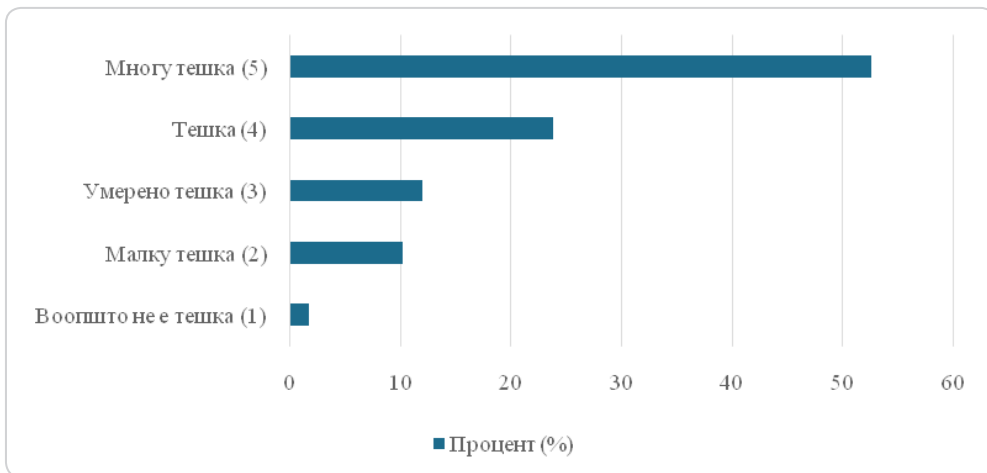
Загрижува податокот во однос на времетраењето на користењето на паричниот надоместок на ГМП/НК. Имено, најголем дел го користат правото 11 и повеќе години (47,46 %).

➤ **Графикон 4:** Времетраење на користење на ГМП/НК

Кога станува збор за самопроценка на тежината на семејната состојба, 52,5 % (31 лице) од испитаниците од оваа група ја оценуваат својата состојба како многу тешка, 23,7 % (14 лица) како тешка, 11,9 % (7 лица) како умерено тешка, 10,2 % (6 лица) како малку тешка, додека само едно лице смета дека состојбата воопшто не е тешка. При одговор на прашалникот на скала од еден до пет, просечната оцена е 4,15.

Графикон 5: Самопроценета тежина на семејната состојба кај корисниците на ГМП/НК

Перцепции за сиромаштијата

Корисниците на ГМП/НК ја поврзуваат сиромаштијата со недостиг од финансиски средства, односно неможност да се задоволат основните потреби. Недостигот од финансиски средства се однесува на:

- задоволување на лични потреби („со ѝариџе шџо џи имам не можам нишџо да си дозволам, не ми сѝасувааѝ ѝариџе“ – корисник од Куманово)
- задоволување на потребите на децата („Како ѝрво џо немаш џоа задоволсѝво да куѝиш за џвое деџе една иџрачка, ако не ѝовеќе“ – корисник од Винаца“);
- неможност да се патува: „нема пари ни до Скопје да се патува со тие пари“ – корисник од Куманово;
- режиски трошоци „Пеѝ илјади денари одаѝ на сѝруја, а ѝреосѝанаѝиѝе ѝеѝ не сѝиџнувааѝ за нишџо.“ „Виѝе џоа џо знаѝе нормално, ѝрошоци има-ме. Сѝруја ѝи доаџа 4-5 илјади. Треба да се зџолеми малку ѝаа ѝомош.“ – корисник од Свети Николе;

Недостигот од основни средства за егзистенција го препознаваат преку следниве показатели:

- Недостиг од храна „ Да. Еѝе. Цел ден ќе седиме на џоа јадење. Цел ден на ѝаркови ќе одам, или мажѝ ми ќе собира лебови од канѝи, ќе осѝаваѝ ѝака, народ, комѝиш, џо ѝушѝаѝ, џо собира лебоѝ, џо носи џоре. Го јаџиме, зема-ме ѝѝерки, ѝаѝлиџани, комѝири, ѝие рабоѝи. Од џоа живееме. Да доаџа со-цијално, 4 000 јас земам. 4 000. Имам болно деџе, и да, земам лекови.“ – корисник од Скопје-Чаир
- Немање пристап до топла вода;

- Недостиг на огревно дрво „Храна слабо, дрва немаат луѓето“ – корисник од Ресен
- Несигурност „не знаеме на што сме“ – корисник од Куманово.
- Недостиг од облека „Немаш можности за да им ѝ задоволиш потребите на децата...И ѝајќи, да се облекаат...Да имаме ќе куйиме сè. – корисник од Куманово“

За испитаниците, Роми, од Чаир и Винаца сиромаштијата е нешто тешко:

„За ромите е тешко, сиромаштијата е тешка.“ „... Ние ромите кајасирофа, кајасирофа... ние сме најтешко. И болна сум од асма, бели гробови... Црн гроб, се... Сè. И на ѝумја сум. Да, со асма. И што ќе зимаш ти со 4 000 со 3 деца. Ништо...“ – корисник од Скопје-Чаир.

Причината за сиромаштијата ја поврзуваат и со дискриминацијата на Ромите (корисници од Куманово, Винаца)

„Одигме да работиме нешто, нема ни работа, нема... Само да има некоја работа, но нема работа. Има и дискриминација во Куманово...Штом те види дека си Ром, нема работа.“ – корисник од Куманово

Описот на сиромаштијата, дадена од испитаник од Винаца, ја отсликува комплексноста на проблемот, поврзувајќи го со отсуство на вработување, присуство на болест во домаќинството, како и користење на социјални трансфери што се недоволни за основните потреби во домаќинството

„Па, може да ја ойшеме еве во некоја фамилија каде никој не работи, ѝлус некој болен и на социјална ѝомош или неџа некој болен што зема, значи ќе излезе дека со 15 илјади денари живеат 3-4 лица и кога ќе се ѝоделат тие ѝари 4 илјади денари ѝо човек Значи не може ни да се лечи ни да јаге.“ – корисник од Винаца

„Е ѝа тие што не знаат да се снајдат. Честните луѓе секогаш се и најсиромашни. Тие што не крадат... Не да крадат сеџа, да кажеме, супермаркет, ѝуку така, нели? Од државата што...“ – корисник од Свети Николе.

Како најголеми предизвици со кои се соочуваат испитаниците се потешкоотиите во балансирање помеѓу задоволување на основните потреби за храна и обврските да се платат режиските трошоци, како и неможноста да се справат со галопирачкиот раст на цените.

„Три најголеми ѝредизвици: Имам за вода на извршилел, Сѝрујаја. Друџо е. Плаќаја, што е ѝроблем. Па што не сѝиѓнуваат ѝари да ја ѝла-

Ѕам сурјаџа, џоа ми џежи, груѓо нишџо.“ „Најѓолам џроблем е џоскају-
вањеџо“ – корисник од Скопје-Чаир.

„...има некој работи, но се жали дека не му сѝиѓнува и 30 000 џлаѝа? Шѝом имааѝ ѝие џлаѝи, а не сѝиѓнувааѝ... Има некој работи...Работаѝаѝ, ама веќе не им сѝасува.“ – корисник од Винаѝа. „Тешко, сѝрашно, сиромашно, не ѝерени, изнемошѝени, џладни, без облека, без сѝруја.“ – корисник од Дебар.

Причини за сиромаштија

Анализата на добиените одговори посочува дека испитаниците го поврзуваат проблемот на сиромаштија со објективни и со субјективни фактори, како што се недостиг од финансиски средства, дискриминација, присуство на попреченост, болест или болести на зависности, преголема задолженост со брзи кредити.

„Тешко е за лицата со посебни потреби што се. Ја за нас, кои сме нормални, да кажеме, од наша жрешка е што сме дошле до тој степен. Јас, како млад, на пример, на 21 година отигов во Германија и работев на црно долги години. Ама, со текот на времето, лоши занаети фатив, почнав да се дроѓирам... почнав да се коцкам. И така, тие работи кога ги правивш, знаеш, и со законот почнуваш проблеми да имаш. Извесен период бев во Германија во зашвор и потоа малку претераа пред 15-20 години и сега на тие години сега кога дојдов веќе 50 години, тешко е нешто да почнеш од ново.“ – корисник од Струмица.

„Е шоа е голем ѓроблем. Задолженосѝ на брзиѝе кредиѝи е голем ѓроблем.“ – корисник од Гостивар.

Интересно е да се забележи дека поедини испитаници (Струмица, Дебар), кои земаат социјална пензија, вината за положбата во која се наоѓаат ја идентификуваат во објективните фактори поврзани со процесот на транзиција. Поточно, ја обвинуваат државата за неажурност во водење на евиденција на вработувањата. Па така, иако работеле доволен број години за да остварат пензија, заради неправилности во обврската за пријавување на вработените, не се стекнале со пензија.

Испитаниците ја поврзуваат сиромаштијата со неможност за социјализација, питачење, како и присуството на врсничко насилство базирано на социјално потекло.

„Сакаш да излезеш со некој, срам ти е од некој, и да сакаш да го почистиш, немаш пари ќе избегаш, од сè ќе се одвргнеш на сирана“ – корисник од Винаца.

„Ќе си исплашен, со народот нема да си вмешан, има народ кој сака да се шеѓува со тебе и ќе се одвргнеш на сирана, а има и луѓе кои ги избежнуваат тие каторици. Сметам те за понижан. Циганските проблеми те оформуваат од секоја сирана. Има шук ако јадаш ако пијаш и ако има друг кој ќе заминам од друго место, да не сум блиску дошол ми е срам.“ „Па проблеми, кој е сиромашен, еве сите те избежнуваат, сите бегаат од тебе како да не постоиш едноставно. Те избежуваат, и да можат да ти помогнат, нема да ти помогнат, ќе се свршат од тебе и роднина и пријател, што и да е, ќе ти биде роднина и пријател ако има користи од тебе, ако не бега од тебе.“ – корисници од Винаца.

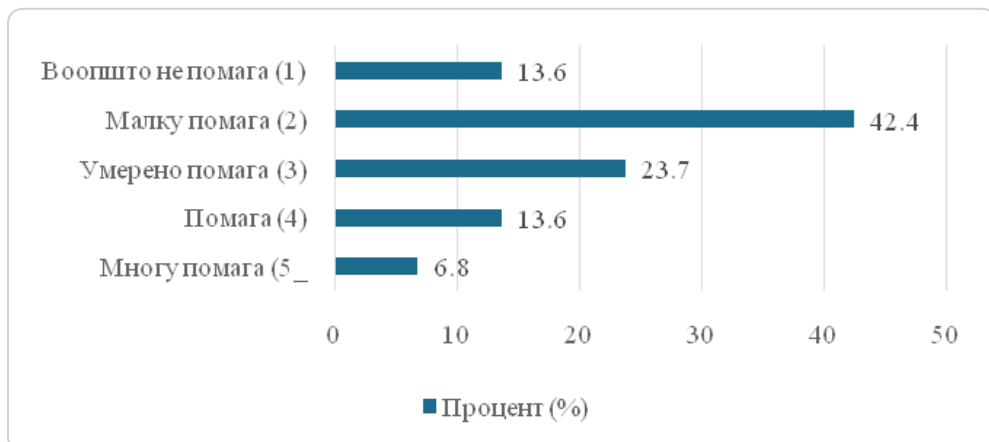
„Питачење, и син ми работи цел ден кај семафорот, кај судот. Па оди од канџи собира леб. Не е срамота што, јадење треба, треба да ја деш, да живееш. Па ќе бега народ, па ќе бега во странство. Јас 7 деца имам, во странство се родени, ама шук пак се.“ – корисник од Скопје-Чаир.

„Сиромаштијата те најрави жртва на булинџ да речеме? Врсничко насилство... А сега веќе кога се повеќе души ти мора малку да покажеш и заби инаку не можеш да бидеш ти секој ден мирен и кој стигне да те дави, што не.... До 8 одделение имаше секој ден во школото. Цела жртва пошлук еден. Одат по луѓе кажувај. Викам на некои насилници, ај гледајте преку прозорот и ќе видиш.“ – корисник од Винаца.

Корист од гарантираната минимална помош/народна кујна

Според одговорите во анкетниот лист, најголем дел од испитаниците сметаат дека ГМП/НК малку им помага во ублажување на проблемот со сиромаштија. Просечна оценка на одговори во оваа група на испитаници е 2,58. Нивните одговори се распределени меѓу: малку помага (42,4 %), умерено помага (23,7 %) и воопшто не помага (13,6 %). Значително помал е процентот на корисници ГМП/НК кои се изјаснуваат дека им помага (13,6 %) и оние кои сметаат дека многу им помага (само 6,8 %). Овие резултати покажуваат изразен скептицизам во споредба со корисниците на ДД (просечна оценка 2,69) и особено во споредба со корисниците на НП (просечна оценка 3,30), кај кои изразен е процентот на испитаници кои сметаат дека додатокот умерено или многу им помага (вкупно 53,7 %).

Графикон 6: Самопроценка на корисџа од ГМП/НК

Податоците од анкетниот лист во голема мера се согласни со споделените мислења во разговорите со фокус-групите, според кои гарантираниот минимален приход малку или воопшто не им помага во надминувањето на секојдневните проблеми -- дури 56,0 % од испитаниците (од категориите малку помага и воопшто не помага заедно) го потврдуваат ова гледиште и преку структурираните одговори.

Испитаниците го истакнуваат проблемот со висината на правото на ГМП, која не ги задоволува потребите на домаќинствата. Испитаниците посочуваат дека и додатокот што го добиваат за енергетска сигурност е премногу мал и не соодветствува со реалните потреби за загревање на домот во зимските месеци.

Состојбата е особено тешка помеѓу испитаниците кои доаѓаат од повеќечлени домаќинства и самохрани родители. проблемот со сиромаштија добива на интензитет кога се работи за повеќечлено домаќинство со самохран родител.

„Да не е без нишџо. Благодариме на џосџог.“ – корисник од Винаца.

„Шџо џомага. Една недела, две, нема нишџо. Дали сџруја дојде 4 000, вода 2-3 000, шџо ќе џравиш.“ – корисник од Дебар.

„И ние социјално шџо земаме, девеш деца имам и ние двајца, вкупно 11 души. А шџо земам 7-8 илјади? Они џреба џовеќе да ни даваат, они ни даваат само 7 илјади, камоли за деца нешџо“ – корисник од Куманово.

„Чеџири деца џи чувам сам, без мајка....Поџребна ми е џошош, а не ми сџиџа социјалнош, 9 700 денари земам“ – корисник од Куманово.

„Дека и ова социјално штио се зема моменџално, не се џосџиџнува. Значи, сџруја, вода, џа децаџа на школо, џа да не дај џосџој некој болесџи. Шџо сеџа некој е, вчера, џо џримеј јас, девојчеџо ми се удри во ноџаџа, едно одење е на лекар, 1 200 денари џи дагов.“ – корисник од Гостивар.

„Не е џоа џрашањеџо, џрашањеџо е за социјалнаџа џомош. За мене мноџу малку, зошџо јас сум сама со мало деџе, 2-џодишно деџе имам, разведена сум 4 џодини, сеџа живеам кај џаџко ми. Од социјална џомош ми џобараа дека џреба да живеам сама, само со деџеџо, а не знам џоа дали е висџина, џоа шџо само со 12 000 денари, џолку земаме, дали ќе можеме да џосџиџнеме сѐ. Јас џоа не џо разбирам како ќе можам. Јас сом мало деџе, има џрошоџи, има кирија, има сџруја, има и сѐ, џосле јадењеџо и малоџо деџе, џреба да јаде нормално. Тоа не ми е јасно. Како џоа џо ба-
раџ од мене, коџа јас само 12 000 зимам?“ – корисник од Чаир.

„Еген кубик, до кубик и џола е месечно. Ако џо куйџи со џари, џреба да дагеш шесџ илјади денари. А они давааџ илјада денари, до 1 200 за сџруја и џај догаџок... Преку социјалноџо ама..., не можеш да се џокриеш, со 1 000 денари, на џримеј ако џлаџиш сџруја, мораш да се џрееш на клима. Ако имаш клима, ќе џи дојде 5-6 000 денари смеџка.“ – корисник од Винаџа

Испитаниците сметаат дека проблем е и во начинот на кој се определува висината на правото. Имено, со самото тоа што висината на правото зависи од бројот на членови во домаќинство, а не од бројот на членови во семејството, се намалува бројот на корисници, но и на приходи.

„Заџоа шџо се води социјалнаџа џомош џо домаќинсџво, џ.е. џа-ранџирираниџ минимален џриход се води џо домаќинсџво, за да можаџ вас да ви доделаџ џаранџирирана минимална џомош џоџаш не џреба да џи сџаваџ во исџиџџ збир џриходиџе од осџананџниџе членови во домаќинсџвоџо. Да рече-
ме, ако живееџе со џаџко, ако џаџкоџо има џензија или има џлаџа, веднаџаш ве дисквалификува вооџшџо да земеџе џари. Нема да можеџе... ни денар шџо се вели да ви додели државаџа, заџоа шџо живееџе во домаќинсџво. Не се џледа џо семејсџво...“ – корисник од Чаир.

Перцепции за вработување

Перцепциите за вработување зависат од местото на живеење. Испитаниците од помалите места како што се Винаџа, Ресен, Гостивар и Свети Николе посочу-

ваат на намалени можности за вработување. Додека, испитаниците кои доаѓаат од поголемите општини, го поврзуваат вработувањето со степенот на квалификација и со способноста за работа. Постои општа перцепција дека вработувањето ќе им го загрози остварувањето на правото на ГМП/НК. Овој страв е поврзан и со сомнежот дека можат да бидат долгорочно вработени. Испитаниците не гледаат големи разлики во можностите за вработување помеѓу мажите и жените.

Можностите за вработување се поврзуваат со степенот на образование, со вештините, со возраста, со политичката афилијација, со врските, како и со специфичноста на животната ситуација. На пример: неможност за вработување заради присуство на мали деца или болни членови од домаќинството за кои се грижат испитаниците.

„Зависи, ако е некој е неписмен не може да работи. Бидејќи барајќи учени луѓе.“ – корисник од Веница.

„Еве како јас, за мене, јас не може да работам бидејќи јас имам штри деца, нема кој да ми ги чува.“ – корисник од Куманово

„Они млади сакајќи. Во Кочани 10 илјади пооднесов за вработување, значи не ме повикувајќи, ги гледајќи години, овој не го бива веќе, го што заврши. Се сè млади илјаду. Ние ситарише веќе...“ – корисник од Веница.

„Тие барајќи повеќе млади деца ошколку... од 50 години веќе кој ќе ги земе? Тие барајќи млади, 18-20 години“ – корисник од Дебар.

„Не можам да најдам работи како што сакам јас, на пример. Некоја работа добра. Како на пример, како да ви кажам вам, државна работа. Да имаш државна работа, не приватна.“ „Тешко. Во Гостивар, да ги кажам, државна работа, тешко. А приватно може, што се вика денеска за уште, значи на месец да работиш 5 дена, 20 и илус дена да не работиш, илјако има. Да има државна работа овде, сувер ќе беше.“ – корисник од Гостивар.

Испитаниците посочуваат дека и лица кои работат, но имаат ниски приходи во висина од 30 000 денари, се соочуваат со сиромаштија, бидејќи тие пари не ги задоволуваат нивните потреби. Сепак, сметаат дека ако се вработат животот би им се подобрил. Дел од испитаниците се спремни да работат и за минимална плата, дел од нив наведуваат здравствени пречки, како и пречки поврзани со грижа за деца кои ги спречуваат во интеграцијата на пазарот на труд.

„Па не знам. Да ви кажам, имам скршена нога, многу проблеми имам сега. Сакам да пробам. Можеби.“ – корисник од Куманово.

„Кога бев претходно добар, мислам, со здравје што, што сè не би работел, и шешка работа и лесна работа, но кога ќе се оседам дека сум добар може, ама сега не можам.“ – корисник од Свети Николе.

Треба да се нагласи дека сезонската работа претставува клучен фактор во намалување на острината на сиромаштија. Во најголем дел од општините (Ресен, Веница, Куманово) испитаниците работат сезонски во земјоделие. Претежно, тие активности се надвор од населеното место, а лицата се ангажираат во периоди кога децата не одат на училиште.

Ваквиот ангажман подразбира времено живеење во неадекватни, супстандардни услови на цели семејства кои живеат во шатори. Испитаниците нагласуваат дека сезонската работа им е неопходна за ублажување на сиромаштијата, а особено е значајна за обезбедување на огрев за зима.

„...Не, не, не, што е само еднаш во годината...га, што е само во година еднаш.“ „И да сакаш да најдеш, нема.“ – корисник од Свети Николе.

„Кога се деца што во школо, не можеш да ги оставиш.“ – корисник од Куманово.

„...Шаму седевме 15 гена, камјови си правевме. Правевме шатори. Си земавме шлин, земавме шенџериња, јадење,...Уживаш си шие 15 гена, после дојдеш дома, кујеш си дрва, кујеш огрев, шолку, нема пари.“ – корисник од Веница.

Мал дел од испитаниците посочуваат дека остварувале приходи од собирање и продавање на лековити билки и чаеви, приходи од продавање на тезга во парк, и приходи од музика. Можностите за работа со скратено работно време или за дневница се ограничени. Дневниците најчесто се однесуваат за кратковремени ангажмани за чистење/копање на дворови.

Испитаниците не посочуваат голема на помош и поддршка во вработување од страна на ЦСР и ЦВ, но и во ситуации кога им се понудила работа, тие не биле во можност да ја прифатат заради специфичноста на семејната ситуација. Дел од испитаниците посочуваат дека не им била понудена работа досега. ЦСР/ЦВ од Веница вклучиле една од испитаничките во проект за обука на негуватели, таа добила сертификат, била ангажирана 9 месеци, но по завршување на проектот не успеала да најде нова работа. Посочува дека таа услуга корисниците не сакаат да ја плаќаат приватно. Вработувањето се поврзува со способностите и со типот

работа, како и со ограничувањата што ги имаат заради отежната здравствена состојба.

„И мене ми ѝонудиле но, јас чувам болна свекрва, деца во школо и не можам...“ „И јас сум одбила зошто нема кој да ги чува децата“...„Јас имам здравствен проблем, не можам да одам.“ – корисник од Куманово.

„Да, да Јас знаеш како знам? Зошто мене ми ѝонудија да работам од ова биро што се пријавувам. И јас како самохрална мајка имам три деца, децата ми се сите мали. Јас не отидов да работам, зошто јас ако одам да работам, моите деца може да одат жртва. Разбираш? Тоа ти е, ти си сам. Нема некој сопствар да ги чува. А сега да земаш некоја жена да ти ги чува децата, сега ти бара пари. Илјада денари, 1 500.“ – Корисник од Чаир.

„Не може секој да работи секаква работа, значи како што кажа човекот, он е здрав ама не го примам, а некој ќе оди на некое место каде што не може да успее затоа што е физичка работа или брза работа на производство, значи не може да издржи цел ден, значи, зависи кој што работи е.“ – корисник од Свети Николе.

Други пак посочуваат дека иако се пријавуваат во Центарот за вработување, не биле повикани да работат.

„Имам се запишано во биро за вработување ама не ме викаат“ – корисник од Веница.

„Се е со врски пријатели во Дебар“ – корисник од Дебар.

Услови за домување

Испитаниците од фокус-групите на ГМП/НК посочуваат на неадекватни услови за живеење. Дел од нив живеат во супстандардни домови, немаат доволно животен простор, кој соодветствува на големината на домаќинството. Дел од испитаниците изнајмуваат неадекватни простории што не ги задоволуваат нивните потреби во целост. Испитаниците посочуваат на влажни и тешки за одржување простори, а посочуваат и проблеми со прокиснување на крововите. Се посочува и присуство на инсекти во домовите. Некои од испитаниците се соочуваат со неможност да ги платат кириите, па се соочуваат со можност да бидат избркани на улица. Има и такви кои живеат во дом што припаѓал на починат партнер, па се

соочуваат со закана да ги принудат да го напуштат. Други, пак, се диво вселени во социјален стан кој припаѓал на нивен покоен роднина.

„Во една соба сме чејворица, за сиење си има за сиење љо една чер-
џичка.“ – корисник од Свети Николе.

„Присусство на инсекти, лебарки. И на шенцерејо ќе јагај сие. Ќе
јагај, ќе сјавиш на крај, колку јагај, јагај. Колку не ќе ја сјавиш во
фрижидер, ама нема кај да ја сјавиш во фрижидер, ќе ја осјавиш надвор,
долу. Ама шие лебарки ши влежувај внатре. Во манџа влежувај. Што ќе
јагеш од лебарка? Ќе ја фрлиш. Гледајте, е ља дојдејте ќе видиш.“ – кори-
сник од Чаир.

Испитаниците од Свети Николе се жалат на висината на сметките за вода што им се наплаќаат по член на домаќинство, плус комунални трошоци. Сепак, најголем проблем во однос на условите за домување е поврзан со загревање на домовите. Посочена е високата цена на огревното дрво. Некои од испитаниците посочуваат дека за да обезбедат дрва, истите ги собираат покрај реките. Дел од испитаниците ги загреваат просториите со греалки.

„Па јас, на пример, не можам да си кујам дрва, треба љо рекаја да
џи собирам.“ корисник од Винаца. „Секој човек има некој љроблем во дому-
вањејо. Прво, ово е ладно многу, дрваја се скаји, и се џрижиш како ќе се
џрееш цела зима.“ – корисник од Куманово.

„Многу е висока ценаја на дрваја годинава. Ние корисјиме два
шјореша.“ Па, куји едно-две метри, љак едно... Треба да мислиш во лејо,
работиме шаму на џрозје, ља собираме љари и кујуваме 3-4 кубика и дали
ќе ја љоминеме зимаја со шие кубичи, не знам. – корисник од Винаца.

„...Па еве викај ќе ве сјаваш во зашвор, кујашило има, се има, а џоре
немаме нишјо, немаме каде да се бањаме. Нишјо.“ – корисник од Чаир.

Воопштено, испитаниците имаат питка вода во домовите, но не сите имаат функционални бојлери, па за одржување на лична хигиена загреваат вода на шпорет. Голем дел од жителите, испитаници од ромска етничка заедница од Ку-маново, посочуваат дека немаат купатила во домовите, тие се лоцирани во дво-ровите.

Позитивен пример е Винаца, каде што се посочува дека 35 фамилии доби-ле станови во социјалната зграда и каде преку проект за социјално загрозе-ни домаќинства, биле реновирани 40 куќи. Становите се реновирани во енергетски ефикасни домови. Проектот бил реализиран во заедница во која доминантно жи-

веат Роми. Реновирањето и санацијата се однесува и на внатрешноста (тоалети, внатрешни врати) и на надворешноста (прозорци, фасада, кров) на домовите. Сепак, испитаниците од Веница го посочија проблемот со водоводната канализациска мрежа, што ја засега оваа заедница, а која не е дооформена во целост.

„Во ромскојто мало некаде има, некаде нема канализација...водовод има, ама треба да ја воспостават мрежата за да се приклучуваат на мрежата.“ – корисник од Веница.

Најголем дел од испитаниците имаат телевизор во домот, но немаат интернет и компјутер. Дел од испитаниците користат интернет преку мобилни телефони. Од поединци беше нагласено дека пристапот до интернет им е важен заради одржување контакти со блиски луѓе во странство.

Излезот од проблемите со домување го гледаат во добивање на социјални станови. Често, проблемот со неможност да се дојде до социјален стан е поврзан со трошоците поврзани со прибирање на потребната документација за аплицирање. Дополнително, испитаниците од Свети Николе, Чаир и Дебар укажуваат на неправилности при доделувањето на социјалните станови.

„Не одбија пред два месеца, ми стигна писмо од влада кое го чеков со одговор три години. Од 2021 година до 2025 година. Четире години. Ми стисува писмо во зима, значи писмата неѓаативно. Тука во Свети Николе, има за тие социјални станови, има луѓе што возат цивици, што имаат викендици, што поседуваат по имотен лив и бавчи и лозје, стан да земе, срамота. Што правам јас со моето семејство сега?“ – корисник од Свети Николе.

„Ние имаме слушано од граѓаниите дека таму се злоупотребуваат работните. Значи, прават глумотии, глумотии прават луѓето во институција што работат, што се слаби луѓе... Зимата станови луѓе што имаат многу добри услови и плус таму што имаат ги стават во станот нов. Како тоа може да се случи? Имаат ли срам тие луѓе, имаат ли милост, имаат ли душа овие луѓе? Некој нема леб да јаде, кровот му паѓа на главата, а некој има 3-4 куќи или станови и плус.“ – корисник од Чаир.

„Немам ни струга во домот, 6 години ни шпорет, итн. Иако пред замисла, не знаев дека може да поднесе барање за стан.“ – корисник од Дебар.

Исхрана

Треба да се забележи дека пристапот до храна за корисниците на ГМП/НК е ограничен на поевтини продукти, кои често имаат и понизок квалитет. Дел од испитаниците, компензираат по еден оброк во денот преку храната која ја обезбедуваат во народната кујна. Мал дел од испитаниците обезбедуваат храна преку донации во натура, како што се пакети од Црвениот крст или пак храна им носат роднини и пријатели. Некои од испитаниците добиле донации за време на верските празници Рамазан Бајрам и Курбан Бајрам (Гостивар). Но, треба да се напомене дека мал дел од испитаниците посочуваат дека до храна доаѓаат и преку просење (Дебар, Чаир).

„Идеш во ѓродавница и ќе кујуваш нешто што е најевтино, што дружителите не би го ни кујиле, ама ние мора да го земеме.“ – корисник од Винаца.

„До сега доручек и ручек и штоа со помош на некој друг инаку нема да стигнеш“ – корисник од Чаир.

„Сега, нели, од Црвен Крст ми дадоа макарони, ориз, тие работи, и си ги правам, нели, со на рака, колку можам. И јадам сè, да кажам. А инаку од кујнама не сум го земала, поради, кажав зошто.“ – корисник од Струмица.

„...или жртва бидувај за посење, за да јадам, жртва, да јадам.“ – корисник од Чаир.

Бројот на оброци во денот го поврзуваат со расположливите финансиски средства и храна. Заради ограничени финансиски средства и приоритетите во користење на истите, често се крати на храна.

„Со тие пари само смејки да си плаќаш, да не оставиш, зошто ако оставиш месец два за струја, директно од Скопје, штирак, ќе ти ја исклучат, нема струја. А за јадење? Каде е... Сè мора да скратиш од некаде“ – Корисник од Винаца.

Се посочува дека децата јадат повеќепати во денот, додека возрасните едни до двапати. Тоа што загрижува се недоволните средства за консумирање на зеленчук и овошје. Цената на зеленчукот и овошјето е превисока за нивниот буџет, особено во зимскиот период. Загрижува што некои испитаници посочуваат дека собираат тоа што ќе остане на пазарите. Најчесто, како поевтина храна, се консумираат тестенини.

„Најчесио, двајайи. Децаија јадаи по шри-чешири йаи.“ – корисник од Ресен.

„Кога би имале пари би јаделе, но кога ги немаме шчо да јадеме.“ – корисник од Ваница.

„Јас да ти кажам право йорано со йакети живеев, сега и йакетиите ги исклучија. Имаше една недела, две пак ќе йоминев со шаа храна.“ – корисник од Дебар.

“Или макарони или шйажеи, или чорба, било шчо ќе йравиш...зладен човек не бира јадење, шчо ќе му сйавиш ќе јаде...йпример, ако има буцеи, ќе се куи и крементагла, ќе се зоиви. Се сйоред буцеио.“ – корисник од Свети Николе.

Што се однесува до консумацијата на месо, таа зависи од можностите, најчесто двапати неделно, но испитаниците се жалат на високата цена. Јадат, само тоа што можат да си го приуштат по најниски цени. Ако се консумира месо, тоа најчесто е мелено месо или пилешко, но во мали количини, не повеќе од двапати неделно. Исто така, посочуваат дека и цената на јајцата им е висока, па се помалку ги консумираат.

„Мелено месо си земаме, 120 денара. 400 грама е шчо. 400 грама за мелено месо. За комйирче по малку, манца шака, за боранија.“ – корисник од Ваница.

„Убаво е да се има, ама нема. Нема, нема сесио злаина, ако ми веруваш, јас се викам Даниела, сум огела во айшека, не ми ни давааи млеко, молила сум се, од социјалноо викам дека ќе донесам. Ова шчо беше врабошена ми извади, шаа йлаи и ми рече кога ќе земеш од социјално йарична йомош да ми ги донесеш, еве јас ќе йлаиам од мој џеб и лична карша јас и дагов, йа однесов дома на внуциите млеко, а йред време ни се родени.“ – корисник од Свети Николе.

Дел од испитаниците се задоволни од можноста да ја користат народната кујна. Во општините Свети Николе, Дебар, Гостивар, Куманово и Чаир постои незадоволството поради недоволниот број на оброци кои им се доделуваат на повеќечлените домаќинства, како и во однос на количината на храна што ја добиваат по член на домаќинство. Се посочуваат и неправилности, како што е ограничување на бројот за едни, а овозможување повеќе од ограничувањата за други.

„Еве јас ќе кажам, различно е во различни градови. Во Дебар е друго, во Охрид е друго, во Ситруга е друго. Набавувачој зависи како го носи јадењето, тие куварките не се виновни.“ Квалификацијата и продукцијата кои ги добивале во минатото биле подобри. – корисник од Дебар.

„Оброците се ограничени, тие се за 5 члена, а повеќе сме...“ – корисник од Винаца.

„Но некој зема повеќе за 7 за 8“ – корисник од Куманово.

„Да, добро е.“ „Да не се желиме, да не се жалиме добро е“ – корисник Чаир-Скопје.

Исто така, помеѓу испитаниците од Струмица постои незадоволството од персоналот на кујната. Само еден од испитаниците во групата во Куманово не користи народна кујна.

Мислењата во однос на квалитетот се подвоени. Некои од испитаниците се задоволни од квалитетот, а други не. Оние кои не се задоволни, причината ја наоѓаат во добавувачот. Сметат дека храната се разликува по градови во зависност од добавувачите.

„Јас сум одбиена од народна кујна. И тоа сум пуштила барења со една комшиката. На исти ден комшиката ја викнале мене не. А, како мислат?“ Како за сите така и за мене, а јас сум одбиена бидејќи за една лична карта. Во ред, сум го прифатила тоа, сум огнела таму лична карта на дедо ми, тој користи социјална пензија. Им викам, зошто не може со пасош, еве лична карта. Ми вика ќе чекаш еден месец. Веќе помина еден месец и неколку дена има, никој ни звони, ни доаѓа. Вчера сум била. И јас сакам да земам. И јас сакам. И јас имам деца, и лебот е 40 денара. Зашто да го купувам, зашто да не го земам од народна кидија? Јас сум одбиена.“ – корисник од Куманово.

Корисниците на ГМП/НК најтешко го доживуваат проблемот со обезбедување средства за исхрана на децата.

„Децата бараат, они не знаат дали има дали нема. На школо, дај пари за јадење...“ – корисник од Свети Николе.

Здравствена заштита

Испитаниците, воопштено, имаат позитивен став во однос на пристапот до здравствена заштита, особено до примарната здравствена заштита, но посочуваат на проблеми во однос на заштитата која ја остваруваат во специјалистичките здравствени установи и во болниците. Примарно, проблемите се поврзани со трошоците на услугите и со неможноста да се платат трошоците за специјалистички прегледи. Испитаници од помалите градови посочуваат дека кога се упатувани во поголемите здравствени центри (Гостивар, Дебар) биле нехумано третирани, враќани на закажан термин и слично. Загрижува и податокот што одредени испитаници не се во можност да си ги обезбедат потребните лекарства.

„Да. кај нас, и јас за мене кажувам, лично за мене, кај нас здравствениот дом е прва класа.“ „Значи, ние немаме проблем во здравство. Значи, секогаш сме услужени како што треба.“ – корисник од Веница.

„Присвојност има, матичен има. Се има, но нема финансии. Одиш во апотека, недостигаваат финансии.“ – корисник од Свети Николе.

Матичните лекари им се присвојни дури и по телефон, но проблемите се поврзани кога испитаниците се упатуваат на специјалистички прегледи. Ситуацијата особено станува комплексна кога, заради недостиг на термини во јавното здравство, да бидат упатени на приватен специјалистички преглед. – корисник од Гостивар.

„Тешко без врски. Без врски ништо горе. Докториите се кинескопрофа... Ке чекаш со саати. Ке дојдеш после мене ке влезеш, а јас чекам со мало дете, пример 2-3 саати да сијдам на ред... И јас така со деца. Колку имам термини? Се да одам. Да одам, да илајам, немам пари.“ – корисник од Чаир.

„Секој шука што го гледаш има потреба. Ке одидеш кај матичниот, ќе ти даде упат за Скопје, а пари немаш, кај ќе појамши пари?... Треба да бараме брзи кредити да да одиме на лекар. – Корисник од Дебар.

„Барање мито за здравствени услуги во Скопје, малтретирање во Гостивар“ – Корисник од Гостивар.

„Имам број од докторката да зборам. Сега имав некој друг проблем со дебелото црево, бев на преглед и ми викаајте дека е на приватно зонирање немаше термин за во државната клиника, ме праќајте на приватно да одам за побрзо да биде во приватна поликлиника... Таму прегледот ме коштеше 1800 денари ехо на абдомен, ЕКГ и приписок мерење. 1800 денари. Доаѓам тука, лек ми переписувајте на приватно, праќувам колку пари е, 915 денари, илјадарка еден лек, а јас илус што купувам терапија, а со што пари што ги земаме, од кај пари?“ – корисник од Свети Николе.

„Внучињата, едниот е 5 години, другиот 4. Јас погаш бев 2 недели без аичиња. А имам проблем и со срцејот и со приписокот. Срцејот ќе заспа, не, ќе заспа сестро златна, ама до кај дојдов, да немам 10 денари да му купиш, што се вика едно чоколадо“ – корисник од Свети Николе.

Покрај проблемот со користење на специјалистички здравствени услуги, се наведуваат и ограничувањата за користење на дентални услуги, кои за корисниците на ГМП/НК се скапи, чесно достапни. Исто така, се посочува и проблемот на упатување на комисији за остварување на права за мобилност, бидејќи е поврзано со дополнителни патни трошоци.

Помошта што ја добиваат испитаниците од општините за потреби од здравствена заштита е различна. Испитаниците од Винаца, Куманово и Свети Николе посочуваат дека во случај на здравствена потреба, дел од трошоците ги покрива општината.

„Општината, преку комисија, ги разгледува поднесениите документи, позитивно одговараат на барањата.“ – корисник од Винаца.

„Штом лежиш во болница, пола ќе ти платат.“ – корисник од Свети Николе.

„Општината не помага, од донации собрани од луѓе Гостивар“ – корисник од Гостивар.

Еден од испитаниците кој има болен член од домаќинството, примател на туѓа нега, а на кој му е потребна бањско лекување, смета дека како семејство се ограничени во користење на правото, бидејќи на лицето му е потребна придружба, но заради финансиски потешкотии тие не се во можност да го придружуваат, а со самото тоа и да го искористат правото на бесплатното бањско лекување.

„...Кај мене, жената е на нега, инвалид е, и во моментот на социјално сме ... не може да оди, на бањско лекување треба да оди но, треба со придружба да оди, а за мене барајте 2300 денара од ден. За нејзе 5000 денара,

ајде преку фондоџ, а без јас да одам со неа, не бива. Значи 50.000 динара треба да имаме и јас пробав, значи не бива.“ – корисник од Винаца.

Транспорт

Во помалите општини (Ресен, Винаца, Струмица, Свети Николе) корисниците се движат во местото на живеење, главно, пешки, со точак, и во исклучителни ситуации со такси.

„Да ѝ одјеш некаде, да сакаш да одиш, на пример, до Чешиново ние немаме автобуси. Мораш да ѝ дајеш такси за да одиш. До Чешиново да одиш 500 денари ќе ти дајеш за такси. Ако ти ѝ почека еден саат уште 200 ќе ти дајеш. Една илјадарка ќе ти дајеш што си дошол, за 5 километри. – корисник од Свети Николе.

Дел од испитаниците не се задоволни со јавниот превоз и со поврзаноста со другите населени места. Во Струмица, јавниот автобуски превоз го поврзува градот со руралните населби од соседните општини, испитаниците ја сметаат цената на превоз за прифатлива, но не го користат превозот, бидејќи немаат потреба. Такси превозот до соседните градови им е прескап, а јавниот меѓуградски превоз им одзема многу од времето, бидејќи во многу од населените места го има само неколкупати во денот. Куманово има бесплатен градски превоз, но дел од испитаниците посочуваат дека често се движат пеш низ градот.

„Да, ја јас двајцата сум го користела. Бидејќи не можам да чекам многу надвор, ладно е, двајцата го користев.“ Во одредени ситуации се користат и со такси. – корисник од Куманово.

Дебар нема јавен превоз, има приватни комбиња што го поврзуваат со соседните места, но цената е недостапна за корисниците.

Користење годишен одмор

Речиси сите корисници од фокус-групите не можат да си дозволат да одат на одмор со своето семејство. Испитаниците посочуваат дека не користеле годишен одмор, и притоа иронично посочуваат дека нивниот годишен одмор е поврзан со сезонска работа, кога одат да бераат грозје.

„Е на грозје за годишен одмор. Годишен одмор, наше.“ „Одмор на вишњи. И тоа е одмор.“ – корисник од Куманово.

Загрижува фактот што децата на корисниците на ГМП/НК не се во можност да одат на училишните екскурзии заради недостиг од финансиски средства.

„Јас не сум ошшоол ниџу на една екскурзија со децаџа ошш нема џри-
ходи.“ 18-годишен корисник од Ваница.

Исклучоци се лицата кои биле на одмор во минатото кога работеле или кога
им биле живи родителите.

„Коџа беа мајка ми и џаџко ми живи одевме во Дојран на Јаџикоџ.“ –
корисник од Струмица.

„Не. И јас не. Сум џошол до Сџруџа. Еген ден, сабајле, оди, вечерџа
враџи се, џоа беше одмор. Еген ден.“ – корисник од Гостивар.

„Не мора одмор, еве на базен да одиме, со 3 деца малку да се радуваџ.
Немаш финансии. Да, идеш. Ти бара нешџо да куйиш, да јаде. А џи како?
Влезница... Од фирма имаше одмаралиџџе, дали во Маерово, Дебар, во
Охрид, во Пресџа имаше, не носеа, ама џоа од фирма...“ – корисник од
Чаир.

„Јас во Албанија бев. Во Дурс. Само еднаш сум била.“ – корисник од
Чаир.

Пристап до зелени површини

Речиси сите корисници изјавуваат дека имаат паркови блиску до домот кои,
главно, ги посетуваат заедно со децата или децата сами ги посетуваат. Зелените
површини се простор каде што децата сакаат да одат. Испитаниците се задовол-
ни од реквизитите за деца. Немаат многу очекувања и барања од општината. Дел
од испитаниците се горди на зелените површини што ги имаат на располагање во
своето населено место, дел сметаат дека потребно е поголема грижа за одржу-
вање на парковите.

„Да има се, џрчаџ џаму. Па во исџочниоџ дел џука е најубавиоџ
џарк мислам во Ваница.“ – корисник од Ваница.

„Човек нема 50 денари за кафе, а не за да се шеџа наоколу“ – кори-
сник од Дебар.

„Има џаркови но џреба да се одржувааџ, да се коси џреваџа.“ – ко-
рисник од Чаир.

Зелените површини најчесто се користат во лето, во вечерните или во попладневни часови од денот. За дел од испитаниците, користењето на зелените површини, паркот, подразбира дополнителен трошок.

„... да седнам со внучињата во ѓаркојт треба да седнај во слајкара
јо еден сладолед да им кујиме...Еее не ѓоминуваме од ѓајшојт од кај слај-
кајрајта, ние фаќаме од друѓајта сјрана.“ – корисник од Свети Николе.

Потребна помош од општината

Според одговорите од анкетните листови, за корисниците на ГМП/НК, најголема помош од страна на општината би било обезбедувањето вработување (18), поголема финансиска помош (13) и социјален стан (15). Еден корисник бара општината да му обезбеди дозвола за работа на тезга, помал дел не знаат каков вид на помош им е потребна (4), додека еден испитаник иако барал не му била доделена помош.

Дел од испитаниците ги посочуваат инфраструктурните интервенции кои очекуваат дека треба да ги направи општината.

„Па, водоводнајта мрежа, канализацијајта, за ромскојто маало, ѓа-
јишшјајта. Има многу рабоји.“ – Корисник од Винаца.

„Да санираат улици за ѓрисјајносј до домовише“ - Корисник од Гостивар.

„Обезбедување на јавен ѓревоз“ - Корисник од Дебар.

Примарно, решение за излез од сиромаштија се гледа во помош и поддршка за санирање на домовите, обезбедување на социјални станови и во обезбедување на работа. Некои од испитаниците сметаат дека општината треба да има програми за социјално загрозени лица за вработување согласно нивните потреби и образование, додека за земјоделците се смета дека треба да се креираат аграрни мерки за доделување на земјоделско земјиште.

„На ѓример да се најрави ушше една социјална зграда, зошшо имаме една, но ѓак факшички има...“ – Корисник од Винаца.

„Да вработуваат, на ѓример, за земјоделцише како јас ѓод кирија би земамал два-ѓри декари нива, ќе садам нешшо, шушун ли ќе садам, дома-
ѓи, ѓијерки. Пак ќе дојдам до некој живој. А шака со социјално не бива нишшо.“ – корисник од Струмица.

„Боѓама да ни дагаџи некое месџо ќе џравиме како не ќе саѓиме, ќе имаме и џаџлицани и џиџерки, се ќе си имамеДа би било џоа добро, да саѓиш некое цвеќе, еве на џриме им некој шџо обожава.“ – корисник од Ваница.

Покрај центрите за социјална работа, испитаник од Свети Николе посочува дека им е потребна институција која ќе одговори на потребите на лицата со посебни потреби:

„Значи џреба секојдневно, на џриме, самиџе лица шџо се со џосебни џоџреби да има да рече. Тоа е лице со џосебни џоџреби. Доколку во џекоџ на деноџ има наисџина џоџреба од медицинска џомош, А не е моќен, ниџу џој, ниџу неѓовоџо семејсџво, за да му даде џомош, би џре-бало да има џаќва усџанова... Нормално буџеџ, без буџеџ нишџо. Значи, се е нормално. Му дал лекароџ, џо уџаџува, маџичниоџ лекар за Шџиџ, џој нема џари да оџиде, му дава илџадарка, две за џаму шџо му џреба, во џаќва смисла, џомош да му се џомоѓне.“ – корисник од Свети Николе.

Дел од испитаниците укажуваат на неправилности поврзани со начинот на кој општините ги распределуваат субвенциите за клима-уреди.

„За клими шџо, не враќаџи. Треба врски. И јас џорано се џреев на дрва, но јас како женско не можам да џосџиѓнам сама да џи носам со 3 деца, џобарав за клима и не ми дагоа.“ - Корисник од Чаир.

„Аџлицирам да ми дагаџи клима, давам докуменџи реѓуларно, луѓе со џлаџи од џо 50.000, имаџи џо две клими, луѓе шџо се во сџрансџво доби-ваџи клима, а јас... јас не добивам клима“ - Корисник од Дебар.

Исти се ставовите и во однос на социјалните станови, укажуваат на неправилности и привилегии по партиска линија. Посебно незадоволни се испитаниците од Дебар, Свети Николе и Струмица.

„Социјални сџанови исџо, неџравда во Дебар... Корисник од Дебар.

„Имаџи џриџаџели, да кажаме во џарџиџе, они се држаџи, зависи кој е на власџ, дали е СДСМ или ВМРО, и они се снаоѓаџи, а џие шџо не се џарџиски оџределени, они најмноѓу сџрадаџи. Оџи, ако немаш џривиле-ѓија, ако немаш некој вујко владица, шџо викаме да џе џурне, нели, џешко џоѓаш...“ – Корисник од Струмица.

„Тие што имаат висштинска потреба не добиваат, добиваат тие што веќе имаат сџанови...куќи, викендички“ – Корисник од Свети Николе.

Општините помагаат и со доделување на еднократна помош, но испитаниците сметаат дека помошта не треба да се ограничи на еднаш во годината.

„Да јас, оштината дава годишно по 3 000 денари еднократна помош. Не знам за другите. На брат ми лани му дадоа, јас поднесов, викам член од фамилијата има земено, шебе не ти следува. На мене од социјалното ми даваа еднократна. Мислам дека беше приближно 5 000.“ – корисник од Свети Николе.

„На пример, еднократната помош треба да се дава на секој три месеци. Наместо да трчаат по луѓето и да им бараат да приложат сметки. Зошто сметки?“ – корисник од Дебар.

„Да, има работи, да се отвори макар нешто работи со оштината, да изработиме нешто, да се отвори работи, фабрика да се има, и овие што се сиромашките казина да се тргнаат“ – корисник од Гостивар.

Интересен е ставот на испитаник од Свети Николе дека општината располага со средства, но постои проблем во прераспределбата, а не во недостиг од истите.

„Треба многу мерки. Најважно е да се распределат средствата како треба и да се користат наменски. Средства има. Јас не се сомневам дека има средства. Средствата има, не ги користат како што треба.“ – Корисник од Свети Николе.

3.2 Корисници на детски додаток

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

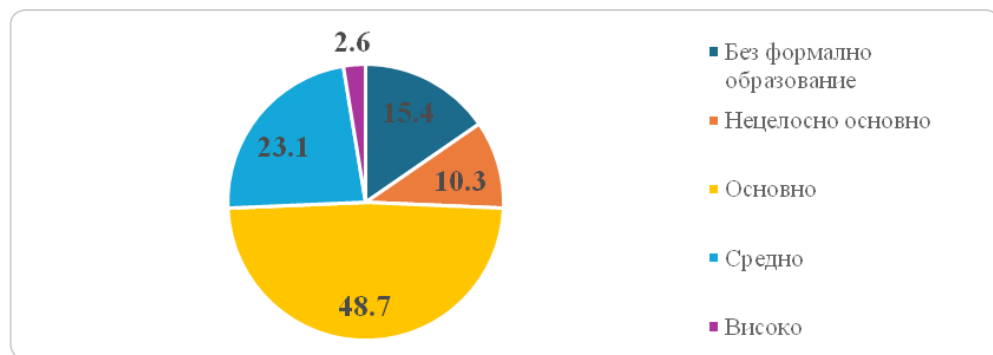
- N = 39 испитаници (25,7 % од примерокот)
- ИПД = 0,532 (највисок меѓу трите групи) · Стапка (H) = 92,3 % · Интензитет (A) = 57,6 %
- Просечна депривација кај сиромашните: 4,61 од 8 индикатори
- Најчести искажани потреби: вработување (17), финансиска помош (13), социјален стан (12)

Во разговорите со фокус-групите беа вклучени 39 корисници на детски додаток (ДД) од осум општини, што претставува 25,65 % од вкупниот број учесници во истражувањето. Групите за овие корисници беа составени од 4–6 испитаници во просек, со најголем одзив за учество во Дебар (8 корисници) и Ресен (7), а најмал во Струмица (2) и Гостивар (3), што приближно соодветствува со вкупната дистрибуција по градови на корисници и на другите видови помош.

За разлика од корисниците на ГМП и НП кои се претежно мажи, 84,61 % (33) од корисниците на детски додаток се од женски пол, што значи дека правото на користење на детски додаток најчесто го користат мајките. Мнозинството од корисниците, 76,92 % (30) се на возраст од 30 до 50 год., 17,94 % (7) припаѓаат на возрасна група 18–29 год., а 5,12 % (2) на возрасна група 51–64 год. Во однос на етничката припадност, и во оваа група испитаници најголем број се Македонци (43,6%), а потоа следуваат Роми (25,6 %), Албанци (20,5 %) и Турци (10,3 %).

Образовната структура, која е претставена во графиконот подолу, покажува ниско образовно ниво на корисниците на детски додаток: 23 корисници, односно речиси 60 % се со завршено или незавршено основно образование, а 6 (15 %) се без формално образование. 9 се со средно образование (23 %), а само 1 корисник (3 %) е со завршен факултет.

 Графикон 7: Корисници на детски додаток според образование

Како и кај корисниците на ГМП и НП, најголем број од корисниците на детски додаток, 27 (69,23 %), изјавиле дека се невработени, а 12 (30,76 %) дека повремено работат за дневница.

Во однос на семејниот статус, 12 корисници (30,8 %) се самохрани родители со малолетно/и дете/деца, 9 (23,07 %) имаат повеќедетни семејства (3 или повеќе од 3 деца), а 8 (20,51 %) живеат во домаќинства со 3 или повеќе возрасни. Најмал е бројот на корисници кои имаат едно (4 корисници, односно 10,25 %) и две деца (6 корисници, односно 15,38 %).

Скоро една третина од испитаниците (12) се долгогодишни корисници на детски додаток - 11–20 години. Еднаков е бројот на оние кои примаат парична

помош од 1 до 2 год. и од 3–5 (7) и приближен со оние од 6–10 год. (8). Најмал е бројот на оние кои примаат детски додаток помалку од една година (3) и повеќе од 20 год. (2). Мнозинството корисници на ДД (94,9 %) примаат и други видови помош преку ЦСР: 23 (59,0 %) користат 2 вида помош (најчесто ГМП или ОД), 9 (23,1 %) примаат 3 вида помош, а 5 корисници (12,8 %) 4 вида помош. Само 2 корисници (5,1 %) се корисници единствено на ДД.

Повеќето корисници на детски додаток (19 или 48,7%) ја оценуваат сопствената семејна ситуација како многу тешка, додека 20,5 % (8 лица) ја перципираат како тешка, а 28,2 % (11 лица) како умерено тешка. Просечната оценка е 4,15. Споредено со другите две групи-корисници на парична помош, самопроценката за многу тешка семејна состојба е малку повисока кај корисниците на ГМП/НК (52,5 %), а најниска кај корисниците на надоместок заради попреченост (42,6 %).

Перцепции за сиромаштијата

Корисниците на детски додаток од сите општини истакнуваат, во основа, исти карактеристики по кои се препознава сиромашниот човек, односно потешкотии со кои се соочува:

- нема доволно средства за храна („не можеш да ѝ живееш, да се ѝ храниш“–корисници од Ресен и Чаир, Скопје), за облека за себе и за децата, за подмирување сметки за струја, вода, кирија;
- нема сопствен дом („на улица да си останеш, значи што ти е сиромаштија“–корисничка од Чаир) или има лоши услови за домување;
- нема редовна работа („Штом немаш работа, ти не можеш да живееш како сакаш. Треба да имаш сигурна работа, а не на една недела или на еден месец, што не е работа“– корисничка од Гостивар);
- нема заштита и помош за да ги задоволи своите лични потреби („Немаш сигурување, немаш деца кај да ги оставиш, на можеш да излезеш, едно кафе да се напиеш како човек“– корисничка од Гостивар);
- не може да ги задоволи потребите на своето/своите дете/деца („Деца ти треба да ги школуваш, да ги облечеш, ѝа еве расшай со шекоќи на години, ѝа сакаат да излезат, ѝа дај ми 100 денари, дај ми 200 денари“– корисничка од Чаир);
- надворешен изглед и однесување („ѝо изнемоштеност од работа, уморен е еѝен“– корисничка од Свети Николе; „Некои луѓе што се пониска група, ментално, интелектуално, можеш да ги познаеш и по начинот на однесување и начинот на облекување“ – корисничка од Струмица);
- има повеќечлено семејство;
- има потреба од помош, „да му ѝодагај рака“ оние кои имаат повеќе од него (корисничка од Винаца).

Самите корисници се препознаваат во наведените карактеристики и го делат мислењето дека бројот на сиромашни во нивната општина е поголем од порано. Како најголема потешкотија со која се соочуваат во секојдневниот живот го наведуваат недостигот од финансиски средства („Социјалната помош е мала, платиите се мали“ - корисничка од Винаца); „Со цениите до плафон и со минимална помош не можеш да оствариш“ - корисничка од Чаир, Скопје) поради што имаат потешкотии околу задоволувањето на основните животни потреби:

- обезбедување храна: „Храната е изгор“ (корисничка од Ресен); „Не дека немаме што да јадеме, ама преживуваме фактички“ (корисничка од Чаир, Скопје); „Со храната имаме проблем. Кај некој ќе се зајимеме во дуќан, дури да дојде социјално. Кога ќе дојде, таму ќе го однесеме и пак немаме“; „Скапа е храната. Ние, родителите, некогаш остваруваме гладни, само децата да ни се најадени“ (корисници од Дебар).
- покривање на скапите режиски трошоци: „Социјалната помош ни е, за мене и девојчето, 6000 ден., со реалски дојдок - 7400, 7500 ден... Од банка ги давам, во платата ги давам за сметки за кирија, вода, струја, интернет. Со дружителите пазарам и од социјално нив не успевам да однесам дома“ - корисничка од Свети Николе; „Дали за облекување, дали за јадење, дали за школување, дали за дома, дали за струја, дали за вода! Не се постигнува нивото. Значи, стварно, се е постигнува!“ - корисничка од Чаир-Скопје.
- задоволување на потребите на децата: „Децата бараат, не им прашуваат дали имаш или немаш... Се чувствува малку виновна, понекогаш чувствот на мајка е многу лошо. Не можеш да им ги обезбедиш правата што си ги имаш како деца“ - корисничка од Чаир-Скопје; „Не можам да кувам на децата што сакаат. И се чувствува сиромашен, си викаш, немам да ти дадам. И ќе му речеш, почекај, додека да дојде социјално, почекај, додека не викне некој на работа, да ти го кувам тоа“ - корисничка од Свети Николе.
- набавка на лекаства и обезбедување на патни трошоци при остварување задолжителни медицински прегледи на болен член од семејството во друг град: „Тоа ми е најтешко: што маж ми, кој е болен и депресивен, мора секој месец да оди во Скопје да се прегледа“ - корисничка од Ресен. Самохрана мајка од Куманово чие дете често се разболува во градинка вели дека „парите стасуваат само за еден сируј.“

Сите го споделуваат чувството дека се препуштени сами на себе и се принудени да се снаоѓаат како знаат и умеат. Тоа особено го истакнуваат корисници од Чаир, Скопје: „Одигме и по канџи. Тоа не е срамота! За парче леб да се извади, ќе собирам шишиња, ама што ќе земеш од тие шишиња, што денари вреќата се проваѓа“; „Значи, стварно е тешко. А на кого да му се обратиш, никој не ти помага. Одиш социјално, те фрлат на татко, одиш таму, те фрлат. Никој нив не ти кажува што да правиш. Бараш работа, ти вика снајди се. А како ќе се снајдеш? Кај да се вработиш?“

Причини за сиромаштија

Причините поради кои се соочуваат со овие проблеми ги гледаат во:

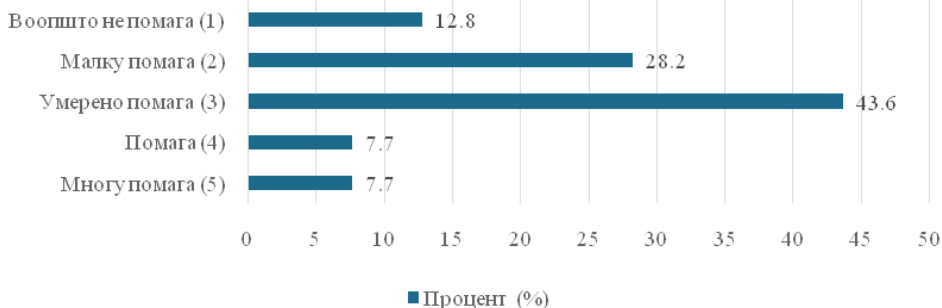
- невработеноста и недоволните работни места: „Кој не сака да работи. Ама државата треба да ни помогне да не вработи сите... А не само со збор да се каже“ – корисничка од Чаир, Скопје;
- укинувањето на социјалната помош доколку се вработат: „Сега да ни дадат работа, ќе работиме, ама ако не' вработат, ќе ни го укинат социјалното. Тоа е работата“; „Ако веќе сакаат да опстанеме или да има некаков напредок нека не го прекинуваат тоа, затоа што никој не ти ја гарантира работата. Можеби нема да можеш да издржиш на таа работа, можеби ќе се разболиш, значи, има секакви ситуации“ – корисници од Чаир, Скопје;
- ниските плати, недоволната финансиска помош од државата („Државата си гледа само за себе, полицајците си гледаат само за себе и за својата фамилија, дружите не ги интересираат. Овиешто добро не им е важно воопшто“ - корисничка од Гостивар;
- неправедната распределба на средствата за помош („Не ги добиваат сите на кои им е најпотребно“ – корисничка од Куманово) и здравствените проблеми поради кои не се способни за работа;
- зголемените животни трошоци (поскапувањето на цените на храната, струјата, нафтата).

Корист од детскиот додаток

Според одговорите во анкетниот лист, најголем дел од испитаниците сметаат дека детскиот додаток им претставува само делумна помош, а нивните одговори се распределени меѓу умерено помага (43,6 %) и малку помага (28,2 %). Значително помал е процентот на корисници кои се изјаснуваат дека детскиот додаток воопшто не им помага (12,8 %), а само 7,7 % велат дека многу им помага. Просечната оценка на корисноста на детскиот додаток изнесува 2,69 на скала од 1 до 5. Овие резултати (просечна оценка 2,69) се приближно на иста линија со оние кои се однесуваат на корисниците на ГМП/НК (2,58), а кај оние кои примаат НП изразена е позитивната перцепција (просечна оценка 3,30, со вкупно 53,7 % умерено или многу позитивни одговори).

Графикон 8: Самопроценка на користиња од дејскиони и од образовниони додатоци

Податоците од анкетниот лист само делумно отстапуваат од споделените мислења во разговорите со фокус-групите според кои детскиот додаток многу малку или воопшто не им помага во надминувањето на секојдневни проблеми - вкупно 41,0 % од корисниците преку структурираните одговори (малку помага и воопшто не помага заедно) веќе укажуваат на значителна резерва, зашто сумата што ја добиваат е „мала и смешна“, „колку за еден ручек“, „за еден ѓакет ѓамџерси“ (корисници од Куманово), „за една недела јадење скромно да им кујиме на децаѓа (корисничка од Винаца); „за еден ѓазар, една шорба да најолниш нема“ (корисничка од Ресен). И образовниот додаток е недоволен за задоволувањето на основните потреби на детето: „Грицки, шетрашки на деѓеѓо не можеш да му кујиш“ (корисничка од Свети Николе); „За една недела за на школо ѓо 100–150 денари да му даваш шолку се ѓие ѓари“(корисничка од Струмица); „Значи јас ѓие 2 200 денари шеба нему да му ги дадам за во школо, нели мора да доручкува, нешѓо да јаде и шолку. Ама ѓие колку се, 10 гена ѓо 100 денари да шроши, 10 гена му се ѓие ѓари. А цел месец? А ушѓе 20 гена каде се?“ (корисничка од Чаир-Скопје)

Корисничка од Гостивар го истакнува и проблемот на неправедна распределба на помошта: „Некој зема ѝеџ ѝлаџи, сеги дома, некој нишџо не зима... Ако ѝравиш далавери, можеш да живееш. Ако не, ќе умреш“.

Сите се согласни дека висината на детскиот додаток треба да се зголеми: „Би требало висината на детскиот додаток да е барем пола од таа кошница што е пресметана од ситијиситика. Барем основни потреби да се задоволат на детето“ – вели самохрана мајка од Струмица. Некои корисници од Дебар истакнуваат дека порано, кога тие биле деца, нивното семејство, кое примало помош, подобро живеело („Имаше бонови и за леб, имаше бонови и за пазарење... Со тоа социјално живеа многу ослободено луѓето. Чешири илјади и нешто земаа во тоа време, се сеќавам. А сега со 10-11 илјади што земаме, не можеш да поминеш една недела“), а децата добивале помош и на училиште („Кај нас во Центар Жупа нема храна во

школото, како ѝпарано што имавме ние школска храна што не се ѝлакаше...не му стиѓаа 100 денари на едно дете“).

Перцепции за вработување

Мнозинството корисници на детски додаток се невработени и изјавуваат дека за нив е голем проблем да најдат работа, бидејќи општината во која живеат не нуди можности за вработување ниту со постојано ниту со скратено работно време. Во Ресен има главно сезонска аргатска работа, за дневница. Повеќето не прават разлика во однос на понудата за мажи и жени, за сите е подеднакво тешко, иако некои корисници од Свети Николе и Струмица сметаат дека мажите се во предност, зашто можат да најдат физичка работа. Во Дебар, пак, жените можат да најдат повеќе работа, зашто чистат по куќи. Особено големи потешкотии за вработување имаат лицата со попреченост.

Некои од испитаниците од Гостивар се жалат на начинот на вработување: *„Тешко е да се најде работа ако си без врски. Само за ѝпознати и за блиски. И за ѝпар-ѝтиски ѝпребелени. Инаку нема“* (корисничка од Гостивар). Вработувањето, пак, за некои родители не е опција, зашто нема кому да ги остават децата: *„А и да одиш на работа, не можеш, кај ќе ги ѝставиш децата кога се мали? Во ѝрадинка ќе ѝтреба да ги земаш, да ги носиш.“* (корисничка од Дебар)

Мнозинството корисници немаат искуство ЦСР или ЦВ да им помогнале при вработување. *„Јас многу ѝати барав, ми рекоа, не може, зашто што си мајка на 4 деца“* – вели корисничка од Дебар. Само некои од корисниците од Чаир и Свети Николе биле повикани од нив за работа, ама не ја прифатиле, бидејќи имаат мали деца за кои треба да се грижат: *„Зашто ако јас се вработам, цел ден ќе бидам на работа, децата цел ден што ќе јадам? Не можам само од вода да живеам!“*; *„Јас не можам да се вработам, зошто јас имам обврски, мора на децата да им носам храна, да се снаоѓам, а ѝтреба и да си ѝо носам детејто редовно во школа“* (корисници од Чаир-Скопје). За корисниците од Гостивар причина за одбивање работа е и несигурноста од работата (*„може да најдеш да има многу работа и да не се ѝлака“*) и губењето на социјалната помош доколку се вработат (*„Би работеле ако не ни ѝо ѝрекинат социјално. Не може јас да ризикувам социјално да ми оди и работата да не е сигурна“*).

Услови за домување

Повеќе корисници, особено во Ресен, Чаир и Дебар, се жалат на условите за домување, зашто живеат во куќи (сопствени или под кирија) кои се, главно, стари и протекуваат, поради што имаат влага и мувла во домот (*„Сити на влага ситиеме“* – корисници од Чаир, Скопје). Помал број имаат добиено социјални станови во кои условите се добри, но, за некои проблем претставува висината на киријата.

Корисници од Ресен имаат потреба од социјални станови и поднеле барање пред 3–4 год, но немаат добиено повратна информација. Корисници од Чаир, Скопје реагираат на нетранспарентноста во работата на општината и отсуството на информации: „За социјалци има згради ѓравени, ѓа никој не ни дава нишѓо. Не ни даваат, а зградиѓе се ѓразни. За коѓо си сѓојат ѓака... Коѓа ќе ѓи ѓрашаме ни викаат на интернет ѓобарајѓе“.

Корисниците од Свети Николе, Винаца и Гостивар немале потреба да побараат од општината покривање трошоци за домување. Корисниците од Чаир, пак, се разочарани и немаат никакви очекувања од општината: „И да се жалиш ништо не ѝ маѓа“. Корисничка од Струмица неколкупати добила еднакратна помош од градоначалникот за покривање трошоци за сметки, кирија, но е револтирана што не ѝ следува да аплицира за клима, зашто е корисник на ГМП и добива по 1 000 денари субвенционирање за енергетика: „А добиваат луѓе што се добро финансиски ситуирани. Секогаш е така- тие што имаат, ќе добијат, тие што немаат, немаат“. Општина Ресен дава еднакратна помош од 3 000 ден во зима, но корисниците сметаат дека аплицирањето е скап процес, а не добиваат сите: „На кој дадат, на кој не. Освен тоа, треба документи да се вадат, постојат ќе ти бидат документиите да ги извадиш од еднакратната помош што ќе ти ја дадат. Не вреди, не се исплаќа“.

Речиси сите во домот имаат телевизија и интернет на мобилните. Повеќето немаат компјутер зашто не можат да си дозволат.

Исхрана

Сите се согласни дека храната е многу скапа и дека парите најмногу одат за нејзина набавка. Настојуваат да обезбедат три оброци на ден, најчесто истото јадење за ручек и за вечера („манџа за ручек, *што ќе остане* и за вечера“ – корисници од Винаца). Згрижувачка од Куманово им обезбедува на децата и две ужини, а и децата на некои родители во Чаир, Гостивар и Дебар имаат дополнителни оброци („*Дејшејо јаде кога сака*“ – корисничка од Гостивар). Не сите родители имаат три оброци заедно со децата, за да заштедат јадат само еднаш или најмногу двапати во денот. Месо консумираат во домот еднаш до двапати во неделата („*Ќе земеш 200 грама мелено месо, ќе го делиш двајшми да го ујоџребиш, малку вкус да гадеш. Месојо го јоскајца, многу.*“ – корисничка од Ресен), некои можат да си дозволат и почесто, а некои еднаш месечно или „*ог празник до празник*“, „*Сѐ се јокачи, скајо е, не се кујува*“ – корисници од Чаир, Скопје). Овошје и салати не можат да си дозволат секој ден, зашто е „*луксуз*“ – корисник од Дебар и „*јоскајо од месојо*“ – корисничка од Ресен. Корисници на детски додаток од Свети Николе користат народна кујна и тоа многу им помага полесно да покријат трошоци во работните денови. Мајка со попреченост од Струмица добива од ресторан во општината еден оброк за тројцата членови на семејството секој ден, освен во недела. За празници добива и пакети во храна од црквата.

Здравствена заштита

Сите корисници имаат пристап до матичен доктор и амбуланта, ама за некои од селата е проблем оддалеченоста („*Два километри ми е мајичниот лекар*“ – корисник од Дебар), а за оние од помалите места проблем е отсуството на доктори-специјалисти во општината, поради што се изложени на трошоци за патување во околните градови што не можат да си ги дозволат. Затоа многупати се лишиле од здравствена заштита, особено за своја здравствена заштита: „*Ако имаме, ќе одиме, ако не, дома само ќе се лекуваме*“ – корисничка од Дебар; „*Да одам до Скопје, 3 000 ден. ми е само јашој. Сега е јоскајено. Плус лекарски надоместоци!*“ – корисничка од Струмица; „*За лекарска контрола во Скопје, едно одење е 1 400 ден. до 1 800 ден.: да јашмиш превоз, јаршицијација на каршошека, да си кујмиш јадење*“ – корисничка од Винаца.

За децата настојуваат да прават сè што е потребно, но и за нив не успеваат секогаш. Мајка на дете со попреченост од Струмица не може да си дозволи да ги направи сите потребни специјалистички прегледи на детето: „*Треба да се носи на исијувања, ама се немаат средства за тоа, прво треба да имаш финансии за да го однесеш. Зошто немаш, не го носиш. Единствено го носам на ложојед, ама и тоа се трошоци за такси превоз*“.

Здравствените услуги не им се секогаш достапни и поради тоа што не можат да закажат термини за преглед во државните установи („*Ако немаш врски за да*

најправиш испитување, мора на приватно да одиш“– корисничка од Гостивар), а во приватните испитувањата се скапи: „Девојчето имаше бактерија во носот и во устото. Ме пратија во приватна болница да му правам брисеви, зашто нема термини во државно. Прашувам за цена таму- 2 600, 2 800 ден. А не сум во можност сега. Е па, вика, кога ќе имаше, тогаш ќе си дојдеш. И јас како можам тоа да го најрам?“ – корисничка од Чаир, Скопје.

Некои од корисниците се ослободени од плаќање партиципација, а оние кои не се, не одат секогаш на лекар, зашто „кај и да одиш, на лекар мора да илациш сè“ – корисничка од Дебар. Корисниците од Дебар истакнуваат дека понекогаш им се прифаќа потврдата што ја добиваат од социјалното за децата („Кога деца-та ти носам на болница, земам од социјалното потврда ... и ја носам во болница и после не плаќаме“), но не и за нив („Еве, се оперирав и не ми ја прифатија“). Во тој случај се снаоѓаат, позајмуваат. На самохрана мајка од Куманово, чие дете има потреба од почеста лекарска помош, тешкотија ѝ претставуваат трошоците поврзани со неговото лекување. Друга самохрана мајка од Струмица која е жртва на насилство е револтирана што мора да ги плаќа здравствените услуги: „Иако сум ослободена од плаќање, здравствениите услуги не го покриваат тој закон“. Плаќа и за детето, а треба да е ослободено од трошоци за здравствени прегледи.

Сите корисници потенцираат дека лекарствата се скапи, особено зашто најчесто не ги земаат на рецепт. „Не можам да постижам антибиотик да ти земам, 3 500 ден. само за антибиотикот секој месец. И сега ни припишуваат повеќе приватно“– истакнува корисничка од Чаир, Скопје. Дополнително, некои истакнуваат дека лекарствата што им се потребни во аптеките не сакаат да им ги дадат, иако ги имаат.

Самохрана мајка од Струмица имала потешкотија при остварувањето на правото на здравствена заштита по престанокот на работа: „Имав проблем кога работев и имав примана, зашто имало измени за новиот закон, од кога ќе останеш без работа, еден период - три месеци до една година - немаш можност да влезеш директно на државно здравство“. За корисничка со попреченост од истиот град проблем е пристапноста до институциите: „Самите пензиско и здравствено не се пристапни, тие се горе на третото ниво. Одиш со придружба од асистент што доаѓа преку Црвен крст. Сите институции се веќе, мислам, во глобала во ценарот, значи мора да користиш такси или автобус“.

Корисниците од различни општини имаат различни искуства во однос на покривањето трошоци од општината за некоја здравствена услуга: отсуство на било каква помош („Ние градоначалникот го молиме една улица да ни асфалтира, да не одиме во кал, а не, пак, да ни помогне за тоа“–Чаир, Скопје), делумно враќање на средствата за лекување (Свети Николе), еднократна помош од градоначалникот („Тоа е еднократно, мене ми треба антибиотик имаш. Ми треба решение. За мене решение би било вработување“–Струмица), покривање на патните трошоци, ама само за детето, не и за родителот (Дебар), а болничките трошоци не се покриваат (Ресен), рефундирање на трошоците за лекување на децата (Куманово), обезбеду-

вање возило за транспорт до болница („Кога се оперирав, многу љави оштетинами ми имаше помошна и ми пушташе брза помош до Скопје да ме однесе и назад“ – Винаца).

Образование на децата

Сите корисници истакнуваат дека во нивната општина постојат предучилишни установи, ама за некои родители од Ресен, Куманово и Гостивар било или е проблем запишувањето на децата поради немање место: „Јас побарав, но ми го одбија, не го примија, немало место“ – корисничка од Ресен. Мајка од Куманово вели: „Треба да се фати врски за да може децето да се запише“. Кога ги одбиваат, им се кажува дека можат да се грижат за детето зашто се невработени: „што ми шекнало, не сум била на работа“ – корисничка од Ресен.

Мајка од Винаца не го запишала детето во градинка зашто е 3 км оддалечена од селото во кое живее. Со проблемот на оддалеченост на градинката од домот се соочува и мајка од Дебар.

Причина за непосетување градинка е и износот што треба да се плати, а родителите не можат да го обезбедат. „Мене што многу ми е“ – вели мајка од Чаир и смета дека треба да им обезбедат децата бесплатно да одат во градинка, ама истакнува: „ниш е една градинка не соработува со социјални служби. Нисо социјално со градинките, за да ти дават постојано дека ти си корисник на социјална помош и децето да оди без пари во градинката.“ Од истата причина не посетуваат градинка и децата на некои корисници од Дебар: „Јас ги носев моите деца во градинка, но 2 500 ден. не можам да платам, ги претрпав. Сега ги чува сојузјавата“. И друга мајка го отпишала детето од градинка откако ѝ рекле дека не може да биде ослободена од плаќање за детето. Само еден родител сведочи дека во Центар Жупа посетувањето градинка е бесплатно за неговото дете: „Само мораш да си купиш школски прибор, блокчиња, боенки, боици и такви работи, сите мора да ги имаш. Инаку не се плата“.

Недостигот од средства е потешкотија со која се соочуваат родителите и на повозрасни деца. Мајка со попреченост од Струмица не може да му овозможи на своето дете со потешкотии во развојот да посетува и редовно училиште и центар за деца со попреченост поради тоа што мора да користи такси неколкупати во денот, што е скапо за неа: „Да го однесам сабајле на школо, и после да одам да го земам, тие ми се 200 денари. Да го однесам до таму, и јас да се враќам тие 200, тие ми се 400 денари од ситар. Значи, јас толку пари немам“. Затоа детето не оди на училиште со согласност на училишниот директор кој „вика не е проблем и да не го носиш во школото, оти ние го водиме како што е во школо“. Кerkата на друга корисничка од Чаир, Скопје ги прекинала своите студии поради неможност семејството да ги подмири трошоците за студирање: „Керка ми се запиша на факултет. За учесот дадов 12 000 денари, ама се откажа, затоа што треба да и платам секој месец, секој месец“.

Сите корисници изјавуваат дека се трудат да ги задоволат училишните потреби на децата, кои, за многумина се приоритет, заедно со исхраната. Иако некои велат дека ГМП и образовниот додаток помагаат („*Ќе љушџаат за три месеци, ља џоа ќе го искористиш*“ – корисничка од Винаца), а во Свети Николе имале и хуманитарна помош од училиштето („*Секоја година у' даваа ранец, љрибор, моливи*“), сепак, повеќето родители не можат да ги задоволат сите потреби на децата: „*Ако му куџам на овој, на друџиош нема да љосџиџнам*“ – корисничка од Чаир, Скопје. За родителите од Дебар и од Гостивар образовниот додаток е мал и нередовен: „*Три месеци да одиш на школо, 2 200 денари да земаш. Шџо може да се љосџиџне? Егна кифла е 30-40 денари, а камоли друџо. 20 денари на ден има*“ – корисничка од Дебар.

Во помалите општини (Ресен, Винаца, Струмица) корисниците се движат во стото на живеење, главно, пеш или со такси кое им е скапо („Негаџа си ја давам за џакси“–корисничка од Винаца). Во Куманово најмногу користат градски автобуски превоз кој им е бесплатен. За патување надвор од градот, најчесто ради здравствени прегледи („За до болница, инаку вака за луксуз не одиме“– корисници од Дебар), користат автобус или комбиња. За корисниците од Ресен, автобусот претставува проблем, зашто е: „скапо со џакси, комбиња нема, а автобусот е редок, еднаш во денот“. Корисниците од Чаир се движат пеш и користат автобусен градски превоз кој им е скап („Некогаш ќе се шверцував, некогаш ќе одиш ќе ти дадиш карџа“).

Речиси сите корисници од фокус-групите не можат да си дозволат да одат на одмор со своето семејство: „17 години сум мажена, еднаш немам ошигено на одмор. Ако одиш на одмор, постоа 3 месеци треба да крадеш“ – корисничка од Ре-

сен; „Одморот наш на сон не е. А кој што не сака да го даде да оди, ама кога нема“ – корисник од Дебар; „Одмор ќе земеме со ќебее во парк“ – корисничка од Чаир, Скопје. Само една корисничка од Струмица еднаш била во Дојран на два дена, со сопругот и детето, а една од Гостивар користела одмор „преку државата, сум била и во лето и во зима“. Децата на некои од нив оделе/одат на одмор или екскурзија преку училиште, со финансиска поддршка од наставниците и училиштето, зашто сами не можат да ги обезбедат тие средства, дури ни со позајмување: „На денешно време не ти позајмуваат 10 евра, за болест зборувам, да си болен, а не кеиш да правиш. „За што бараш пари, за екскурзија, немам“ – ќе ти речат. И дома ќе си седи“ – корисник од Дебар.

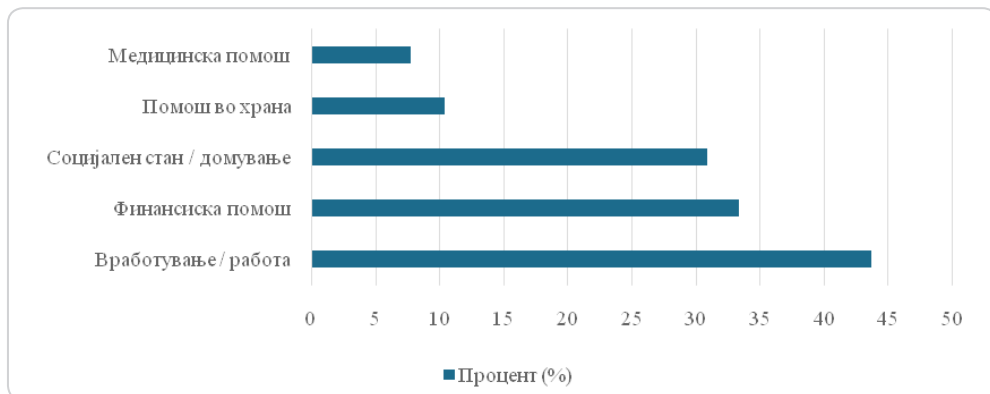
Пристап до зелени површини

Речиси сите корисници изјавуваат дека имаат паркови блиску до домот кои, главно, ги посетуваат заедно со децата или децата сами, особено во лето или за викенд. Сметаат дека зелените површини и игралиштата на децата им се важни и имаат потреба да ги користат. Корисничка од Гостивар укажува на потребата од грижа и одговорност за зачувување на справите во игралиштата: „Два дена ќе си јајам и ќе ги скријам. Човекој прво треба да се среди самиот, што ќе ти најважнијатина?“ Самите поретко ги посетуваат парковите: „Кога имаме време и можност, одиме“ (корисници од Чаир, Скопје). Само една корисничка на социјален стан изјавува дека живее на периферија на градот и во близина на домот немаат парк: „Ризично е да го пуштам детето и пред зграда да си игра“ (Струмица).

Потребна помош од општината

Според одговорите од анкетните листови, за корисниците на детски додаток, слично како и за корисниците на ГМП, најголема помош од страна на општината би било обезбедувањето вработување (17), поголема финансиска помош (13) и социјален стан (12). Помал број корисници ја истакнуваат и потребата од помош во храна (4) и поголема достапност на медицинска помош (3).

 Графикон 9: Потребни на корисниците на детски додаток за помош од општината

Во корелација со овие одговори се и одговорите на корисниците во разговорите што се однесуваат на нивните потреби, услугите што им недостасуваат и приоритетните мерки за намалување на сиромаштијата во нивната општина:

- вработување согласно со нивните потреби и образование: „Да се прошири сѐојансѐовѐо и да се ошвораѐ работѐни месѐа“ – корисничка од Ресен; „Да отворат работа повеќе фирми“ – корисничка од Свети Николе; „Да најраваѐ некоја фабрика каде шѐо ќе може да работѐме шѐука, да се вработѐаѐ шѐука луѓеѐо, а не да ѓи ошѐаваѐ...“ – корисничка од Чаир, Скопје; „Зошѐо социјалец да бидам, коѓа можам да работѐам, со државна работѐа, со ѓрисѐој-на ѓлаѐа, да си имам ѓрисѐоен живоѐ, услови, како секој да можам кола да имам. Вака не можеш нишѐо да имаш“ – корисничка од Дебар. Потребата од вработување е особено изразена кај корисниците со попреченост/инвалидитет: „Шѐо мора да земаме социјално? Можеме да работѐме, седејќи може да работѐиш, ако е ноѓаѐа, не е ракаѐа“ – корисничка од Винаца; „Да си заработѐам едно ѓарче леб, ама јас да си ѓо заработѐам. Самосѐојно, не некој друѓ да ми ѓо даде...Не можеш ѓи цел живоѐ да бараш и да зависиш од некој да ѓи даде и да ѓи ѓо реши ѓроблемѐи. Значи самаѐа држава ѓреба да ѓи ѓо реши ѓроблемѐи“ – корисничка од Струмица. При вработувањето бараат да се води сметка и за згрижување на нивните деца: „Да има вработѐување, ама да имаме и ѓлус зашѐиѐа, децаѐа да ни се зашѐиѐени додека сме ние на работѐа. Нема кој да ѓи чува“ – корисничка од Дебар.
- поголема финансиската помош: „Социјалноѐо да се ѓокачи за да имаме можносѐи да ѓи ѓокриеме нашиѐе долѓови ѓо ѓродавнициѐе. Инаку не можеме вака. Ова не е живоѐ. Секој ден сме во ѓолоша сосѐојба“ – корисничка од Дебар; „Социјалноѐо ѓреба да изнесува 15 000-16 000 ден.“ – корисничка од Чаир, Скопје; Тие шѐо се ѓод социјално, социјално заѓрозениѐе, барем од оѐиѐинаѐа да имаѐи некои ваучери за во ѓрехранбени ѓродавници...“ – корисничка од Гостивар.
- подобар стандард на луѓето: „Да се намалаѐ цениѐе на хранаѐа и смеѐкиѐе. Да нема инфлација“ – корисници од Свети Николе; „Да се зѓолемаѐ ѓлаѐиѐе, а да се намали ѐоа шѐо се ѓокачува ѓо дуќаниѐе. Сеѓа како шѐо ѓи ѓокачуваѐи ѓлаѐиѐе, ѐака ѓи ѓокачуваѐи и давачкиѐе. Така шѐо ѓак е исѐо. Не е нишѐо сменѐо“ – корисничка од Струмица“
- подобра здравствена заштита: достапност на специјалистички прегледи во местото на живеење или во поблиските градови за да не се изложуваат на трошоци и потешкотии поврзани со транспорт, како и покривање трошоци за лекување и лекови за децата;
- јавен превоз во местото на живеење („ѓоевѐино ќе биде“ – корисничка од Винаца);
- помош и донации во храна и училишен прибор за децата;

- социјален стан: „Барем да бидам љубрана со моите деца, на рааи да јадам, на рааи да сијам“ – корисничка од Дебар;
- физички пристап до институциите за лицата со попреченост;
- базен за децата во местото на живеење;
- општината да покаже поголем интерес за нивните потреби: „Кога ние одиме да бараме нешто од општинаа, тие веќе знаат кој има потреба од помош. Значи, не треба да те избркаат или да викаат, ај, ќе видиме онаму што ќе биде... И да се заборави тоа“ – корисници од Чаир, Скопје;
- помошта од општината да е според потребите, а не „со врски“: „Ние што сме загрозувани семејства, посвојано последни дознаваме или воопшто нема да дознаеме кога се доделува некоја таква помош. Посвојано се врши во кружоци на оние кои имаат. Тие што немаат, пак не добиваат.“ – корисничка од Ресен. Сметаат дека треба да постои засилен увид во работата на сите: „Да доаѓа комисија, да доаѓа во школа, да видат како се работи, никаде не се работи како што треба... Сите ги кријат, галавери има многу“ – корисничка од Гостивар.

3.3 Корисници на надоместок заради попреченост

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- N = 54 испитаници (35,5 % од примерокот)
- ИПД = 0,444 (најнизок меѓу трите групи) · Стапка (H) = 81,5 % · Интензитет (A) = 54,5 %
- Просечна депривација кај сиромашните: 4,36 од 8 индикатори
- Стапка на невработеност: 75,9 %
- Најчести искажани потреби: финансиска помош (18 од 54), застапување/глас во општината (6), специјализиран превоз (6)

Наодите за корисниците на надоместок заради попреченост (НП) се претставени во два дела. Првиот ја претставува квантитативната анализа на податоците од прашалниците, фокусирајќи се на социо-демографските карактеристики на 54 корисници на надоместок заради попреченост: возрастна структура, образовен профил, статус на вработеност, семејна структура, времетраење на користење на бенефициите, самопроценка на тежината на семејната ситуација, проценка на корисноста на помошта, комбинација на бенефиции и потреби на локално ниво. Вториот дел претставува квалитативна тематска анализа на транскриптите од фокус-групите, организирана според клучни домени кои ја опфаќаат целата комплексност на нивната животна ситуација.

Возрасната структура покажува дека најголем дел од корисниците на надоместок заради попреченост се во продуктивна возраст (30–50 години) – 48,1 %. Оваа дистрибуција сугерира дека попреченоста не е само здравствена состојба, туку значително ги зафаќа лицата во најпродуктивната фаза, што има дополнителни економски импликации за нивните семејства и за општеството во целина. Следна најзастапена група се лицата од 51–64 години (31,5 %), додека постарите од 65+ учествуваат со 18,5 %. Само 1,9 % од испитаниците се претставници на помладата популација (18–29 години).

Половата структура открива забележлива родова нерамнотежа – мажите значително повеќе ги користат правата од надоместок заради попреченост (61,1%) во споредба со жените (38,9%). Оваа нерамнотежа може да се должи на неколку фактори, вклучувајќи поголема застапеност на мажите во тешки физички професии кои водат кон инвалидитет, или културолошки фактори кои влијаат врз пристапот до правата. Родовиот диспарат е присутен низ сите осум града, што укажува на системски, а не на локални разлики.

Етничката структура покажува дека етничките Македонци се застапени со 64,8 %, Албанците со 22,2 %, Турците со 7,4 %, додека Ромите се застапени со само 5,6 %, што укажува на значителна недоволна застапеност и можни диспаритети во пристапот до правата за оваа популација.

Образовната структура на корисниците на надоместок заради попреченост покажува алармантно низок образовен профил – скоро 60 % од корисниците имаат само основно или помалку од основно образование (18,5 % без формално, 1,9 % нецелосно основно, 38,9 % основно), додека само 7,4 % имаат високо образование. Оваа структура укажува на силна поврзаност помеѓу нискиот образовен статус и ризикот од попреченост и сиромаштија.

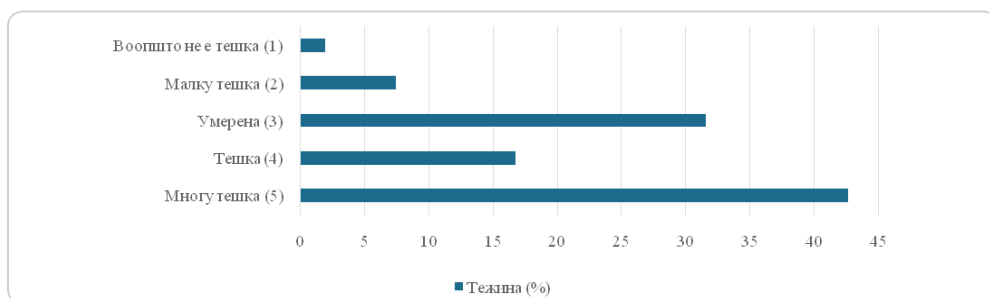
Стапката на невработеност од 75,9 % (41 лица) меѓу корисниците на надоместок заради попреченост е екстремно висока и значително ја надминува општата стапка на невработеност во земјата, при што дополнителни 11,1 % (6 лица) работат повремено, 9,3 % (5 лица) се пензионери, а само 3,7 % (2 лица) се редовно вработени. Овие податоци укажуваат на системски проблеми во интегрирањето на лицата со попреченост на пазарот на трудот, вклучувајќи недостаток на приспособени работни места, дискриминација при вработување, недоволна поддршка од институциите и недоволни стимулативи за работодавците.

Семејната структура покажува дека најзастапен тип на домаќинство меѓу корисниците на надоместок заради попреченост е домаќинството со три или со повеќе возрасни лица (38,9 %), што сугерира дека лицата со попреченост често живеат во проширени семејства, веројатно поради потребата од поддршка и нега. Втори по застапеност се брачните парови без деца (29,6 %), додека само 13 % живеат самостојно. Во споредба со вкупниот примерок на испитаници, кај корисниците на НП има мал процент на самохрани родители (1,9 %) и семејства со деца (вкупно 16,7 %).

Податоците за времетраењето на користење на бенефициите покажуваат дека најголем дел од корисниците се долгогодишни корисници – 55,5 % користат надоместок заради попреченост повеќе од 10 години (29,6 % од 11– 20 години и 25,9% повеќе од 20 години), додека само 1,9 % се нови корисници (помалку од една година). Ова укажува дека попреченоста кај повеќето корисници е трајна, што дополнително ја нагласува потребата од стабилна, долгорочна и адекватна поддршка.

Самопроценката на тежината на семејната ситуација покажува дека 42,6 % од корисниците (23 лица) ја оценуваат својата семејна ситуација како „многу тешка“, а дополнителни 16,7 % (9 лица) како „тешка“, што значи дека вкупно 59,3 % од корисниците ја доживуваат својата ситуација како тешка или многу тешка. Средната оцена за групата изнесува 3,91 (на скала од 1 до 5).

Графикон 10: Самопроценета тежина на семејната ситуација кај корисниците на надоместок заради попреченост

Проценката на корисноста на помошта покажува дека иако значителен дел од корисниците ја оценуваат својата семејна ситуација како многу тешка, проценката на корисноста на помошта е умерено позитивна (38,9 % ја оценуваат како „умерено корисна“, 24,1 % како „корисна“ и 14,8 % како „многу корисна“, при што само 1,9 % сметаат дека воопшто не помага). Просечната оцена на корисноста на надоместокот заради попреченост изнесува 3,30 на скала од 1 до 5. Овој сооднос на висока самопроценета тежина на семејната ситуација со умерено позитивна оцена за корисноста на помошта укажува дека помошта е неопходна и делумно ценета, но недоволна за да ги реши основните проблеми.

Графикон 11: Проценка на корисноста на надоместокот заради попреченост

Податоците за комбинација на бенефиции покажуваат дека повеќе од половина од корисниците (53,7 %, односно 29 лица) имаат само една бенефиција – надоместокот заради попреченост, без дополнителни права. 35,2% (19 лица) комбинираат две бенефиции (најчесто надоместок заради попреченост со туѓа нега или инвалидска пензија), 9,3 % (5 лица) имаат три бенефиции, додека само 1,9 % (1 лице) има четири или повеќе бенефиции. Ова укажува дека мнозинството корисници се зависни исклучиво од еден извор на приход, што ги прави екстремно ранливи на какви било промени во висината или условите на додатокот.

Најчесто искажаните потреби на локално ниво вклучуваат финансиска помош (18 од 54 корисници), што е во согласност со високата невработеност и ниските примања. Второстепените потреби се движат околу застапување/глас во општината (6), специјализиран превоз (6) и огрев/греење (6). Потребите поврзани со вработување, пристапност, нега и здравство се подеднакво застапени (по 4 корисници), што укажува на повеќедимензионалност на потребите.

Перцепции за сиромаштијата

Сиромаштијата кај корисниците на надоместок заради попреченост, низ сите осум општини, се перципира, пред сè, како секојдневна борба помеѓу лекови и храна, страв од сметките и постојаната неизвесност при секое одење на комисија. Оваа реалност не зависи од тоа дали живеат во урбана или рурална средина. Учесниците ја препознаваат и опишуваат преку неколку заемно поврзани обележја:

- немање доволно средства за лекови и храна истовремено – секојдневен избор кој за корисниците на НП е особено чест, бидејќи здравствената состојба бара трајни и скапи трошоци кои не смеат да се одложат;
- чувство на постојана несигурност за тоа дали правото ќе биде продолжено или скратено, кое не постои кај другите форми на социјална заштита во иста мера;
- социјална исклученост и стеснување на социјалниот круг, како последица и на физичката недостапност; и
- губење на достоинството преку постојано „докажување“ и чекање за помош пред институции кои често делуваат рамнодушно.

Во Ресен сиромаштијата ја опишуваат како постојано лишување, во Куманово – како неможност да се купи дури и сирење, а во Веница учесниците ја поврзуваат сиромаштијата со ниските плати кои ги имаат речиси сите, нагласувајќи дека таа не се сведува само на глад, туку и на немање можност за одмор и обнова:

.....
„Сиромаштија си е сиромаштија. Рејко е некој што има добра ситуација. Сити се со мала плата. Тоа е веќе сиромаштија. И не е само сиромаштија да јадиш. Сиромаштија е и недоспавување, немање мож-

носѝ да си куѝиш, да си се ѝодновиш, да одеш на одмор. Не само - леѝ-че има добро е. Не е! Тоа е некогашно мислење, ѝоѓрешна ѝеорија.“
(Корисник од Винаца)

Доминантна емоција е стравот од иднината - од влошување на здравјето, од тоа што ќе се случи со децата кога родителите повеќе нема да можат да се грижат, од промени во бенефициите. Во Струмица учесниците живеат во постојана неизвесност дали ќе им бидат скратени правата; во Дебар стравот е поврзан со оддалеченоста од институциите и чувството дека се заборавени; во Гостивар - со неизвесноста при секое ново одење на комисија.

За многумина, сиромаштијата е и социјална исклученост и губење на достоинството. Во Скопје-Чаир учесниците опишуваат сиромаштија видлива на улица - деца кои питачат на семафори, семејства без стан. Во Свети Николе велат дека сиромаштијата „се препознава“ по облеката и хигиената. Најболна е перцепцијата за загубата на достоинството – учесниците во Дебар зборуваат за чувството дека мораат да молат за помош, а во Гостивар – дека никој не ги слуша:

„Здравствениот ѝроблем е клучот на сѝто ова и на ѝтоа ѝѝто сум генеска ѝука. Да работѝеше он, ја немаше да бидам ѝука. Да беше он сѝособен за себе, ја не ѝѝребаше да се ѝрижам за неѝо. Ја не ѝѝребаше да ѝо мислам, секој ден. Секој Божји ден, 24-7, ѝѝреба да ѝо мислам, да се ѝрижам за неѝо.“ (Соѝружник на корисник од Скопје-Чаир)

Дел од учесниците, особено во Струмица, нагласуваат дека сиромаштијата кај лицата со попреченост често е „невидлива“ – не бараат милостина на улица, но секојдневно се борат за преживување. Многумина ја поврзуваат и со беспомошност: непочитување на законите, непотизам при вработување, чувство дека се „оставени на милост и немилост“.

Личните искуства ја потврдуваат оваа слика. Родителите на деца со попреченост опишуваат 24-часовна грижа што ги спречува целосно да работат - во Ресен 63-годишна мајка се грижи 44 години за своето дете со церебрална парализа, а во Скопје-Чаир сестра не може да остави брат со попреченост сам ниту момент. Во Дебар, еден учесник кој 40 години се грижи за дете со попреченост добил помош од општината само еднаш – 10 000 денари за целиот тој период. Во Гостивар, семејствата со години не јадат месо, освен за Бајрам. Во Куманово, една учесничка со 12-годишна борба со здравствени проблеми - операции од тумор, маж со срцев удар и дијабетес - раскажува дека некогаш била вработена, а денес зависи целосно од семејна поддршка.

„Ние сме во некој сѝправ. Значи веќе не сме сиѝурни. Тие социјални до-гаѝоци, колку ѝолку, ѝак не ѝоѝѝомаѝаат да ѝо олесниме живоѝот. Не сме сиѝурни дали вооѝѝѝо ќе ѝи добивме, дали ќе ни ѝи скраѝаат на било

кој начин без да не информираат. И ние како нонаму ќе останаваме.“
– корисник од Струмица)

Осаменоста дополнително ја продлабочува тежината на состојбата кај дел од учесниците: во Свети Николе, 56-годишен неженет учесник опишува изнемоштеност и осаменост без пријатели; во Винаца, 82-годишен слеп учесник нема кој да му помогне ни во најосновните секојдневни задачи. Многумина се чувствуваат „заглавени“ во сиромаштија, без надеж за подобрување, додека цените постојано растат, а приманата остануваат исти - состојба која најтешко ја чувствуваат родителите кога не можат на децата да им обезбедат исхрана, лекови и облека соодветни на нивните потреби (Ресен, Куманово).

Причини за сиромаштија

Учесниците ги лоцираат главните причини за сиромаштијата во здравствениот статус, системските недостатоци и структурните бариери:

- Здравствениот статус е примарна причина - попреченоста ги спречува да работат и создава постојани трошоци за лекови, терапија, превоз и медицински помагала, кои не се покриени од државата. Во Куманово лековите за хронични болести чинат по 3-4 илјади денари месечно; во Ресен целиот приход оди за лекови и терапии, без остаток за храна.

„Замисли ги треба да илјади 100 евра на таксист, значи се одвиваат средствата од тој минимален буџет за годишна комисија и да се одбијат.“
– Корисник од Струмица.

- Невработеноста, поради недостаток на приспособени работни места и дискриминација при вработување. Во Куманово и Струмица учесниците опишуваат како работодавците ги земаат субвенциите, а потоа ги отпуштаат работниците штом истече периодот на ослободување од давачки; во Винаца - дека младите луѓе заминуваат во странство бидејќи домашната понуда на работа е неизвесна и краткотрајна.
- Недостатокот на услуги – дневни центри, превоз, асистенти - ги принудуваат корисниците да трошат повеќе или да останат без потребната поддршка. Во Ресен недостатокот на дневен центар им оневозможува на родителите да работат; во Свети Николе центарот работи само пет часа дневно (9-14 ч.), што не е доволно; во Дебар нема ниту дневен центар, ниту превоз, ниту асистенти.
- Корупцијата и непотизмот – во Винаца и Куманово учесниците сметаат дека вработувањата се партиски определени, а не според способност, што создава чувство на неправда и беспомошност.

- Недоволната информираност за правата - во Струмица и Дебар посочуваат дека многу семејства, особено во руралните средини, воопшто не знаат кои права им следуваат.
- Инфлацијата, чија реална тежина ја чувствуваат најмногу оние чии примања не се менуваат со години додека цените постојано растат – во Гостивар килограм месо чини 900 денари, а зеленчукот е подеднакво скап, што основната исхрана ја прави недостапна.
- Руралната изолација – лошите патишта, отсуството на јавен превоз и оддалеченоста од институциите (Дебар, Свети Николе) создаваат дополнителни трошоци за секој контакт со системот и ги прават руралните корисници уште поранливи. За разлика од корисниците во градско подрачје, кои иако соочени со истите бариери сепак имаат физички полесен пристап до институциите, оние во руралните населби мора однапред да го планираат секое патување, вклучувајќи го и трошокот и времето потребно за да стигнат до најблиската институција, што дополнително ги ограничува во остварувањето на секојдневните права.
- Недостигот од работен стаж кај родителите кои децении се грижеле за деца или родители со попреченост, а поради тоа немаат право на редовна пензија (Куманово, Ресен, Свети Николе).

„Најосновни намирници не можеме да си ги дозволиме бидејќи лекар-сџиваџија што му ги куѓувам на мажот ми кошџаџи од 3 до 4 илјади денари, зошто не се сити на приоритетна листа, се џлаќаџи. А камоли да одиш во џрогавница и ако сакаш едно обично јаболко, џрозје, џорџокали, џие џакви работи, што ги џледаш, а џи се јаде и не можеш да си дозволиш, да си ги куѓиш, а не нему да му однесам да му куѓам.“ (Корисник од Куманово)

Учесниците од Винаца дополнително нагласуваат дека родителите на деца со специфични здравствени состојби, како дијабетес, немаат избор туку да ги планираат сите семејни финансии околу задолжителните три оброци дневно:

„Наша џа специфичност е дијабетс, значи не дали можеш, џуку мораш. Задолжителни се џри оброци. Нема можеш, не можеш, џи мораш. Се снаоѓаме за џоа што значи цела една џлаџа, мораш да ја дадеш.“ – корисник од Винаца.

Корист од надоместокот заради попреченост

Учесниците го сметаат надоместокот за неопходен, но недоволен за нивното преживување - свесни се дека без него би биле во уште потешка состојба, што ги прави благодарни и покрај недоволноста на помошта. Во Струмица велат дека додатокот е неопходен, но не ги покрива ниту лековите ниту храната; во Ресен

- дека секој денар е добредојден, но со 5-6 илјади денари не може да се купи речиси ништо.

„Прво, значи, секако дека не ѝи задоволува скоро, да не кажам, ни 50%, ни 30%, никакви ѝошреби не задоволува, сејак благодарни сме и на ѝоа ѝишо сме вклучени во ѝосебниот годаѝок.“ – корисник од Ваница.

Висината на додатокот е речиси универзално оценета како недоволна - во Дебар, 12 000 денари месечно за тричлено семејство со попреченост не покриваат ниту лекови, а камоли храна и сметки. Дополнителен проблем е достапноста на специфични помагала во помалите градови:

„На ѝриме, за оние ѝишо имаат слушни аѝаратѝи, ѝошребно е менување на цевчеѝо, ново цевче. А ѝоа кошѝа 200 денари. Но ѝо нема кај нас. За да одеш до Шѝиѝи ѝрошам 600 денари. А да одам до Скоѝје, ушѝе ѝовеќе. – корисник од Свеѝи Николе.

Бирократските процедури се меѓу најчесто споменуваните проблеми – постојаните комисии, собирањето документи и стравот дали правото ќе биде продолжено создаваат хронична неизвесност. Учесниците бараат статусот да биде траен, наместо постојано да мора да се „докажува“ трајна попреченост. Комисиите дополнително се перципираат како неефикасни и понекогаш неправедни: во Струмица не работат воопшто, па корисниците мораат да патуваат до Скопје или Куманово; во Дебар одбиваат без јасно образложение; во Гостивар не ги познаваат специфичните дијагнози. Патувањето до комисија само по себе е значителен трошок - и до 100-150 евра во еден правец, што за месечен буџет од неколку илјади денари претставува тежок удар. Оваа бариера е особено тешка за оние со тешка попреченост и постарите лица, кои бараат воведување теренски посети наместо задолжително патување.

Дополнителен извор на несигурност е фактот што додатокот не се усогласува со инфлацијата – примањата во Струмица и Ресен остануваат непроменети со години, додека цените постојано растат, а комбинирањето на додатокот со други права останува нејасно за многумина, кои се плашат дека каков било дополнителен приход автоматски ќе им го намали или укине социјалното. Оваа несигурност е зајакната и со честите промени во законската регулатива – секоја нова влада носи нови правила и нови комисии, а корисниците немаат доверба дека постигнатиот статус ќе остане заштитен во иднина, што дополнително ја отежнува можноста за долгорочно планирање на семејниот буџет и животот воопшто.

Перцепции за вработување

Учесниците опишуваат работодавачи кои лицата со попреченост ги гледаат само како обврска и трошок, а не како работна сила - биле одбивани на интервјуа,

без можност да ги покажат своите способности. Во Винаца нагласуваат дека работодавците „го гледаат само капиталот, не хуманоста“, користејќи ги субвенциите за вработување само привремено, за потоа да ги отпуштат работниците.

„Законоџ шџо е за љраваџа на инвалидниџе лица, нишџо не се љочишџува. И за рабоџењеџо на инвалидниџе лица и џаздаџа сѝрема инвалидниџе лица. Со ослободување од даноци....После 3 џодини колку шџо џреба да џо држи, ќе џо исџера. Значи коџа ќе џи искорисџаџи средсџиваџа џи бркааџи. Примери се џоа. И мноџу рабоџодавци земааџи шџо не џреба да земааџи.“ – Корисник од Ресен

Недостатокот на приспособени, најчесто седечки или административни работни места е клучна бариера, особено за оние со тешка попреченост. Парадоксално, во Куманово учесниците забележуваат дека има слободни работни места, но со неатрактивни услови, па остануваат непополнети. Недостигот на финансиски стимулативи за работодавците дополнително ја отежнува состојбата - рефундацијата на средствата во Струмица доцни и по 12-14 месеци, што работодавците ги обесхрабрува целосно да вработуваат лица со попреченост. Законските квоти за вработување постојат, но според учесниците од Струмица и Винаца, речиси и да не се почитуваат и не се санкционираат.

Можноста за работа со скратено работно време е речиси непостоечка, иако токму таа најмногу би одговарала на родителите на деца со попреченост (Ресен, Струмица), кои поради 24-часовна грижа не можат да прифатат работа со полно работно време, а истовремено немаат намера целосно да останат надвор од пазарот на трудот. Центрите за вработување, според сведоштвата од Винаца, Ресен и Струмица, речиси и да не нудат конкретни понуди за оваа категорија корисници – учесниците опишуваат дека никогаш не добиле активна понуда или дека сами мораат да ја бараат работата, без институционална поддршка. Руралните средини се соочуваат со дополнителна бариера - отсуство на работни места во местото на живеење, недостиг од превоз до поголемите градови и недостиг од информации за постојните можности за вработување, што дополнително ги ограничува веќе тесните шанси за економска независност на оваа популација.

Анализата на овие сведоштва открива дека невработеноста кај корисниците на НП не е резултат на нивна неспособност или немање волја, туку на комбинација од структурни бариери: недостиг од приспособени работни места, отсуство на реални финансиски стимули за работодавачите, слаба контрола на постојните законски квоти и недоволна активност на институциите задолжени за посредување при вработување.

Услови за домување

Греењето е еден од најголемите проблеми - многу домови се неизолирани, а корисниците немаат средства за дрва или струја, па се греат само во една просторија или воопшто не се греат. Во Свети Николе. кука која се распаѓа и протекува останува непоправена бидејќи семејството нема средства:

„Живеам на два сѝраѝа кука. На еден живее чичко ми, на еден јас живеам и ѝочна да се расѝаѓа цела кука, ѝочна да ми ѝѝече ѝо собиѝе, а немам услови да се ѝоѝрави. Сеѓа се ѝреам на сѝруја. Дрва коѓа можам. Ако имам услови, некоѓаш земам два-ѝри кубици и коѓа можам, ѝоѓаш се ѝреам.“ – Корисник од Свети Николе.

Пристапноста на самите домови е дополнителен сериозен проблем – тесни врати, скали и неприспособени бањи го ограничуваат секојдневното движење. Во Скопје-Чаир, прагови високи 15 сантиметри целосно го оневозможуваат минувањето со количка; во Струмица социјалните згради немаат лифтови, па корисниците мора физички да ги качуваат; во Ресен куките со скалила дополнително ја ограничуваат самостојноста. На ова се надоврзуваат и инфраструктурните проблеми – лоши патишта и нерамни или окупирани тротоари (Ресен, Винаца, Дебар), кои дополнително ја намалуваат мобилноста и социјалните контакти на корисниците, а во помалите средини и нередовно снабдување со вода (Ресен).

Општинската поддршка за адаптација на домовите е речиси отсутна - учесниците од Ресен и Струмица потврдуваат дека општината или воопшто не помага или дава простор единствено за здруженија, но не и директна поддршка за адаптација на индивидуални домови (рампи, приспособени бањи, проширување на вратите). Сметките остануваат постојан извор на стрес – учесниците опишуваат постојан страв од исклучување на струја или вода и потреба да позајмуваат за да ги подмират, а дел од корисниците живеат под кирија, соочени со дополнителна несигурност и трошоци кои дополнително ги оптоваруваат веќе ограничените буџети. Дел од корисниците живеат во социјални станови, но и тие честопати не се соодветно приспособени на нивните потреби - без лифт, со мали простории кои не дозволуваат движење со количка.

Комбинацијата на овие проблеми, неизолирани и непристапни домови, неможност за адаптација, нередовно снабдување со основни услуги, претставува извор на секојдневна тешкотија и физичка изолација за корисниците на надоместок заради попреченост.

Исхрана

Храната станува луксуз кој корисниците сè потешко можат да си го дозволат. Во Гостивар месото не се јаде со години, освен за Бајрам:

Корисниците опишуваат како храната станува луксуз кој не можат да си го дозволат.

„Ние месо со години не го употребуваме. Само за Бајрам. Кило месо 900 денари. И зеленчук, со зеленчукој се исти цениите сега. Живојот е многу скап. Со илјадина средства што ги земаме, не можеш да се храниш.“ – Корисник од Гостивар.

Во Куманово дури и сирењето, како основна намирница, станало недостапно, а изборот помеѓу лекови и храна е секојдневна дилема, бидејќи лековите за хронични болести чинат 3-4 илјади денари месечно:

„Некогаш, мислам, ќе погледнеш, па ќе видиш дека и сирењето ти е луксуз за да го ставиш на маса. Значи, основна употреба, сирење. Дека е илешко, е илешко.“ – Корисник од Куманово.

Народната кујна претставува клучен извор на храна за многу корисници во помалите градови – во Свети Николе учесниците признаваат дека без неа дома „месо нема“:

„Да не е народната кујна, дома месо нема. Никој да, нема. Никој нема. На кој не му се дојда, да не зема од кујната. Треба да го јаде не да го фрла.“ – Корисник од Свети Николе.

Во Струмица сиромаштијата директно се препознава по бројот на луѓе кои чекаат ред пред народната кујна или православната црква за храна. Кога сметките и храната се во конкуренција за истите ограничени средства, речиси сите учесници потврдуваат дека прво се плаќаат сметките, а остатокот, без разлика колку мал, оди за храна:

„Ќе илаиш вода, сѝруја, сега по модерно илелефонише. 1000 денари, 800 денари месечно. Што ќе илаиш, што ќе ти остане? Осѝајокој здрав ќе ставиш, комѝири, месо немаш.“ (Корисник од Ресен)

Овој постојан избор помеѓу основните потреби е еден од најтешките секојдневни предизвици за оваа група корисници.

Здравствена заштита

Физичката достапност на здравствените установи е меѓу најсериозните проблеми – без рампи, лифтови и приспособени тоалети, корисниците честопати буквално не можат да влезат во зградите. Во Ресен здравствениот дом е со скали

и без пристап за колички; во Дебар рампите се несоодветни, па колички мора да ги буткаат по тројца луѓе.

„Прво, Ценџароџи за социјални работи, што е каџасџрофа. И џен-зиско, здравџво. Сиџе се на скали џоре. Зошџо сме ние, корисници на штој Ценџар за социјални работи? Не можеш џи да дојдеш долу џред враџа да разговараш. Значи, мора да влезеш во канцеларија. Секој инвалид има свој џроблем.“ – Корисник од Сџрумица.

Оддалеченоста од специјалисти е дополнителна пречка - речиси сите помагли градови (Дебар, Свети Николе, Гостивар) немаат специјалистички услуги, па корисниците мораат постојано да патуваат до Скопје, што значи дополнителни трошоци, време и физички напор. Матичните лекари честопати не се достапни ниту локално – во Скопје-Чаир, населбата Љуботен нема матичен лекар, а во Куманово амбулантата во една од населбите е уништена и не работи.

Недостатокот на специјализирани помагала – колички, протези, слушни апарати – е сериозен проблем; во Винаца и Гостивар учесниците мораат приватно да ги набавуваат или да плаќаат царина за помагала добиени од странство, а во Ресен користат стари и несоодветни колички поради недостиг од алтернатива. Финансиските бариери остануваат значајни и кај веќе одобрената терапија – многу лекови и терапии не се на приоритетната листа на државата, што значи дека мора целосно да се платат од сопствен џеб, често во износ од стотици евра месечно, при што корисниците повторно се соочуваат со истиот избор – лекови или храна.

Општинската помош за здравствени трошоци е ретка и недоволна – учесниците од повеќе градови потврдуваат дека еднократна помош, доколку воопшто постои, е исклучок, а не редовна практика. Учесниците од повеќе градови бараат општината да обезбеди специјализиран превоз до здравствените установи и да ги приспособи самите установи за пристапност, што, според нив, би имало непропорционално голем ефект во однос на релативно скромната инвестиција потребна за тоа.

Транспорт

Недостатокот на специјализиран превоз е еден од најчесто споменуваните проблеми низ сите осум општини - учесниците мораат да плаќаат скапи такси до лекар, комисија или било која институција, што претставува значителен дел од месечниот буџет.

Особено е изразен парадоксот со бесплатните карти за јавен превоз – во Свети Николе учесниците ги имаат картите, но автобуската станица не работи веќе 15-20 години, па картите остануваат неискористени. Во Винаца таксито до Штип чини 1 500 денари – недозволива сума за нивниот буџет, а во Струмица

патувањето до комисија во Скопје чини вкупно околу 7 200 денари (6 000 денари такси плус 1 200-1 250 денари за самата комисија):

„Еве, на пример, на комисијски преглед одиш за јосијана јарична јомош, треба да јлајиш такси до Скопје, до клинички центар „Мајка Тереза“. Да те јочека таму јаксијо, ја јоа ќе те кошја 6 000 денари. И јаму се јлаќа комисија 1 200, 1250.“ (Корисник од Струмица)

Проблемот е најизразен во руралните населби околу Ресен, каде патиштата се во лоша состојба, а јавен превоз речиси и да не постои, што дополнително ги изолира корисниците од градските услуги:

„Нема 15-20 години како не работи. Нема автобуската, не работи, јјоа не можеме, а ние имаме слободни карти. Слободни карти имаме, се имаме, ќе обновиме јоа, но здружението малку да води, ама треба да јуји јари за ова, за она.“ (Корисник од Свети Николе)

И во помалите градови воопшто, недостатокот на превоз до поголемите центри се комбинира со недостиг на информации за постојните можности, што ги остава корисниците без јасна претстава дали и какви олеснувања воопшто им следуваат. Учесниците речиси едногласно бараат општината да воспостави специјализирана превозна услуга со приспособени возила и обучени возачи за лицата со попреченост - мерка која, според нив, значително би го олеснила секојдневниот пристап до здравствени, административни и социјални услуги и би ги намалила трошоците што сега директно ги трошат од веќе ограничениот семеен буџет.

Користење годишен одмор

Одморот и рекреацијата остануваат недостапни за мнозинството - единствен исклучок се учесниците поврзани со здруженија, како во Струмица каде сојузот на лица со попреченост располага со пристапни апартмани во Охрид, но дополнителните трошоци за излет остануваат недостижни за повеќето:

„Нашото сојуз на лица со јјреченост има ајармани во Охрид кои се јрисјайни. Имаме секоја година смени, 10 дена одмор и рехабилитација, јјјој ни е јлајен. Дружителите јрошоци, јјука може да си дозволиме нешто, ама нешто јовеќе, да излеземе во државата, да одеме на јлажа, јјоа е научна фанјасјика за нас.“ (Корисник од Струмица)

За мнозинството учесници, одморот и рекреацијата остануваат целосно надвор од дофат:

„Не, не, не, не. Тоа овие луѓе никога. Тоа нема. Нема доволно ѝари.“ (Корисник од Свеџи Николе)

Пристап до зелени површини

Пристапот до зелени површини и рекреативни активности е значително ограничен поради комбинација на физички, финансиски и инфраструктурни бариери. Во помалите градови и руралните средини паркови често се достапни или несоодветно одржувани - во Дебар паркот е далеку и тешко достапен со количка:

„Има, ама многу малку. Има, ама џешко... Не се одржува, и џешко е лицата со ѝопреченост да џи донесеш до крајот од џрагот. Многу е џешко во Дебар со количка.“ – Корисник од Дебар.

Дури и во градовите каде паркови постојат (Виница), учесниците забележуваат дека недостасува „култура“ за нивно правилно користење и одржување, а во Скопје-Чаир децата со попреченост често воопшто не излегуваат надвор поради срам или недостиг од соодветно место.

Родителите на деца со попреченост се соочуваат со дополнителен предизвик – излегувањето надвор е возможно единствено кога детето е во дневен центар, што во помалите градови значително го ограничува нивното време надвор од домот:

„Николку, јас, на ѝпример, ѝоради џешкоџијата шџо ја има деџеџо... Единствено кога оди во дневен центар. Кога ќе е во дневен центар џога.ш можам да излезам. Сега е џаму во дневен центар.“ – Корисник од Ресен.

Учесниците, особено во Виница, бараат посебни, приспособени пешачки патеки во градот, слични на оние во Скопје, наведувајќи дека сега немаат пристап дури ни до обичните тротоари:

„Поџребно е ѝосебни ѝаџеки да има во џрагот за лица, инвалидизирани лица, како шџо ѝосџојаџ во Скопје, ѝосебни ѝешачки зони, за да можат слободно да се движат. Дали со ошџеџен вид, дали се инвалидизирани. Ние немаме ѝрисџај до нормални ѝроџоари, а не и до ѝосебни ѝаџеки.“ – Корисник од Виница.

Потребна помош од општината

Недостатокот на дневни центри е меѓу најголемите проблеми, особено во помалите градови каде вакви услуги воопшто не постојат – учесниците немаат каде

да ги остават децата или возрасните за кои се грижат, што директно ги спречува да работат. Во Ресен постојниот центар е мал и работи само до 15 часот; во Свети Николе работи само пет часа; во Дебар воопшто нема дневен центар. Недостатокот на асистенти и лична помош е сличен проблем - во Струмица часовите за асистенција веќе се намалени од 80 на 60, дури и на 40 часа месечно, а во Ресен и Куманово асистенти воопшто нема.

Учесниците честопати се чувствуваат исклучени од локалното одлучување – во Струмица, Дебар и Ресен потврдуваат дека општината ретко или воопшто не се консултира со лицата со попреченост при креирање политики. На тоа се надоврзува и перцепцијата за неефикасност на општинските служби – долги чекања, нередовна комуникација и недостаток на емпатија кон нивните конкретни потреби. Финансиската поддршка од општината останува ретка и недоволна - учесниците од Ресен потврдуваат дека општината дава единствено повремена еднократна помош:

.....
„Ойшџинаџа може да љомоџне со љо 5 мейџри дрва да дели. Преку зимџа, љреку шумскоџо. Таа може да љомаџа, но не сакаџ.“ (Корисник од Дебар)
.....

Недостатокот на пристапност во самите јавни згради и институции е сериозен проблем сам по себе – многу згради, вклучувајќи ги и самите општински управи, немаат рампи, лифтови или приспособени тоалети, што значи дека корисниците честопати физички не можат да влезат во просториите каде што треба да ги остварат своите права. Оваа институционална недостапност, во комбинација со недостатокот на социјални и рекреативни содржини наменети за оваа популација, ги остава корисниците без простор за дружење, културно учество и вклученост во животот на заедницата.

Корисниците од помалите градови и рурални средини се соочуваат со кумулативен ефект од сите овие недостатоци - отсуство на основни услуги, инфраструктура, информираност и институционална поддршка, што ги прави дополнително ранливи во однос на нивните врсници во поголемите градови. Овој кумулативен товар покажува дека сиромаштијата кај корисниците на надоместок заради попреченост не произлегува од еден единствен фактор, туку од меѓусебно поврзан систем на бариери кои заемно се засилуваат.

Корисниците на надоместок заради попреченост не бараат привилегии, туку она што им следува по закон - право на достоинствен живот, на работа, на здравствена заштита и на социјална вклученост. Нивните сведоштва откриваат систем кој не успева целосно да ги заштити најранливите и кој бара итна, сеопфатна и хумана реформа.

4.

ПЕРЦЕПЦИИ НА СТРУЧНИТЕ
РАБОТНИЦИ И НА ДАВАТЕЛИТЕ
НА СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ ЗА
ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНАТА
СИРОМАШТИЈА КАЈ
КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА ОД
СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

ПЕРЦЕПЦИИ НА СТРУЧНИТЕ РАБОТНИЦИ И НА ДАВАТЕЛИТЕ НА СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ ЗА ПОВЕЌЕДИМЕНЗИОНАЛНАТА СИРОМАШТИЈА КАЈ КОРИСНИЦИТЕ НА ПРАВА ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- N = 57 валидни испитаници (91,2 % стручни работници во ЦСР, 8,8 % даватели на лиценцирани услуги)
- Најзастапени општини: Скопје (24,6 %), Струмица (14,0 %), Винаца и Куманово (по 12,3 %)
- 31,6 % имаат над 15 години работен стаж во социјалната заштита
- Редовен контакт со корисници на: ГМП (84,2 %), детски додаток (80,7 %), надоместок заради попреченост (78,9 %), еднократна помош (78,9 %), народна кујна (42,1%)
- Просечен месечен број на корисници по стручно лице: 38,6 % работат со 21– 40 корисници, 33,3 % со 41– 60 корисници.
- 50,9 % сметаат дека постоечката парична помош малку или воопшто не помага (просечна оценка 2,64 од 5)

Сиромаштијата како феномен не се исцрпува само со недостаток на финансиски средства, туку опфаќа повеќе димензии кои вклучуваат вработување, образование, здравје, домување, исхрана, транспорт, социјална инклузија и пристап до основни услуги. Ваквата комплексност бара согледување на нејзините детерминанти не само од перспектива на социјално-ранливите лица, туку и од оние кои секојдневно работат со нив и ги следат нивните потреби на терен. Овој дел на извештајот ги испитува перцепциите на стручните работници во центрите за социјална

работа и давателите на лиценцирани социјални услуги, во однос на повеќедимензионалната сиромаштија кај нивните корисници. Податоците се прибирани во текот на мај 2026 година преку електронско пополнување на прашалник доставен преку платформата Qualtrics. Прашалникот беше дистрибуиран до осум центри за социјална работа во Скопје, Куманово, Ресен, Винаца, Струмица, Гостивар, Дебар и Свети Николе, како и до давателите на лиценцирани социјални услуги во овие општини, примарно подрачните организации на Црвениот крст. Прашалникот содржеше 30 прашања, поврзани со истите домени за кои беше разговарано во фокус-групите со корисниците од системот на социјална заштита. Добиени се вкупни 78 одговори, од кои 17 се започнати но не се завршени и истите се исклучени од обработката. Дополнително, од 61-те формално завршени анкети, четири испитаници имаат само 0-1 одговорени прашања од вкупно 30 и истите се исклучени од понатамошна анализа. Иако 57 лица го завршиле прашалникот со валидни одговори, некои од нив оставиле празни отворени/текстуални прашања. Од тие причини, од вкупно 30 прашања во прашалникот, кај 26 прашања (структурираните/затворените прашања со понудени одговори) именителот за пресметка на процентите е $N=57$, бидејќи сите испитаници одговориле на овие прашања, освен кај Q10 (проценка на ефикасноста на паричната помош), каде еден испитаник не одговорил; процентите за Q10 се пресметани врз $N=57$, а просечната оценка (2,64) врз $N=56$. Кај 4 отворени/рангирани прашања, именителот варира според бројот на дадени одговори: 36 за опис на сиромашниот човек, 43 за трите најголеми предизвици, 43 за локалните потреби кои недостасуваат, и 46 за најважна мерка. Кај прашањата со опција „друго“, процентите се пресметани само од бројот на испитаници кои ја одбрале таа опција.

Прашалникот опфаќа десет тематски области што ја отсликуваат повеќедимензионалната природа на сиромаштијата. Податоците се анализирани со фреквентна дистрибуција и процентуална застапеност на одговорите, со квалитативна интерпретација на отворените одговори. Методолошкиот пристап вклучува анализа на структурираните прашања со понудени одговори, како и на отворените прашања кои овозможуваат подлабок увид во перцепциите на испитаниците. Отворените одговори се кодирани според тематските области и се анализирани квалитативно за да се идентификуваат обрасци и повторувачки теми. Овој пристап овозможува триангулација на квантитативните и квалитативните податоци, што резултира со поцелосна слика за состојбата. Ограничувањата на анализата се однесуваат на релативно малиот примерок за поединечни општини и неможност за генерализација на наодите надвор од опфатените локации. Особено кај општините со најмал број испитаници во овој прашалник (на пр. Дебар со 2 испитаници), процентуалните вредности од 0 % или 100 % треба да се толкуваат со претпазливост, бидејќи се засноваат на екстремно мал број одговори и не дозволуваат статистички заклучоци на ниво на поединечна општина. Анализата е дескриптивна по природа и не вклучува тестови за статистичка значајност на разликите меѓу општините, етничките групи или типовите право. Со оглед на намерниот (неслучаен) примерок и релативно малите подгрупи, забележаните раз-

лики треба да се толкуваат како индикативни, а не како статистички потврдени разлики

Општи информации и работно искуство на стручните лица во системот на социјална заштита

Од вкупниот број на 57 валидни испитаници, 91,2 % се стручни работници во центрите за социјална работа (52 лица), додека 8,8 % се даватели на лиценцирани социјални услуги (5 лица). Структурата на испитаниците обезбедува кредибилитет на наодите, бидејќи овие лица поседуваат најнепосредно искуство со состојбите на терен.

Најголема застапеност меѓу општините имаат Скопје со 24,6 % (14 лица), потоа Струмица со 14,0 % (8 лица) и Винаца и Куманово со по 12,3 % (по 7 лица), Гостивар со 10,5 % (6 лица), Ресен и Свети Николе со по 8,8 % (по 5 лица), Дебар со 3,5 % (2 лица), и друга општина/без наведена општина со 5,3 % (3 лица).

Работниот стаж на испитаниците покажува високо ниво на искуство во социјалната заштита. Над 15 години стаж имаат 31,6 % (18 лица), 29,8 % (17 лица) имаат 6-10 години, 14,0 % (8 лица) имаат 11–15 години, а 24,6 % (14 лица) имаат 1–5 години. Ова укажува на долгогодишно искуство и континуитет во следењето на социјалните политики и нивните ефекти врз корисниците. Високиот процент на испитаници со над 15 години стаж сугерира дека примерокот се состои од искусни професионалци кои имаат можност да ги споредуваат состојбите низ различни временски периоди. Во текстуалните одговори, еден испитаник навел дека има над 100 корисници месечно, а друг над 60, што укажува на значително оптоварување на стручните лица.

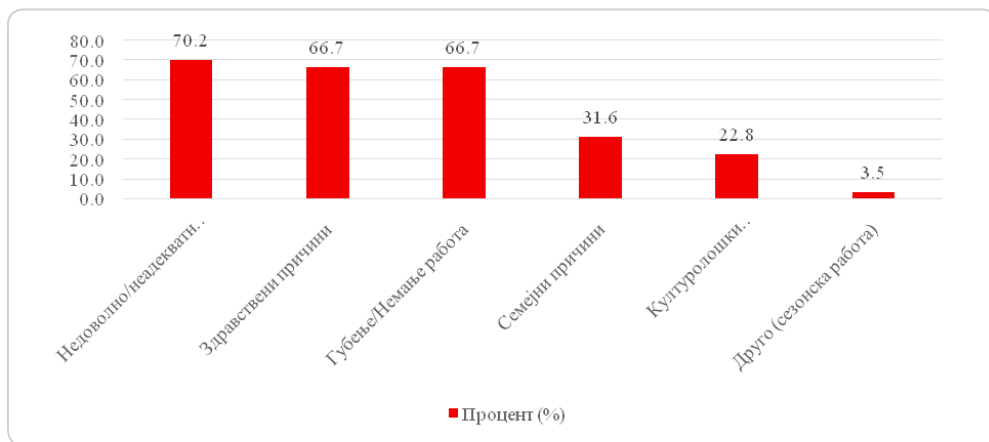
Во однос на контактот со корисниците, 84,2 % од испитаниците редовно работат со корисници на гарантирана минимална помош (ГМП), 78,9 % со корисници на еднократна парична помош, 80,7 % со корисници на детски додаток, 78,9 % со корисници на надоместок заради попреченост, а 42,1 % со корисници на народна кујна. Овие податоци укажуваат на широк и разновиден контакт со различни категории корисници, што им овозможува сеопфатен увид во повеќедимензионалната сиромаштија. Податоците за просечниот месечен број на корисници покажуваат дека 38,6 % работат со 21–40 корисници, 33,3 % работат со 41–60 корисници, 14,0 % работат со 1–20 корисници, додека 12,3 % ја избрале опцијата 'друго', што укажува дека понудените категории не ги опфаќаат сите реални состојби на терен. Сепак, посочениот распон укажува на значителни разлики во оптовареноста на стручните лица меѓу општините.

Перцепции на стручните лица за сиромаштијата, причинители и предизвици

Сиромаштијата, според перцепциите на стручните лица, претставува состојба на хроничен недостиг на ресурси што ги зафаќа сите аспекти на животот на корисниците. Во описите на отворените одговори, испитаниците најчесто ја поврзуваат сиромаштијата со невработеноста, ниските приходи и неможноста за покривање на основните трошоци како храна, сметки и лекови. Посебно значајно е согледувањето дека сиромашните луѓе не се разликуваат по личните квалитети, туку по ограничените можности и условите во кои живеат, што укажува на структурно разбирање на сиромаштијата кај стручните лица. Оваа перцепција сугерира дека стручните лица не ги обвинуваат корисниците за нивната состојба, туку ги препознаваат системските бариери што ја одржуваат сиромаштијата.

Според стручните лица, како најчести причини за сиромаштија се наметнуваат недоволното или неадекватното образование (70,2 %), здравствените причини (66,7 %) и губењето или немањето работа (66,7 %). Овие три фактори се издвојуваат како доминантни, со значително поголема застапеност во споредба со семејните причини (31,6%) и културолошките специфики (22,8 %). Еден испитаник (1,8 %) како дополнителна причина ја наведе сезонската работа, а уште еден испитаник (заедно 3,5 %), исто така, ја означил категоријата „друго“, без дополнително појаснување.

 Графикон 12: Најчестите причини за сиромаштија

Предизвиците со кои се соочуваат ранливите категории во секојдневниот живот се анализирани преку тематско кодирање на одговорите на отвореното прашање (N=43 испитаници кои одговориле, до три рангирани одговори по испитаник). Секој одговор беше проверен дали содржи термини поврзани со трите клучни тематски категории: (1) финансиска несигурност и невработеност (на пр. сиромаштија, невработеност, приходи, средства за егзистенција, работа); (2)

ограничен пристап до здравствени и социјални услуги (на пр. здравство, болест, лекови, пристап до услуги); и (3) социјална исклученост и недостаток на поддршка од заедницата (на пр. социјална исклученост, маргинализација, дискриминација, изолација, недостаток на поддршка). Секој одговор можеше да биде означен со повеќе од една тема доколку истовремено спомнува повеќе аспекти. Врз основа на анализата на предизвиците, се заклучува дека финансиската несигурност и невработеноста доминираат како најчесто спомнуван предизвик (39 од 43 испитаници, 90,7 %), проследени со ограничениот пристап до здравствени и социјални услуги (17 од 43, 39,5 %), а потоа со социјалната исклученост и недостатокот на поддршка од заедницата (10 од 43, 23,3 %). Психо-социјалните последици од сиромаштијата, како чувството на беспомошност и потиштеност, се истакнуваат како значајна компонента на предизвиците.

„Сиромашниот човек во општината најчесто живее со многу ниски или нестабилни приходи и тешко ги покрива основните потреби како храна, лекови и сметки. Често се работи за постари лица, самохрана родител или семејства со повеќе деца.“ (Стручен работник од Центарот за социјална работа во Гостивар)

Од квалитативните забелешки на испитаниците, повторливо се јавува и психолошката димензија на сиромаштијата. Корисниците се опишуваат како маргинализирани, со чувство на беспомошност и потиштеност, или како повлечени и нервозни. Овие описи укажуваат на тоа дека стручните лица ја препознаваат сиромаштијата и како состојба што влијае на менталното здравје и самопочитувањето. Дополнително, испитаниците истакнуваат дека сиромаштијата често е поврзана со неможност за планирање на иднината, што создава краткорочна перспектива кај корисниците и го отежнува нивното вклучување во долгорочни програми за вработување и едукација.

Ефективност на правата и услугите од социјална заштита

Ефективноста на тековната парична помош, која вклучува ГМП, детски додаток, надоместок заради попреченост, народна кујна и еднократна парична помош, е оценета како недоволна. 42,1 % од испитаниците сметаат дека оваа помош малку помага, 26,3 % дека умерено помага, 17,5 % дека помага, 8,8 % дека воопшто не помага, а само 3,5 % дека многу помага. Еден испитаник (1,8 %) не одговорил на ова прашање. Сумирано, 50,9 % од испитаниците сметаат дека паричната помош малку или воопшто не помага. Вкупната просечна оцена за ефективноста на паричната помош изнесува 2,64 на скала од 1 до 5. Ова укажува на конзистентен став дека постојните парични трансфери се недоволни за значително подобрување на животниот стандард на корисниците. Квалитативните одговори сугерираат дека висината на помошта не е усогласена со реалните

трошоци за живот, што е особено изразено во контекст на зголемените цени на храната и комуналните услуги.

Лиценцираните социјални услуги се оценети како нешто поефикасни од паричната помош. 36,8 % од стручните лица сметаат дека овие услуги помагаат, 33,3 % дека умерено помагаат, 12,3 % дека малку помагаат, 10,5 % дека многу помагаат, а 7,0 % дека воопшто не помагаат. Вкупниот процент на испитаници кои сметаат дека услугите помагаат или многу помагаат изнесува 47,4 %, што е значително повисоко од 21,1 % кај паричната помош (сумирано „помага“ и „многу помага“). Ова сугерира дека лиценцираните услуги имаат поголем потенцијал за надминување на предизвиците. Варијациите во перцепциите се поврзани со разликите во достапноста и квалитетот на услугите меѓу општините, при што поголемите урбани центри имаат поразвиена мрежа на услуги.

Перцепции за вработување

Вработувањето се наметнува како клучна тема во анализата на сиромаштијата, при што перцепциите на стручните лица за достапноста на работните места се поделени. 45,6 % од испитаниците сметаат дека има доволно можности за вработување на корисниците во нивните општини, додека 43,9 % сметаат дека нема доволно можности. 10,5 % дале друго мислење. Оваа речиси изедначена распределба на ставовите укажува на значителни разлики меѓу општините во однос на состојбата на локалниот пазар на труд. Квалитативните одговори откриваат дека дури и во општините каде што постојат работни места, тие често се несоодветни за корисниците на социјална заштита, или поради ниските квалификации, или поради сезонскиот карактер на работата, или поради несигурноста на вработувањето.

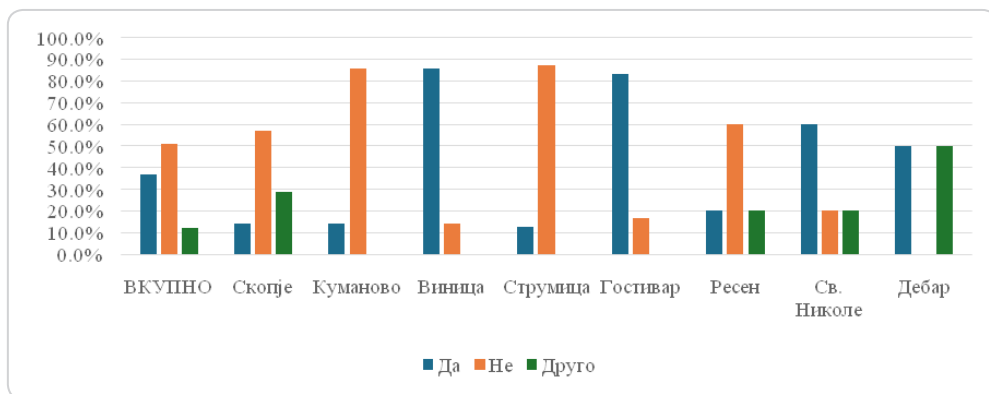
Тежината на наоѓање работа е оценета како висока. 54,4 % од стручните работници сметаат дека за корисниците е многу тешко да најдат работа, додека 35,1 % сметаат дека воопшто не е тешко, 8,8 % дале друго мислење, а 1,8 % не одговориле на прашањето. Овие перцепции укажуваат на значителна поларизација на ставовите. Барьерите за вработување вклучуваат не само недостаток на работни места, туку и несоодветните квалификации на корисниците, недостатокот на работни навики и дискриминацијата од страна на работодавачите.

„Корисниците на ГМП да бидат вклучени во пазарот на трудот. Сите се работоспособни кои и во основа работат како надничари на кои им се исплаќаат пари на рака. Фабриците кога сакаат да им доднудат да бидат вработени сезонски на неколку месеци тие одбиваат бидејќи ќе им биде скрашена помошта.“ (Стручен работник од Центарот за социјална работа во Струмица)

Родовата димензија на вработувањето покажува дека мнозинството стручни лица, 68,4 %, сметаат дека нема разлика во можностите за вработување помеѓу мажите и жените. 22,8 % сметаат дека мажите имаат повеќе можности, додека 7,0 % сметаат дека жените имаат повеќе можности, а 1,8 % дале друг одговор. Иако мнозинството не забележува родови разлики, значителниот процент кој укажува на предност на мажите (22,8 %) сугерира дека во одредени средини сè уште постојат традиционални родови стереотипи.

Ефикасноста на институциите за посредување при вработување, односно Центарот за социјална работа и Центарот за вработување (ЦВ), е оценета различно. 50,9 % од испитаниците сметаат дека овие институции не се доволно ефикасни, додека 36,8 % сметаат дека се ефикасни, а 12,3 % дале друго мислење. Квалитативните одговори откриваат дека слабата соработка помеѓу институциите и недостатокот на координирани активности се главните причини за неефикасноста. Според еден испитаник од Ресен, институциите „немаат никаква улога на пазарот на трудот“.

Графикон 13: Ефикасност на институциите (Дали според вас Центарот за социјална работа и Центарот за вработување се доволно ефикасни во помагањето на корисниците да дојдат до работа?)

Граѓанските организации кои работат на вклучување на корисниците на пазарот на труд се отсутни во 50,9 % од случаите. 22,8 % од испитаниците изјавиле дека постојат граѓански организации, но немаат успешност, додека 14,0 % изјавиле дека постојат организации кои покажуваат успешност. 8,8 % дале друго мислење, а 3,5 % не одговориле на прашањето. Овие податоци укажуваат на значителен недостиг од граѓански организации во оваа област.

Квалитативните одговори укажуваат на бројни бариери за вработување на корисниците. Корисниците често се соочуваат со дилема помеѓу безбедноста на социјалниот трансфер и ризиците од влез на пазарот на труд, особено кога работните места се несигурни и ниско платени. Еден од клучните наоди е дека

корисниците често работат во неформалниот сектор, што не им обезбедува социјално осигурување и стабилност.

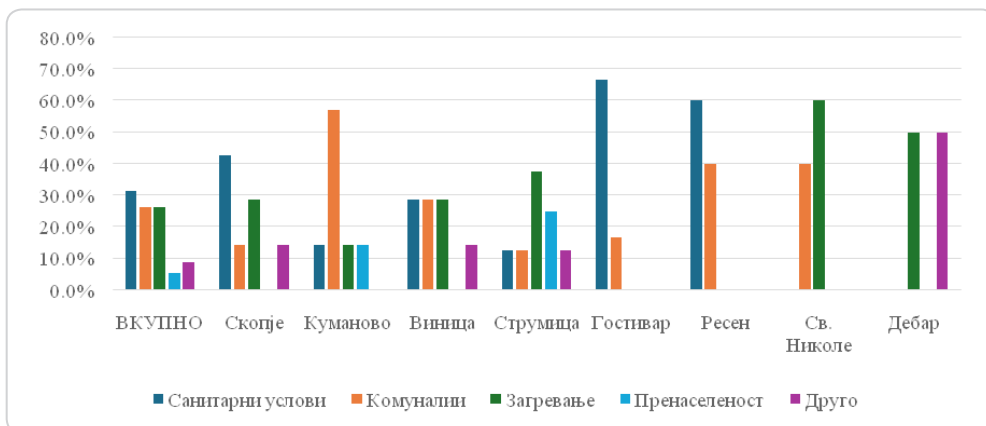
Услови за домување

Проблемите со домувањето кај ранливите категории се повеќедимензионални и меѓусебно поврзани. Адекватните санитарни услови се наведени како проблем од 31,6 % од стручните лица (најзастапена категорија), плаќањето на комуналните сметки од 26,3 %, загревањето, исто така, од 26,3 %, а пренаселеноста од 5,3 %. 8,8 % од испитаниците навеле други проблеми. Овие проблеми често се акумулираат, при што испитаниците сметаат дека нивните корисници се соочуваат со повеќе проблеми истовремено.

„Немаат постојано место на живеење со сопствен дом. Нема каде да ја одржуваат личната хигиена, употреба за храна, облека, училишни настигани и друго.“ – Стручен работник од Центарот за социјална работа во Винаца.

Графикон 14: Најчестите проблеми со домувањето („Кои се најчестите проблеми со домувањето кај социјално-ранливите категории во вашата општина?“)

Помошта од општината за трошоци за домување е минимална, при што 66,7 % од испитаниците сметаат дека општината не помага, 15,8 % сметаат дека помага, а 17,5 % дале друго мислење. Овој висок процент на негативни одговори укажува на недостаток на локални програми за субвенционирање на трошоците за домување. Испитаниците укажуваат на генерален недостаток на системска поддршка за домувањето на ранливите категории, што има сериозни последици по стабилноста и квалитетот на живот на нивните корисници.

Квалитативните одговори откриваат дека недостатокот на соодветно домување има последици кои се протегаат и на другите аспекти од животот на корисниците. Според веќе цитираниот испитаник од Винаца, недостатокот на постојан дом значи и немање услови за лична хигиена, исхрана, облекување и учество во училишни настани за децата. Ист испитаник посочува дека потребна е и „помош за енергетска ефикасност и за намалување на трошоците за греење“, што укажува на потреба од инвестиции во енергетската ефикасност на домовите на ранливите категории.

Перцепциите за проблемите со домувањето се конзистентни низ различните општини, но интензитетот на проблемите варира. Санитарните услови и комуналните сметки се наведени како најчести проблеми во примерокот како целина, додека загревањето е речиси подеднакво застапено. Меѓу препораките на испитаниците се издвојуваат потребата од директна финансиска поддршка за трошоците за домување и потребата од инвестиции во енергетска ефикасност, што заедно упатуваат на потреба од комбинација на финансиска поддршка и структурни интервенции за подобрување на условите за домување.

Исхрана

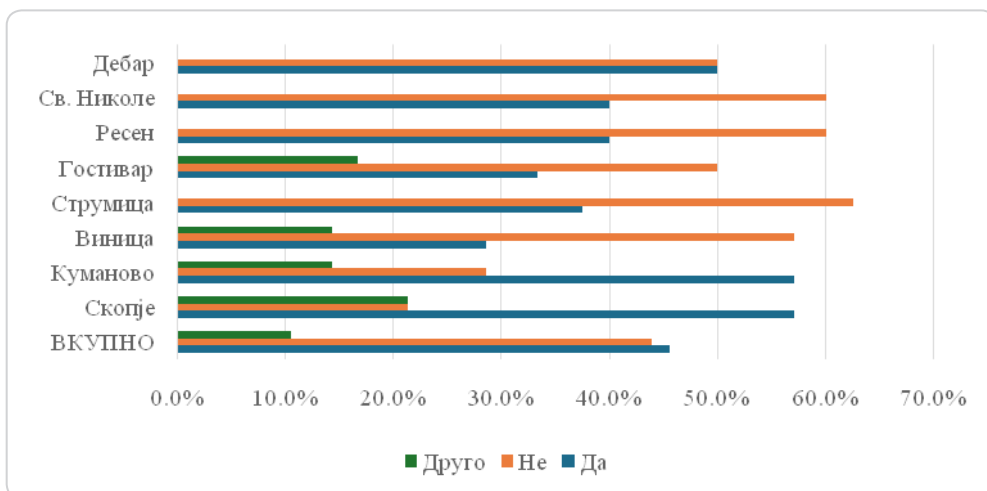
Справувањето со трошоците за исхрана кај корисниците на социјална заштита е оценето како тешко, при што 36,8 % од стручните работници сметаат дека корисниците се справуваат тешко, со позајмици и нередовна исхрана (најзастапен одговор), 29,8 % сметаат дека користат народна кујна, 28,1 % сметаат дека немаат поголеми потешкотии, а 5,3 % дале друго мислење. Овие проценти укажуваат на висока застапеност на несигурност во исхраната кај ранливите категории. Квалитативните одговори укажуваат дека корисниците често прибеѓуваат кон нередовни и нездрави начини на исхрана поради ограничените финансиски средства, што е особено проблематично за децата и постарите лица, кои се најранливи на недостаток на хранливи материи.

Знаци на недоволна исхрана или нередовно јадење се забележани од 45,6 % од испитаниците, додека 43,9 % не забележуваат такви знаци, а 10,5 % дале друго мислење. Оваа речиси изедначена распределба покажува дека присуството на исхранителни дефицити варира значително меѓу општините. Квалитативните одговори покажуваат дека знаците на недоволна исхрана се особено забележливи кај децата и постарите лица, а вклучуваат губење на телесна тежина, слабост и недостаток на енергија, што влијае на севкупниот квалитет на живот и здравствениот статус на ранливите категории.

„Тешко, со позајмици и нередовна исхрана“ – Стручен работник од Центарот за социјална работа во Куманово.

Графикон 15: Недоволна исхрана („Дали забележувате знаци на недоволна исхрана или нередовно јадење кај корисниците или социјално-ранливите категории во Вашата општина?“)

Народните кујни се потврдуваат како значаен извор на храна за многу корисници. Меѓу најпотребните услуги, испитаник од Ресен ја издвојува токму „народната кујна“, додека испитаник од Скопје посочува дека во општината недостасуваат „кујни за исхрана“. Ова укажува на важноста на оваа услуга за обезбедување на основна исхрана, но и на нерамномерната достапност на народни кујни меѓу општините. Сепак, дури и таму каде што постои народна кујна, испитаниците сугерираат дека таа не е секогаш доволна за целосно задоволување на потребите за исхрана на повеќечленни домаќинства.

Ставовите за исхраната варираат од општина до општина, при што разликите не следат јасна урбано-рурална поделба. Виница и Скопје бележат највисок процент на испитаници кои сметаат дека корисниците тешко се справуваат со трошоците за храна (57,1 % и 42,9 %), додека Свети Николе бележи највисоко потпирање на народната кујна (80 %). Спротивно на ова, испитаник од Ресен смета дека корисниците „немаат поголеми потешкотии“ во однос на трошоците за храна, што е во согласност со фактот дека Ресен бележи најнизок процент на испитаници кои го оценуваат справувањето како тешко (20 %) и највисок процент кои сметаат дека нема поголеми потешкотии (80 %). Оваа варијација може да се поврзе со достапноста на народни кујни и на други програми за исхрана во општините, а не единствено со урбаниот или руралниот карактер на општината. Од отворените одговори произлегува потреба од подобрување на пристапот до квалитетна храна за ранливите категории, вклучувајќи проширување на програмите за народна кујна и обезбедување свежа и здрава храна, особено за децата, каде што недоволната исхрана може да има долгорочни последици по развојот и здравјето.

Здравствена заштита

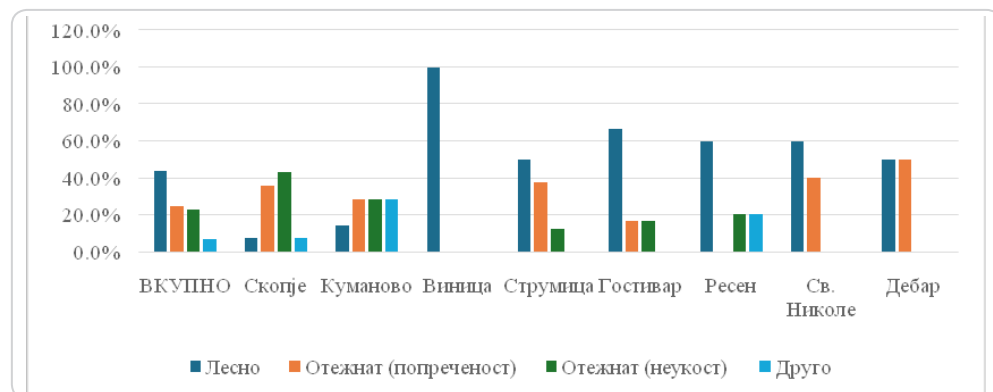
Пристапот до здравствена заштита за корисниците на социјална заштита и ранливите категории е оценет како релативно лесен од 43,9 % од страна на стручните работници, кои сметаат дека постои добра пристапност до институциите. 24,6 % од испитаниците сметаат дека пристапот е отежнат за корисници со попреченост, додека 22,8 % сметаат дека е отежнат поради неукост на ранливите категории. Другите 7,0 % дале различни одговори, а 1,8 % не одговориле на прашањето. Ова укажува дека иако мнозинството стручни лица сметаат дека физичката пристапност до институциите е добра, неукоста и попреченоста остануваат значајни бариери.

Оддалеченоста и недостатокот на финансиски средства се перципираат како главни пречки за користење на здравствените услуги, со 57,9 % од испитаниците кои одговориле потврдно дека овие фактори се главни пречки, додека 33,3 % сметаат дека не се главни пречки, а 7,0 % дале друго мислење. Овој висок процент укажува на тоа дека географската и економската достапност се сериозни ограничувања за ранливите категории

„Нашата општина има само примарна здравствена заштита.“ –
Стручен работник од Центарот за социјална работа во Ресен.

Помошта од општината за покривање на здравствените трошоци е оценета како недоволна. Најголем дел од испитаниците, 45,6 %, сметаат дека општината помага, но не доволно и само на мал број лица. 29,8 % сметаат дека општината не помага, 14,0 % сметаат дека помага, а 10,5 % дале друго мислење. Квалитативните одговори покажуваат дека општинската помош најчесто се сведува на еднократни интервенции или помош за најзагрозените случаи, но недостасува системска поддршка. Слична забелешка за ограничената здравствена инфраструктура во помали општини се јавува конкретно кај испитаникот од Ресен цитиран погоре.

Графикон 16: Присјат до здравствена заштита (Колку лесно кориснициите од системот на социјална заштита и други социјално ранливи категории во Вашата општина пристапуваат до здравствена заштита?)

Меѓу дополнителните бариери за пристап до здравствена заштита, испитаниците го издвојуваат недостатокот на информации за правата, што укажува на потреба од подобрување на информираноста на корисниците. Испитаниците, исто така, истакнуваат дека корисниците често се соочуваат со дискриминација во здравствените установи поради нивниот социјален статус, што дополнително ги обесхрабрува да бараат помош. Недостатокот на физичка пристапност во здравствените установи е особено изразен за корисниците со попреченост. Овие бариери делуваат заедно и создаваат системска исклученост од здравствената заштита.

Перцепциите за пристапот на корисниците до здравствени услуги значително се разликуваат меѓу општините, но не по едноставен урбано-рурален образец. Спротивно на очекувањата, испитаниците од најголемите урбани центри (Скопје и Куманово) најчесто наведуваат дека пристапот на нивните корисници е отежнат (само 7,1 % и 14,3 % велат дека е лесен), додека испитаниците од помалите општини (Виница, Ресен, Свети Николе, Гостивар) многу почесто го оценуваат тој пристап како лесен (60–100 %). Ова сугерира дека поголемиот број институции во урбаните центри не мора автоматски да значи полесен пристап за корисниците, веројатно поради поголемото оптоварување на тие институции и поголемиот број корисници по вработен. Трошоците за лекови се особено голем товар за корисниците, бидејќи многу лекови не се на списокот на позитивната листа или бараат високи participации, што создава значителни нееднаквости во пристапот до здравствена заштита, без разлика на местото на живеење.

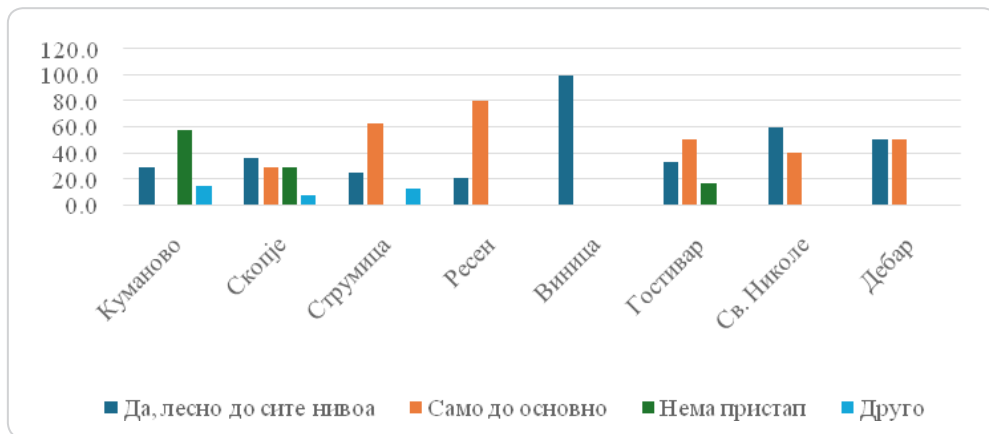
Меѓу конкретните препораки за подобрување на здравствената заштита се издвојува потребата од подобра координација помеѓу социјалните и здравствените институции, за да се обезбеди сеопфатна поддршка на корисниците, како и потребата општината да обезбеди подобар пристап до здравствените услуги, особено за лицата со попреченост. Овие насоки укажуваат на потреба од интегрален пристап што ги поврзува социјалните и здравствените услуги за да се одговори на комплексните потреби на ранливите категории. Интеграцијата на услугите би овозможила поефикасно користење на ресурсите и подобри исходи за корисниците.

Образование

Пристапот на децата од ранливите семејства до образование е ограничен, при што 40,4 % од испитаниците сметаат дека децата лесно пристапуваат до градинка, до основно и до средно образование, 36,8 % сметаат дека пристапот евозможен само до основно образование, без добар пристап до градинка или средно, 17,5 % сметаат дека нема пристап, а 5,3 % дале друго мислење. Ова укажува на значителни пречки во пристапот до предучилишното и до средното образование за повеќе од третина од испитаниците.

Графикон 17: Пристап на децата до образование (“Дали децата од социјално ранливи семејства лесно пристапуваат до градинка, до основно и до средно образование?”)

Најголемите пречки за пристап до предучилишно, основно и средно образование се финансиските причини, наведени од 57,9 % од испитаниците, што е најзастапената бариера. Семејните причини се наведени од 50,9 %, недоволната понуда од 17,5 %, одалеченоста од 12,3 %, непристапноста од 10,5 %, а 7,0 % навеле други пречки.

„Трансгенерациски, родителите не биле писмени и децата ги прават како нив. Имаат можност да посетуваат и градинка, но не сакаат.“ (Стручен работник од Центарот за социјална работа во Струмица)

Меѓу дополнителните пречки кои не се опфатени со понудените одговори, испитаник од Струмица го посочува токму интергенерацискиот пренос на образовните недостатоци цитиран погоре, додека испитаник од Скопје додава дека постојат деца „кои се школуваат, но немаат средства за повисоко образование, повеќето се откажуваат од финансиски причини“.

Перцепциите за бариерите до образование варираат значително меѓу општините, без јасен урбано-рурален образец. Финансиските причини се особено изразени во Скопје (71,4 %), Дебар (100 %), Гостивар (66,7 %) и Струмица (62,5 %), додека семејните причини доминираат во Куманово (71,4 %), Винаца (71,4 %) и Дебар (100 %). Непристапноста, иако генерално ретко наведена бариера (10,5 % на ниво на цел примерок), е поизразена во Ресен (40 %) и Дебар (50 %). Оваа распределба укажува дека комбинацијата на бариери е специфична за секоја општина и бара локално приспособени интервенции, наместо еден единствен пристап применет на национално ниво.

Потребите поврзани со образованието опфаќаат повеќе нивоа. Испитаник од Скопје смета дека потребна е „облека за децата“ за да можат да одат на учи-

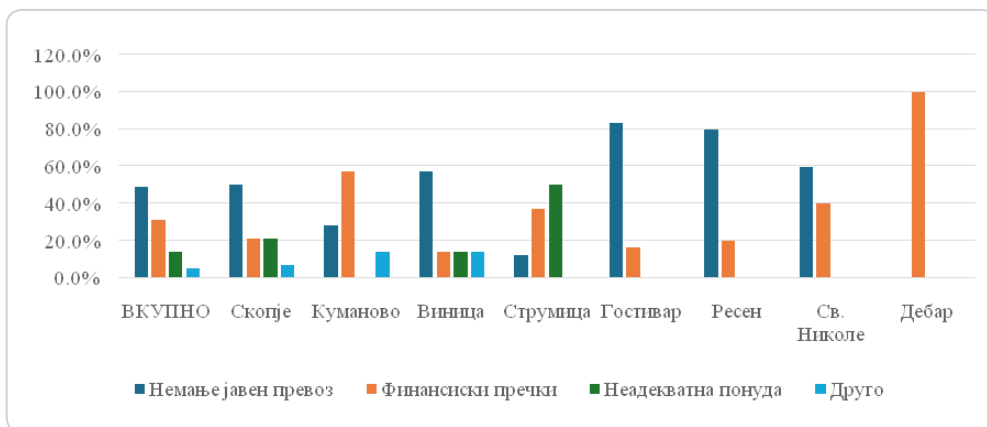
лиште. Стручен работник од Струмица бара „поголема едукација на луѓето“, а колега од Винаца посочува потреба од „мотивација за образование“ и „подигнување на свеста“. Испитаник од Ресен предлага воведување „работнички универзитет за дооформување на образование или за стекнување на други вештини“, додека испитаник од Свети Николе едноставно наведува дека е потребно „соодветно образование“. Овие одговори укажуваат на потреба од поддршка на повеќе нивоа: основните материјални потреби на децата (облека), подигнување на свеста и мотивацијата кај родителите за важноста на образованието, дошкoluвање и на возрасните преку институции како работнички универзитети, и севкупно подобрување на квалитетот на образовната понуда во помалите општини.

Транспорт

Социјално ранливите категории најчесто се движат до други населени места со јавен превоз, според 54,4 % од испитаниците, со приватен превоз според 31,6 %, додека 12,3 % дале други одговори (1,8 % не одговориле). Ова укажува на зависност од јавниот превоз, кој во многу општини е недоволно развиен.

Пречките во транспортот се оценети како значителни. Немањето јавен превоз е идентификувано како најголема пречка од 49,1 % од испитаниците, финансиските пречки од 31,6 %, неадекватната понуда од 14,0 %, а 5,3 % навеле други пречки. Ова укажува на сериозни ограничувања во мобилноста на ранливите категории, при што недостатокот на јавен превоз е особено изразен во Гостивар (83,3 %) и Ресен (80,0 %), додека финансиските пречки доминираат во Куманово (57,1 %) и Дебар (100 %).

Графикон 18: Најголеми пречки во транспортот (Кои се најголемиите пречки за социјално ранливиите категорији во вашата општина во однос на транспорт/превоз?)

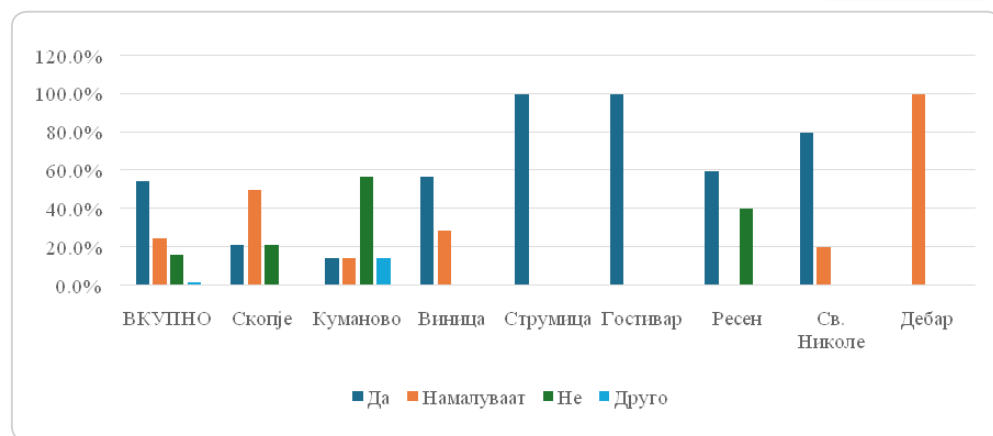
Меѓу дополнителните детали за транспортните бариери, испитаник од Струмица посочува административна пречка – дека „голем број од корисниците на ГМП имаат возила, но не се регистрирани на нивно име „. Испитаник од Скопје додава дека дел од корисниците се движат „со такси“ или комбинирано „со такси, со автобус“.

Потребите поврзани со транспортот се јавуваат речиси еднообразно низ општините. Испитаник од Свети Николе бара „јавен превоз до околните села со поефтина цена“, додека друг од истата општина едноставно наведува „транспорт“ и „јавен транспорт“ како недостасувачки услуги. Испитаници од Струмица и Ресен, исто така, наведуваат едноставно „јавен превоз“ како потреба. Ова укажува на тоа дека транспортот е клучен фактор за социјалната инклузија на ранливите категории, особено во општините надвор од поголемите урбани центри.

Пристап до зелени површини

Пристапот до паркови и зелени површини во општините е оценет како делумно проблематичен, при што 54,4 % од испитаниците сметаат дека има доволно пристап, 24,6 % сметаат дека има, но дека површините се намалуваат, 15,8 % сметаат дека нема доволно пристап, а 1,8 % дале друго мислење (3,5 % не одговорице). Иако мнозинството оценува дека пристапот е доволен, речиси една четвртина укажува на тренд на намалување, кој е особено изразен во Скопје (50,0 %) и Дебар (иако со мал број одговори).

Графикон 19: Пристап до паркови и зелени површини („Дали во вашата општина има доволно пристап до паркови и зелени површини?“)

Веќе цитираниот испитаник од Куманово го поврзува ова токму со недостаток на одржливост на веќе изградените зелени површини, укажувајќи на потреба

од построги регулативи и подобро одржување на постоечката инфраструктура, наместо само нејзино проширување.

Значењето на пристапот до зелени површини за корисниците е поделено меѓу општините. На ниво на цел примерок, 50,9 % од испитаниците сметаат дека овој пристап им е важен на корисниците и на ранливите категории, 35,1 % сметаат дека не е важен, а 10,5 % дале друго мислење (3,5 % не одговориле). Квалитативните одговори покажуваат дека зелените површини се особено важни за децата и за постарите лица, кои немаат пристап до приватни дворови. Оваа поделеност во перцепциите е особено изразена на локално ниво: во Скопје (71,4 %) и Гостивар (66,7 %) мнозинството смета дека пристапот е важен за корисниците, додека во Ресен сите испитаници (100 %) сметаат дека не е важен, а во Струмица и Куманово мнозинството, исто така, смета дека не е важен (62,5 % и 57,1 %). Оваа разлика може да се поврзе со различната возрасна и социјална структура на корисниците во секоја општина, како и со достапноста на алтернативни простори за социјализација.

Потребна помош од општината

Според испитаниците, низа аспекти недостасуваат во општините за подобрување на животот на луѓето во ризик од сиромаштија. Ова прашање беше отворено (три рангирани одговори по испитаник), а бројот на испитаници кои дале барем еден одговор е 43 од 57. Меѓу најчесто наведуваните потреби се работните места и можностите за вработување - испитаник од Куманово посочува дека недостасуваат „поголеми можности за вработување“, додека испитаник од Ресен бара „нови работни места каде што ќе можат луѓето да се вклучат на пазарот на трудот“. Социјалната поддршка и подобрувањето на социјалните услуги, исто така, се често наведувани: испитаник од Дебар посочува потреба од „посилна социјална поддршка“, а колега од Скопје бара „соодветна социјална поддршка“. Подобрувањето на образованието и обуките за стекнување вештини е трета честа тема - испитаник од Куманово наведува потреба од „обуки“, додека испитаник од Ресен повторно го спомнува веќе цитираниот „работнички универзитет за дооформување на образование“. Истиот испитаник од Ресен додава и потреба од „инклузија“.

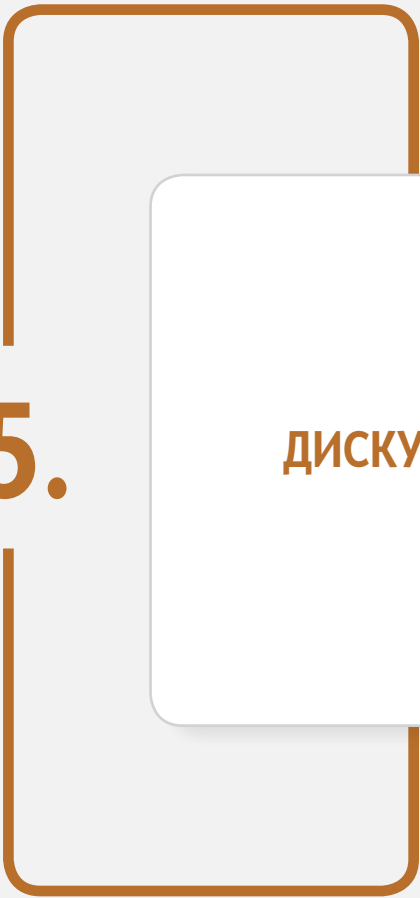
Како најважна мерка за намалување на сиромаштијата во општините, испитаниците најчесто го наведуваат создавањето нови работни места и можности за вработување. Оваа тема се појавува во 69,6 % (32 од 46) од одговорите на отвореното прашање за најважна мерка. Испитаник од Куманово ја формулира најважната мерка како „зголемени можности за вработување на ранливите категории граѓани, отворање нови работни места и програми за обука и преквалификација“, додека испитаник од Ресен ја гледа низ „отворање на фабрики и мали бизниси“. Овие одговори укажуваат на потребата од активни политики за вработување насочени кон ранливите категории.

Институционалната координација се појавува како меѓусекторска тема која ги поврзува сите анализирани области. Испитаник од Куманово бара „подобра координација меѓу институциите, граѓанските организации и локалната самоуправа“, а испитаник од Гостивар едноставно посочува потреба од „институционална ефикасност“. Слабата соработка помеѓу центрите за социјална работа, центрите за вработување, здравствените институции и локалните самоуправи е идентификувана како фактор што ја намалува ефективоста на постојните програми.

Социјалната исклученост и недостатокот на поддршка од заедницата се идентификувани како значаен предизвик кај 23,3% (10 од 43) од одговорите на прашањето за предизвици. Во таа насока, испитаник од Струмица бара „социјална инклузија“ како мерка, додека самопријавен испитаник од Ресен (под опцијата „Друга општина“) бара „грижлива општинска власт“.

Локалните власти, според испитаниците, не обезбедуваат доволна поддршка во областите на домувањето и здравствената заштита. Процентот на испитаници кои сметаат дека општината не помага во домувањето изнесува 66,7 %, додека 29,8 % сметаат дека општината не помага во здравствената заштита. Во таа смисла, испитаник од Винаца бара „заинтересираност на општината“, а испитаник од Скопје бара „поддршка од општината“.

Граѓанските организации се слабо застапени во областа на вработувањето на корисниците на социјална заштита, при што 50,9 % од испитаниците изјавиле дека во нивната општина нема такви организации. Испитаник од Гостивар потврдува дека постојат „граѓански организации, но немаат успешност“, додека испитаник од Куманово вели дека кај нив има „граѓански организации кои покажуваат успешност“. Ова укажува на нерамномерен развој на граѓанскиот сектор во оваа област. На крајот, испитаник од Скопје предлага да „се мапираат корисниците и да им се понуди работа наместо социјална помош“, што укажува на потреба од индивидуализиран пристап кон корисниците.

5.

ДИСКУСИЈА

5. ДИСКУСИЈА

Овој дел ги синтетизира и толкува клучните наоди од претходните делови на извештајот, поврзувајќи ги квантитативните резултати од Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) со квалитативните согледувања од фокус-групите со корисниците и со перцепциите на стручните работници и на давателите на социјални услуги. Дискусијата е структурирана во неколку целини. Прво, се толкуваат клучните наоди во однос на распространетоста и интензитетот на повеќедимензионалната сиромаштија, со посебен осврт на разликите меѓу општините, типовите на право и етничките групи. Посебно внимание се посветува на споредбата помеѓу перцепциите на самите корисници и перцепциите на стручните лица кои работат со нив, со цел да се идентификуваат областите на согласност и областите на значителна разлика во толкувањето на клучните прашања, како што се причините за сиромаштија, ефикасноста на институциите и корисноста на постојните форми на помош. Второ, наодите се сместуваат во поширок контекст преку споредба со меѓународната и регионалната литература за повеќедимензионална сиромаштија. Конечно, врз основа на интегрираните наоди, се изведуваат клучни заклучоци кои служат како основа за препораките претставени во заклучниот дел на извештајот.

5.1 Интерпретација на клучните наоди

Резултатите од ова истражување ја потврдуваат комплексната и повеќедимензионална природа на сиромаштијата кај корисниците на социјална заштита во Република Северна Македонија. Анализата на Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) покажа дека дури 86,8 % од испитаниците се соочуваат со три или повеќе истовремени недостатоци, што укажува на системска и длабоко вкоренета сиромаштија која не може да се објасни исклучиво преку приходните показатели. Овој наод е во согласност со теоретските поставки на Алкировата методологија (Alkire and Foster, 2011), која нагласува дека сиромаштијата претставува акумулација на повеќе-

кратни лишувања кои меѓусебно се зајакнуваат и создаваат маѓепсан круг кој е тешко да се прекине без интегрирани интервенции.

Најзастапена депривација кај сите групи-корисници е невработеноста или повремениот работа, која зафаќа 94,7 % од вкупниот примерок. Овој наод јасно укажува дека недостатокот на стабилно вработување е основен двигател на сиромаштијата, но и дека самиот по себе не е доволен за нејзино објаснување. Високата самопроценета тежина на семејната ситуација (68,4 %), ниското образование (31,6 %) и долгогодишното користење на бенефициите (47,4 %) укажуваат на испреплетеност на структурните, индивидуалните и психосоцијалните фактори. Посебно е значајно што корисниците на детски додаток покажуваат и највисока просечна депривација кај сиромашните (4,61 од 8 индикатори) и највисок ИПД (0,532) меѓу трите групи, додека нивната самопроценета тежина на семејната ситуација (просечна оценка 4,15) е идентична со онаа кај корисниците на ГМП/НК, што укажува на конзистентност помеѓу субјективната перцепција и објективните показатели на депривација кај оваа група. Ова сугерира дека комбинираниот притисок на родителството, ограничените приходи и грижата за децата кај оваа група се манифестираат и во субјективните и во објективните мерки на сиромаштија.

Квалитативните наоди од фокус-групите ја илустрираат оваа комплексност преку детални описи на секојдневните стратегии за преживување. Корисниците на гарантирана минимална помош и народна кујна, кои имаат втор по големина ИПД (0,496), опишуваат како секој месец мораат да бираат помеѓу плаќање на сметките и обезбедување храна, како често остануваат без огрев во зимските месеци. Овие сведоштва не само што ја потврдуваат материјалната оскудност туку и откриваат и длабока ерозија на човечкото достоинство. Сиромаштијата, според зборовите на самите корисници, не е само немање пари, туку и неможност да се учествува во општествениот живот, да се обезбедат основни потреби на децата и да се планира иднината. Оваа перцепција е во согласност со согледувањата на Сен (Sen, 1999) кој сиромаштијата ја дефинира како недостаток на способности (capability deprivationation), односно неможност на поединците да ги остварат своите потенцијали и да водат живот што го вреднуваат.

Посебно загрижувачки е наодот за високата застапеност на повеќедимензионална сиромаштија кај корисниците на надоместок заради попреченост (стапка од 81,5 %), што укажува дека лицата со попреченост се соочуваат со акумулирани недостатоци што ги надминуваат здравствените ограничувања. Оваа група, иако има умерено позитивна перцепција за корисноста на додатокот (просечна оценка 3,30 од 5, со 53,7 % умерено или многу позитивни одговори), се соочува со дополнителни бариери: недостаток на приспособени работни места, дискриминација при вработување, физичка непристапност на институциите, недостиг од специјализиран превоз и ограничен пристап до здравствени услуги. Квалитативните наоди откриваат дека корисниците на надоместок заради попреченост често се чувствуваат како „заборавени“ од институциите и како „жртви на биро-

кратско оптоварување“, особено во контекст на комисиите за проценка на попреченоста кои бараат редовно повторно докажување на состојбата. Овие искуства кореспондираат со концептот на административен товар (Herd and Moynihan, 2018), кој ги разликува трошоците на учење (запознавање со постапката), трошоците на усогласување (собирање документи, комисии, повторно докажување) и психолошките трошоци (стрес, губење автономија, стигма) што граѓаните ги поднесуваат при интеракција со институциите. Според овој пристап, ваквите товари не се случајна нус-последица на администрирањето, туку честопати се резултат на конкретни избори во дизајнот на политиките – увид кој ја поместува одговорноста од индивидуалните корисници кон системскиот дизајн на постапките. Ова укажува на потреба од системски промени кои ќе обезбедат траен статус за лицата со трајна попреченост, како и потреба од подобрување на пристапноста и достапноста на услугите.

Етничката анализа открива значителни нееднаквости, при што Турците (ИПД 0,583) и Ромите (ИПД 0,561) покажуваат највисоки нивоа на депривација. Овие наоди се во согласност со постојните истражувања кои укажуваат на системска маргинализација на ромската заедница во сите животни домени, вклучувајќи образование, вработување, домување и здравствена заштита. Непропорционалната застапеност на Ромите кај корисниците на гарантирана минимална помош (47,5 % од оваа група, иако Ромите сочинуваат само 2,53 % од вкупното население според пописот) укажува на акумулирани социо-економски недостатоци поради кои оваа заедница во поголема мера зависи од социјалната помош. Сепак, кога се земаат предвид пописните тежини, најголемиот апсолутен товар на повеќедимензионалната сиромаштија паѓа на етничките Македонци (65,4 % од вкупниот пондериран ИПД), едноставно затоа што тие се најбројни во општата популација. Ова е клучен наод за креирање политики: интервенциите мора да бидат насочени и кон етничките групи со највисок интензитет на сиромаштија и кон групите што го носат најголемиот апсолутен товар.

Перцепциите на стручните работници во центрите за социјална работа и давателите на социјални услуги делумно се совпаѓаат со наодите од корисниците, но откриваат и значителни разлики во акцентот и во толкувањето на проблемот.

Во однос на причините за сиромаштија, постои делумно совпаѓање. Стручните лица ги рангираат недоволното или несоодветно образование (70,2 %), здравствените причини (66,7 %) и губењето или немањето работа (66,7 %) како главни двигатели, додека семејните причини (31,6 %) и културолошките специфики (22,8 %) се секундарни. Корисниците, преку квалитативните дискусии во фокус-групите, исто така ги истакнуваат невработеноста, здравствените проблеми и семејните околности како клучни фактори, што покажува значителна согласност. Сепак, постои и важна разлика во акцентот: додека стручните лица го рангираат образованието на прво место, самите корисници ретко го идентификуваат сопственото образовно ниво како примарна причина за нивната положба, туку почесто ја нагласуваат отсутноста на работни места, дискриминацијата (особено кај ромска-

та заедница) и институционалните пропусти (на пример, случаите од Струмица и Дебар каде што корисниците ја обвинуваат државата за неажурно водење евиденција за вработување, што ги оставило без остварено право на пензија). Ова сугерира дека стручните лица имаат тенденција да ја толкуваат сиромаштијата преку призма на индивидуален човечки капитал (образование, квалификации), додека корисниците ја толкуваат преку призма на структурни и институционални бариери надвор од нивна контрола.

Во однос на проценката на корисноста на помошта, сликата е понијансирана отколку што може да се очекува. Самите корисници, преку структурираните одговори на прашалникот, ја оценуваат корисноста на паричната помош различно според типот на право: просечна оценка од 2,58 кај корисниците на ГМП/НК, 2,69 кај корисниците на детски додаток, и повисока просечна оценка од 3,30 кај корисниците на надоместок заради попреченост (на скала од 1 до 5). Стручните лица, пак, ја оценуваат ефективностa на паричната помош со просечна оценка од 2,64, при што 50,9 % сметаат дека паричната помош малку или воопшто не помага. Оваа оценка на стручните лица е всушност многу блиска до самопроценките на корисниците на ГМП/НК и детски додаток (2,58 и 2,69), и пониска единствено од самопроценката на корисниците на надоместок заради попреченост (3,30). Поизразеното отстапување, наместо тоа, се јавува помеѓу квантитативните самопроценки на корисниците и нивните квалитативни искази од фокус-групите: во структурираните одговори веќе значителен дел од корисниците на ГМП/НК (56,0 %) и на детски додаток (41,0 %) се изјаснуваат негативно (малку помага или воопшто не помага), а во квалитативните дискусии тие го изразуваат ова гледиште уште поизразено и поконзистентно, критикувајќи ја помошта како недоволна за задоволување на основните потреби. Оваа споредба (блиско совпаѓање помеѓу квантитативните самопроценки на корисниците на ГМП/НК и детски додаток и проценката на стручните лица, наспроти поизразено негативните квалитативни искази на самите корисници) сугерира дека едноставните квантитативни скали на задоволство донекаде ја омекнуваат сликата за секојдневните тешкотии на корисниците во споредба со она што тие самите го изразуваат со сопствени зборови во фокус-групите, додека стручните лица, преку секојдневниот контакт со корисниците, доаѓаат до слична, реалистична проценка веќе преку структурираните одговори на анкетата.

Во однос на ефикасноста на институциите, постои силна согласност: 50,9 % од стручните лица сметаат дека Центарот за социјална работа и Центарот за вработување не се доволно ефикасни, што е конзистентно со квалитативните искази на корисниците кои опишуваат пасивен пристап на институциите, недоволна проактивна поддршка при вработување и чувство на институционална заборавеност, особено кај корисниците на надоместок заради попреченост.

5.2 Споредба со други истражувања

Наодите од ова истражување се вклопуваат во пошироката меѓународна академска и политичка дебата за повеќедимензионалната сиромаштија, притоа нудејќи увид во локалниот контекст на Северна Македонија. Споредбата со други истражувања се надоврзува преку неколку аспекти: (1) теоретскиот пристап кон дефинирање на сиромаштијата; (2) методолошките решенија и операционализацијата на индикаторите; (3) компаративните наоди за Европа и регионот; и (4) анализата на ранливите групи, особено лицата со попреченост и етничките заедници.

Оваа студија цврсто се заснова на согледувањето дека сиромаштијата е повеќедимензионален феномен кој ги надминува чисто материјалните недостатоци. Тука е потребно да се спомене и критичкиот осврт на Kakwani и Son (2025), кои остро ја критикуваат употребата на глобалниот MPI, тврдејќи дека тој претежно мери 'капацитетна депривација' (способности), наместо самата сиромаштија која, според нив, произлегува од недостаток на ресурси (Kakwani and Son, 2025, стр. 7-10). Нашиот ИПД, конструиран врз истата Алкир-Фостер логика, е подложен на истата методолошка забелешка. Сепак, наодите од нашето истражување, особено кај корисниците на надоместок заради попреченост, сугерираат дека одделувањето на капацитетната депривација од недостатокот на ресурси не е секогаш можно во пракса: здравствениот статус кај оваа група не е само последица на ограничени ресурси, туку самиот претставува пречка за нивен пристап - преку исклученост од пазарот на трудот, дополнителни трошоци за лекови и превоз, и бирократски бариери при остварување на правата. Слични механизми се препознаваат и кај ниското образование и кај долгогодишната зависност од социјална заштита, кои функционираат истовремено и како показатели за депривација и како структурни пречки за излез од неа. Поради тоа сметаме дека капацитетниот пристап, иако методолошки различен од пристапот базиран исклучиво врз ресурси, останува оправдан за целите на локално насочени социјални политики - токму затоа што овие капацитети честопати се и причина, а не само последица, на недостигот од ресурси.

Високиот ИПД (0,487) во нашиот примерок сугерира дека постојат слоеви на сиромаштија кои не се препознаваат од глобалните индекси. Ова се совпаѓа со наодите на Whelan, Nolan и Maître (2014, стр. 195) кои покажуваат дека во Европа, пристапот на унија (депривација на барем една димензија) и пристапот на пресек (депривација на сите димензии) даваат драстично различни слики, а приспособениот метод на Алкир и Фостер нуди среден пат. Нашиот ИПД, исто така, го следи овој пристап со тоа што користи праг за идентификација кој бара кумулација на депривации, наместо само еден или сите.

Нашата студија користи мешан метод (квантитативен ИПД и квалитативни фокус-групи) како основа за поттикнување на локално заснован индекс за повеќедимензионална сиромаштија, кој ќе овозможи идентификување на спец-

ифичните потреби на ранливите групи и насочување на политиките кон нивно надминување. Овој пристап е во директна корелација со наодите на UNDP (2024, стр. 20), кои истакнуваат дека националните индекси за повеќедимензионална сиромаштија се најмоќни кога се развиваат за специфични политики, а не само за мониторинг, нагласувајќи ја важноста на вклучувањето на националните законодавства и стратегии во изборот на индикатори (UNDP, 2024, стр. 21–22). Додека Tuna et al. (2022) во студија за Северна Македонија користат анализа на развојниот контекст и фактори како пристап до ресурси и политичка моќ (Tuna et al., 2022, стр. 5–6), нашата студија оди чекор понатаму со развивање на конкретен, оперативен индекс (ИПД) базиран на податоци од терен.

Наодите од нашиот индекс, особено високата застапеност на невработеноста (94,7 %), ниското образование (31,6 %) и долгогодишната зависност од социјалната заштита (47,4 %), се конзистентни со компаративните студии за Европа. Notten и Guio (2024) покажуваат дека порастот на доходот има најголем ефект врз намалувањето на материјалната депривација во најсиромашните земји (Notten and Guio, 2024, стр. 312), што е во согласност со нашата идентификација на овие индикатори како клучни. Слично, Suppa (2025) користи податоци од EU-SILC за да покаже дека депривациите во Европа имаат тенденција да се групираат со текот на времето (Suppa, 2025, стр. 2), што се потврдува и во нашата студија преку високиот ИПД кај долгогодишните корисници.

Нашата студија открива значителни варијации во повеќедимензионалната сиромаштија меѓу општините во Северна Македонија, што е во согласност со пошироките европски трендови. Robayo-Abril и Echeverria (2025) во студијата за Европската Унија покажуваат дека иако има подобрувања, значителни диспаритети опстојуваат, со јасни разлики помеѓу Западна, Јужна и Централно-Источна Европа (Robayo-Abril and Echeverria, 2025, стр. 28). Во Јужна Европа, на пример, опаѓањето на стапката AROPE било најголемо, додека во Централно-Источна Европа било помало (Robayo-Abril and Echeverria, 2025, стр. 16) – наод кој се однесува на темпото на подобрување низ време на регионално ниво. Пошироката поента дека значителни просторни диспаритети опстојуваат и покрај генералниот европски напредок (Robayo-Abril and Echeverria, 2025, стр. 28) сепак соодветствува со нашите наоди за Северна Македонија, каде што руралните и помалку развиените општини (како што се Дебар и Свети Николе) покажуваат значително повисок ИПД од урбаните центри.

Robayo-Abril и Echeverria (2025, стр. 30), исто така, покажуваат дека Ромите во Бугарија имаат стапка на AROPE од 78,7 %, во споредба со националниот просек од 31,7 %, и се значително поподложни на хронична сиромаштија и материјална депривација. Иако Северна Македонија нема официјални етнички податоци за сиромаштија на национално ниво, нашиот теренски примерок покажува стапка на повеќедимензионално сиромашни Роми од 87,8 % (ИПД = 0,561) – блиска, па дури и повисока од бугарската AROPE стапка – што укажува на системска маргинализација присутна во целиот регион.

Наодите од овој извештај делумно се потврдуваат и во студијата на Србиновски и сор. (2021) за детска сиромаштија во Северна Македонија, која го применува истиот Алкир-Фостер метод на национално ниво. Двете студии независно ги идентификуваат образованието, материјалната депривација и недостатокот на слободни активности како димензии на депривација, како и ромската заедница како непропорционално погодена. На регионално ниво конвергенцијата е послаба: Србиновски и сор. ги издвојуваат Југоисточен, Источен, Скопски и Полошки Регион како најсиромашни, но од теренски испитаните општини во овие региони само Струмица (Југоисточен Регион) покажува соодветно висок ИПД (0,471), додека Веница, Чаир и Гостивар не го потврдуваат овој образец. Ова укажува дека клучните димензии и најранливите групи се конзистентни низ возрастните категории и методите, но регионалниот образец на детска сиромаштија не се пренесува целосно и кај возрастната популација корисници на социјална заштита. Иако нивната студија се фокусира на деца, а нашата на возрастни корисници на социјална заштита, двата истражувачки пристапа укажуваат на ист заклучок: депривациите кај ранливите групи во Северна Македонија се повеќедимензионални и меѓусебно поврзани.

Податоците од Robayo-Abril и Echeverria (2025, стр. 60) покажуваат дека во Бугарија, 60.3 % од Ромите се во хроничен ризик од сиромаштија, а 62.2 % во хронична материјална депривација, што укажува на длабоко вкоренета и долготрајна сиромаштија која бара системски, а не само еднократни интервенции. Овие наоди се совпаѓаат со резултатите од нашата студија, во која ромската популација (ИПД = 0,561, интензитет $A = 63,9\%$ – највисок меѓу сите анализирани групи) се идентификува како најдепривирана група. Ова е во согласност и со наодите на Whelan et al. (2014, стр. 5), кои покажуваат дека кај повеќедимензионално сиромашните, депривациите имаат значително посилна меѓусебна поврзаност, во нашиот примерок ова се рефлектира преку високиот вкупен интензитет на сиромаштија ($A = 0,561$). Ова особено доаѓа до израз кај лицата со попреченост во нашиот примерок, кои опишуваат длабока социјална исклученост и страв од иднината.

Нашите наоди не само што се конзистентни со актуелните национални и европски истражувања за повеќедимензионалната сиромаштија, туку и ги надополнуваат со конкретни теренски податоци. Студијата ја потврдува потребата од: (1) Интегриран пристап кој ги поврзува паричните трансфери со услуги за вработување, образование, здравје и домување (Suppa, 2025); (2) Етнички сензитивни политики за ромската заедница, слични на оние препорачани од Robayo-Abril и Echeverria (2025); (3) Територијално насочување кон руралните и помалку развиените општини, како што е препознаено и кај Tuna et al. (2022); (4) Национален индекс на повеќедимензионална сиромаштија како алатка за креирање политики (а не само мониторинг), како што е истакнато и во Регионалната студија на УНДП за Источна Европа (UNDP, 2024).

5.3 Импликации за социјалните политики

Наодите од ова истражување имаат значајни импликации за социјалните политики на локално и национално ниво. Тие укажуваат на потреба од транзиција од приходно-базиран кон повеќедимензионален пристап во идентификацијата на сиромаштијата и во дизајнирањето интервенции. Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД) развиен во рамките на ова истражување претставува корисна алатка за оваа намена, бидејќи овозможува идентификација на најранливите групи и на најзастапените депривации, како и насочување на политиките кон клучните димензии на лишувањето. Локалните самоуправи би можеле да го користат ИПД за мапирање на сиромаштијата на ниво на населени места и за дизајнирање на насочени интервенции кои одговараат на специфичните потреби на секоја заедница.

Наодите, исто така, укажуваат на потреба од интегриран пристап кој истовремено ги адресира повеќекратните димензии на депривацијата. Високото ниво на корелација помеѓу индикаторите сугерира дека фрагментираните интервенции кои се фокусираат само на еден аспект (на пример, само парична помош или само обука за вработување) немаат долгорочен ефект доколку не се комбинираат со интервенции во другите домени. На пример, програмите за вработување на корисниците од системот на социјална заштита треба да бидат комбинирани со мерки за згрижување на децата (за самохраните родители), со обуки за стекнување вештини (за лицата со ниско образование) и со субвенциониран превоз (за лицата од руралните средини). Овој интегриран пристап е особено важен за корисниците на надоместок заради попреченост, каде што здравствените ограничувања се испреплетуваат со бариерите во вработувањето, домувањето и во транспортот.

Наодите укажуваат и на потреба од зголемување на висината на паричните трансфери и нивно усогласување со реалните трошоци за живот. Корисниците од сите три групи се согласни дека постојната помош е недоволна за покривање на основните потреби, особено во контекст на зголемените цени на храната и комуналните услуги. Ова е особено изразено кај корисниците на гарантирана минимална помош, кои опишуваат како мораат да бираат помеѓу плаќање на сметките и обезбедување храна. Сепак, зголемувањето на паричните трансфери само по себе не е доволно; тоа мора да биде комбинирано со мерки за социјална вклученост, вработување и подобрување на пристапот до услуги.

Потребата од зајакнување на институционалната координација на локално ниво (помеѓу центрите за социјална работа, центрите за вработување, здравствените институции и локалните самоуправи) е силно изразена во севкупните наоди од оваа студија. Зајакнувањето на локалните социјални совети како и дополнителни механизми за редовна комуникација и координација помеѓу овие институции би овозможило поефикасно користење на ресурсите и подобри исходи за корисниците. Ова е особено важно за корисниците на надоместок заради попреченост, кои често се соочуваат со потреба од истовремена поддршка од повеќе институции.

Наодите укажуваат на потреба од подобрување на пристапот до услугите, особено во руралните средини. Корисниците од помалите општини (Ресен, Свети Николе, Дебар, Винаца) се соочуваат со дополнителни бариери: недостаток на специјалистички здравствени услуги, непостоење на јавен превоз, оддалеченост од институциите и ограничени можности за вработување. Ова укажува на потреба од територијално насочени политики кои ги земаат предвид специфичните потреби на руралните средини, вклучувајќи мобилни тимови за здравствени и социјални услуги, субвенциониран превоз и развој на локални економски активности.

Конечно, наодите укажуваат на потреба од поголема транспарентност и отчетност во распределбата на социјалните станови и во другите форми на општинска поддршка. Корисниците од повеќе општини изразија незадоволство од начинот на кој се распределуваат становите и субвенциите, укажувајќи на неправилности и привилегии по партиска линија. Ова создава недоверба во институциите и ги обесхрабрува корисниците да аплицираат за поддршка. Воспоставувањето на јасни и транспарентни критериуми, како и механизми за жалба и контрола, би го подобрило интегритетот на системот и би ја зголемило довербата на граѓаните.

5.4 Ограничувања на студијата и насоки за идни истражувања

Ова истражување има неколку ограничувања што треба да се земат предвид при интерпретацијата на наодите. Прво, како што е образложено во делот Методологија, примерокот е намерен, а не национално репрезентативен, што има директни последици за начинот на кој наодите треба да се читаат. Високите стапки на повеќедимензионална сиромаштија утврдени преку ИПД ($N = 86,8\%$) не смеат да се толкуваат како процент кој важи за сите корисници на социјална заштита во државата, туку како длабински, статистички прецизен опис на состојбите конкретно во осумте опфатени општини. Со други зборови, студијата дава сигурен одговор на прашањето „колку длабока е сиромаштијата кај оние што ги опфативме“, но не и на прашањето „колкав дел од сите корисници во државата се наоѓа во ваква положба“. Оваа дистинкција е клучна за креаторите на политики: наодите се доволно силна основа за длабински, локално насочени интервенции во опфатените општини, но не треба автоматски да се екстраполираат на општини или региони кои не биле дел од истражувањето. Идните истражувања би требало да вклучат национално репрезентативен примерок, кој би овозможил проценка на распространетоста на повеќедимензионалната сиромаштија кај корисниците на социјална заштита на ниво на целата држава, наместо само индикативен, длабински увид каков што го нуди оваа студија.

Истражувањето е тансверзално, (cross-sectional), што значи дека ги мери состојбите во еден временски период и не овозможува следење на промените низ времето. Иако квалитативните наоди откриваат дека голем дел од корисниците се долгогодишни корисници (над 66 % користат бенефиции подолго од 6 години), самото истражување не овозможува увид во динамиката на влегување и из-

легување од системот на социјална заштита. Идните истражувања би требало да вклучат лонгитудинален дизајн кој би овозможил следење на патеките на корисниците низ времето и идентификација на факторите кои водат кон излез од сиромаштија или кон нејзино продлабочување. Ова е особено важно за разбирање на ефектите од политиките и за идентификација на најефективните интервенции.

Истражувањето се заснова на самопријавени податоци од корисниците, што може да биде под влијание на различни пристрасности, вклучувајќи селективно потсетување и субјективни перцепции. Иако квалитативниот пристап овозможува подлабоко разбирање на овие перцепции, самопријавените податоци не секогаш кореспондираат со објективните показатели. Идните истражувања би требало да комбинираат самопријавени податоци со административни податоци од центри-те за социјална работа и други институции, со цел да се обезбеди поцелосна и пообјективна слика за состојбите. Дополнително, вклучувањето на објективни мерења на депривацијата (на пример, мерење на прехранбениот статус или условите за домување) би овозможило триангулација на податоците.

Ограничувањето поврзано со самопријавени податоци добива дополнителна, специфична форма во структурата на самиот ИПД: шест од осумте индикатори мерат објективни, набљудливи карактеристики (образование, вработеност, комбинација на бенефиции, времетраење на користење, семеен состав, здравствена состојба), додека преостанатите два – високата самопроценета тежина на семејната ситуација и неисполнетата потреба за домување или вработување, се засновани на самопријавена перцепција и искажан приоритет. Дополнителната анализа (истакната во 6.1) покажа дека самопроценката на тежината во голема мера го одразува истиот материјален притисок што веќе го мерат објективните индикатори, наместо да претставува одделна димензија. Ова не значи дека таквите индикатори се несоодветни за индекси од овој тип. Согласно со капацитетниот пристап на Сен (Sen, 1999), субјективното искуство на лишување е легитимен аспект на сиромаштијата. Ова сугерира дека идните примени на индексот би можеле поприцизно да го операционализираат ова прашање.

Истражувањето е спроведено во осум градови, што овозможува увид во урбаните и полуурбаните средини, но не ги опфаќа руралните средини во доволна мера. Иако некои од општините (Ресен, Свети Николе, Винаца, Дебар) имаат рурални карактеристики, истражувањето не вклучува посебна анализа на состојбите во селските средини. Идните истражувања би требало да вклучат посебен фокус на руралните средини, каде што пристапот до услуги е дополнително ограничен и каде што сиромаштијата може да има специфични облици и последици. Ова е особено важно имајќи предвид дека руралните средини во Северна Македонија се соочуваат со демографски и економски предизвици кои дополнително ја продлабочуваат сиромаштијата.

Истражувањето не ги опфаќа во доволна мера децата како посебна целна група, туку се фокусира на возрасните корисници на социјална заштита, вклучувајќи ги родителите кои примаат детски додаток. Иако овие родители даваат увид

во состојбата на децата, директното вклучување на децата во истражувањето би овозможило подлабоко разбирање на ефектите на сиромаштијата врз детскиот развој, образование и благосостојба. Идните истражувања би требало да вклучат и деца како респонденти, користејќи методи приспособени на нивната возраст, со цел да се добие увид во нивните перцепции, потреби и аспирации.

Истражувањето се фокусира на корисниците на социјална заштита и не ги опфаќа лицата кои се во ризик од сиромаштија, но не остваруваат права од социјална заштита. Оваа група, која често се нарекува „сиромашни работници“ или „непријавени сиромашни“, може да биде уште поранлива бидејќи нема пристап до системот на социјална заштита. Идните истражувања би требало да ја вклучат и оваа група, со цел да се идентификуваат бариерите за остварување на правата и да се развијат стратегии за нивно вклучување во системот на социјална заштита. Ова е особено важно во контекст на неформалната економија, која е широко распространета во Северна Македонија и која често ги исклучува работниците од социјалната заштита.

Конечно, истражувањето се спроведува во еден временски период и не ги опфаќа ефектите од големите социо-економски шокови, како што се енергетската криза или инфлацијата, кои значително влијаат врз животниот стандард на ранливите групи. Идните истражувања би требало да вклучат анализа на ефектите од овие шокови врз сиромаштијата и да идентификуваат стратегии за ублажување на нивните последици. Ова е особено важно имајќи предвид дека цените на храната и на енергијата значително пораснаа во последните години, што дополнително ги оптоварува буџетите на ранливите домаќинства.

И покрај овие ограничувања, ова истражување дава значаен придонес кон разбирањето на повеќедимензионалната сиромаштија кај корисниците на социјална заштита во Северна Македонија. Со комбинирање на квантитативни и квалитативни методи, истражувањето овозможува не само статистичко утврдување на распространетоста и интензитетот на депривацијата, туку и подлабоко разбирање на субјективните перцепции, искуства и контекстуални фактори кои влијаат врз животните услови на корисниците. Развиениот Индекс на повеќедимензионална депривација (ИПД) претставува корисна алатка за идентификација на најранливите групи и општини, како и за насочување на политиките клучните димензии на депривацијата. Квалитативните наоди, пак, обезбедуваат длабински увид во механизмите преку кои сиромаштијата се репродуцира и во стратегиите што ги користат корисниците за да се справат со неа, што е од клучно значење за дизајнирање на ефективни и соодветни интервенции. Истражувањето ги потврдува наодите од други студии дека сиромаштијата е повеќедимензионален феномен кој бара интегриран, територијално насочен и етнички сензитивен пристап за нејзино намалување, при што локалните самоуправи имаат клучна улога во креирањето и во имплементацијата на политики кои одговараат на реалните потреби на социјално ранливото население.

6.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИТИКИТЕ НА ЛОКАЛНО НИВО

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИТИКИТЕ НА ЛОКАЛНО НИВО

Завршниот дел од овој извештај ги содржи заклучоците и препораките кои се извлечени врз основа на сеопфатна анализа на Индексот на повеќедимензионална депривација (ИПД), како и на квантитативните и квалитативните сознанија од фокус-групите со корисници на социјална заштита и стручни лица вработени во центрите за социјална работа и кај лиценцираните даватели на социјални услуги. Анализата опфаќа три клучни целни групи: работоспособни корисници на гарантиран минимален приход и народна кујна, семејства со деца кои примаат детски додаток, како и лица со попреченост кои користат надоместок заради попреченост. Заклучоците и препораките се засновуваат на идентификуваните специфични потреби, пречки со кои се соочуваат и можностите за нивно надминување. Препораките се насочени кон иницијативи на локално ниво, имајќи ги предвид надлежностите и капацитетите на општините да креираат и да имплементираат политики кои ќе одговорат на реалните потреби на социјално ранливото население. Тие се структурирани по домени: од вработување, социјална заштита, домување, исхрана, здравствена заштита, транспорт, инфраструктура, образование, до зелени површини и користење на годишен одмор. Целта на овој завршен дел е да понуди патоказ за интегриран и координиран пристап во решавањето на повеќедимензионалната сиромаштија на локално ниво.

6.1 Локални социјални политики засновани на Индекс за повеќедимензионална депривација (ИПД)

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- Најголемо влијание врз намалување на сиромаштијата би имале интервенциите насочени кон вработување, домување и директна финансиска поддршка.
- Потребни се диференцирани политики според типот право: ГМП/ДД наспроти НП имаат различна природа на депривација.
- Општините со највисок ИПД (Дебар, Куманово, Свети Николе) бараат итни, територијално насочени интервенции.
- Високата корелација меѓу индикаторите бара интегриран пристап наместо фрагментирани мерки.

Врз основа на анализата на Индексот за повеќедимензионална депривација (ИПД) може да се извлечат неколку клучни наоди за локалните социјалните политики:

Насоченост на интервенциите: Најголемо влијание врз намалување на сиромаштијата би имале интервенциите насочени кон вработување, домување и директна финансиска поддршка – токму овие области ги идентификуваат и самите корисници со највисока самопроценета тежина на семејната ситуација (68,4 %) кога се прашани каков вид помош би им помогнала најмногу. Ова укажува дека субјективно тешката семејна ситуација, пред сè, е одраз на истиот материјален притисок, а не посебна, одделна потреба. Програмите за активно вработување, обука и преквалификација, мерките за поттикнување на самовработување, како и за проширување на пристапот до социјално домување и директна финансиска поддршка, би можеле значително да ја намалат депривацијата кај сите групи.

Диференцирани политики според типот право на употреба: Социјално ранливото население, како што се корисниците на гарантирана минимална помош и корисниците на детски додаток, се соочуваат со најблиски нивоа на депривација (0,496 и 0,532), додека корисниците на надоместок заради попреченост имаат малку понизок, но сепак висок ИПД (0,444). Природата на потребите на секоја група, сепак, е различна. Додека кај ГМП-корисниците доминираат недостатоците поврзани со материјалната егзистенција и вработување, кај НП-корисниците дополнително се присутни и здравствените ограничувања. Политиките мора да бидат диференцирани и приспособени на специфичните потреби на секоја група.

Етнички сензитивни политики: Високите нивоа на депривација кај одредени етнички заедници, како што се Турците и Ромите, укажуваат на потреба од етнички сензитивни политики што ќе ги земат предвид системските бариери со кои се соочуваат овие заедници, меѓу кои: дискриминација на пазарот на трудот, ограничен пристап до образование и здравствена заштита, како и просторна сегрегација.

Територијално насочување: Општините со највисок Индекс на повеќедимензионална депривација (како Дебар, Куманово, Свети Николе) бараат итни и насочени интервенции, вклучувајќи инвестиции во локална инфраструктура, развој на економски активности и подобрување на пристапот до социјални и здравствени услуги.

Интегриран пристап: Високото ниво на корелација помеѓу индикаторите укажува на потреба од интегриран пристап кој истовремено ќе се насочи кон повеќекратните димензии на депривацијата, наместо фрагментирани интервенции, политики и мерки кои се фокусираат на само еден аспект.

6.2 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон работоспособни лица, корисници на ГМП и народна кујна

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- Клучни причини за повеќедимензионална депривација: недостиг од финансиски средства, дискриминација, присуство на попреченост или болест (вклучувајќи болести на зависност), преголема задолженост со брзи кредити, институционална неефикасност и бирократски пропусти.
- Клучни бариери: невработеност, супстандардни станбени услови, ограничен пристап до специјалистичка здравствена заштита.
- Клучни препораки: локални програми за вработување на социјално ранливи категории; инвестирање во социјално домување со транспарентна распределба; проширување на народните кујни преку партнерства со локални маркети и ресторани.

Врз основа на добиените наоди од извршената анализа, јасно се согледува потребата од интегриран и координиран пристап на локално ниво, при што општините имаат клучна улога во развивање на мерки и услуги кои ќе придонесат за намалување на сиромаштијата, подобрување на квалитетот на живот и за унапредување на социјалната вклученост на ранливите категории граѓани.

Анализата на причините за сиромаштија кај работоспособни лица, корисници на ГМП и народна кујна укажува на следниве заклучоци:

- Сиромаштијата е мултидимензионален проблем кој произлегува од комбинација на економски, социјални, здравствени и структурни фактори, вклучително и невработеност, ниско образование, здравствени проблеми, дискриминација и презадолженост.
- Гарантираниот минимален приход и народната кујна обезбедуваат ограничена поддршка, но во целост не ги задоволуваат потребите на домаќинствата, особено кај повеќечлени домаќинства.
- Невработеноста е главниот двигател на сиромаштијата, особено помеѓу лицата без или со ниско образование, повозрасните лица без семејна поддршка, присуството на болест во семејството и самохраните родители.
- Најголем дел од корисниците на ГМП/НК живеат во несоодветни и супстандардни станбени услови, со проблеми поврзани со пренатрупаност, недоволна инфраструктура, недостаток на санитарни услови и високи трошоци за загревање на домовите и режиски трошоци.
- Пристапот до квалитетна и адекватна исхрана е ограничен, а голем дел од домаќинствата, корисници на ГМП/НК, се принудени да купуваат најевтини производи, да го намалат бројот на оброци или да зависат од донации и народни кујни.
- Пристапот до примарна здравствена заштита ги задоволува потребите на испитаниците, но пристапот до специјалистички здравствени услуги и лекови е ограничен од финансиската моќ на корисниците на ГМП/НК.
- Транспортната и комунална инфраструктура во одредени општини не одговара на потребите на ГМП/НК-корисниците што дополнително ја ограничува нивната мобилност и пристап до услуги.
- Постои незадоволство и недоверба во правичноста и во транспарентноста на распределбата на социјалните станови и субвенции од страна на општината.
- Испитаниците го гледаат излезот од сиромаштијата преку вработување, подобри услови за домување и поголема финансиска поддршка од институциите.

Ваквите состојби упатуваат на потреба од поактивно ангажирање на општините во следниве домени:

Вработување и економско зајакнување

- Развивање локални програми за вработување на социјално ранливи категории, особено за самохрани родители, лица над 50 години, лица со попреченост и долгорочно невработени.

- Во соработка со ЦВ/ЦСР, креирање програми за преквалификација и за стекнување практични вештини, согласно со потребите на локалниот пазар на труд.
- Поттикнување иницијативи за самовработување и поддршка на мали, индивидуални стартап иницијативи.
- Обезбедување простор за отворање на социјални претпријатија и сопствени (стартап) бизниси.
- Креирање слободни економски зони со поволни услови за локални, мали претприемачи-почетници.
- Обезбедување грантови за мали претприемачи.
- Обезбедување мерки за поддршка на земјоделски активности и користење на општинско земјиште за социјално ранливи домаќинства. Имено, по примерот на западните земји, општините да обезбедат мали парцели, општинско земјиште, за сите социјално ранливи домаќинства кои не поседуваат земјиште, каде што домаќинствата ќе можат да одгледуваат градинарски производи за подобрување на квалитетот на исхрана.

Социјална заштита

- Зголемување на опфатот и на зачестеноста на еднократна финансиска помош за ранливите домаќинства.
- Креирање локални фондови за итна поддршка во случај на здравствени, станбени и енергетски потешкотии на домаќинствата.
- Зајакнување на соработката и координацијата помеѓу општините, центрите за социјална работа, центрите за вработување и граѓанските организации и иницијативи за поддршка на социјално ранливите граѓани.
- Индивидуален пристап во надминување на ризиците на социјално ранливите граѓани.

Домување и инфраструктура

- Инвестирање во социјално домување и да се обезбеди транспарентност во постапката за нивна распределба.
- Креирање јавно-приватно партнерство со локални градежни фирми при изградба, санација и адаптација на домови за социјално ранливите категории. Партнерство во кое социјално ранливите категории, според способностите и можностите, лично ќе бидат вклучени во процесот на изградба, санација и адаптација на домовите.

- Развивање, поддршка и имплементирање програми за енергетски ефикасни домови и алтернативни енергетско ефикасни решенија за загревање на домаќинствата.

Исхрана и материјална поддршка

- Проширување на опфатот на народните кујни и да се обезбедат оброци согласно бројот на членови во домаќинството.
- Воспоставување партнерство со локални ресторани и со големи маркети за редистрибуција на храна и основни прехранбени производи.
- Креирање програми за поддршка на училишни оброци за ученици од социјално ранливи домаќинства.

Здравствена заштита

- Обезбедување општински фондови за кофинансирање на специјалистички прегледи, лекови и транспорт до здравствени установи.
- Развивање програми за локална поддршка и услуги во домот за лица со попреченост.
- Обезбедување поддршка за лица со хронични заболувања и ретки болести.

Транспорт и пристап до услуги

- Подобрување на јавниот превоз во руралните средини и воведување субвенционирани или бесплатни превозни услуги за ранливите категории.
- Зголемување на фреквентноста на постојниот јавен превоз.
- Организирање јавен превоз во општините каде шт нема превоз.

Користење на годишен одмор

- Обезбедување транспарентност во користење на можностите за летување за социјално ранливи категории.
- Унапредување на соработката на општината со граѓанскиот сектор за креирање проекти што ќе бидат насочени кон организирање активности во летниот период за деца од социјално ранливи домаќинства (пр. летување во град, еднодневни екскурзии и сл.).
- Таму каде што постојат на локално ниво, а не се користат, одморалишта, општините да го преземат управувањето со истите, да се обноват и адаптираат и да се стават во функција на социјално ранливите категории.

Пристап до зелени површини

- Обезбедување редовно одржување на постојните зелени површини и реквизити поставени на истите.
- Ангажирање, со полно работно време, социјално ранливи лица во одржување на зелените површини.
- Зголемување на бројот на зелени површини и бројот јавни игралишта во населбите каде гравитираат социјално ранливите домаќинства.
- Изградба на јавни базени и спортски терени кои нема да се наплатуваат, а ќе бидат управувани и одржувани од страна на општината.

Добро управување и транспарентност

- Зајакнување на механизмите на информирање на граѓаните за нивните права и достапни услуги.
- Примена на принципот на партиципативност т.е. овозможување активно вклучување на социјално ранливите категории на граѓани во процесот на креирање политики и носење одлуки поврзани со унапредување на нивната положба.

6.3 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон семејства со деца, корисници на детски додаток

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- Клучни причини за повеќедимензионална депривација: невработеност на родителите поради отсуство на понуда на работни места (постојани и со скратено работно време) во општината, ниска висина на детскиот додаток во однос на растечките трошоци за живот, недостаток на достапна и бесплатна детска грижа која им овозможува на родителите да работат.
- Клучни бариери: финансиски недостапна исхрана, облека и училишен прибор за децата, оддалеченост на училиштата, недостаток на флексибилно работно време за вработени родители, несоодветни/дотраени станбени услови со високи трошоци за греење и комуналии.
- Клучни препораки: флексибилно работно време и бесплатно згрижување во градинки за вработени родители; транспарентен процес на распределба на социјални станови; бесплатен училишен оброк, прибор и превоз за децата.

Извршената анализа на состојбите кај корисниците на детски додаток, како социјално ранливи лица со највисок ИПД, овозможува идентификување на повеќе меѓусебно испреплетени потешкотии, недостатоци и ограничувања со кои се соочуваат, а се однесуваат на истражуваните димензии на депривацијата:

- Општините не нудат доволно можности за вработување, а ЦСР и ЦВ најчесто не обезбедуваат помош за наоѓање работа. Некои корисници одбиваат да работат за да можат да се грижат за своите деца.
- Голем дел од корисниците живеат во дотраени живеалишта и имаат потешкотии да ги покријат трошоците за струја, кирија и огрев.
- Некои корисници кои живеат во супстандардни услови имаат потреба од социјално домување и се соочуваат со потешкотии во однос на транспарентноста на процесот на аплицирање и правичната распределба на становите.
- Обезбедувањето храна за семејството е приоритетна потреба и најголема потешкотија во животот на корисниците поради недоволниот семеен буџет. Олеснување им е користењето на народната кујна и обезбедувањето еден топол оброк дневно од страна на приватни угостители.
- Многу често корисниците се лишуваат од здравствена заштита поради отсуство на лекари специјалисти во нивната општина, неможност да закажат преглед во државните установи и немање финасиски средства за покривање на трошоците за патување до здравствени институции во околните градови, за лекување и за лекови.
- Дел од корисниците на детски додаток имале/имаат потешкотии со упис на нивните деца во предучилишни установи поради ограничениот број места во нив. Некои корисници не ги запишале/запишуваат децата во градинка, зашто не се во состојба да ги подмират трошоците за нивниот престој или зашто им се многу оддалечени од местото на живеење.
- Не сите деца на корисниците на детски додаток се опфатени со задолжително образование. Потешкотија за некои семејства е физичкиот пристап до училиштата, кои се оддалечени до 2 км.
- Мнозинството корисници не се во состојба да ги задоволат училишните потреби на своите деца за храна, облека, училишен прибор, вонучилишни активности. Образовниот додаток, иако помага, е недоволен за покривање на училишните потреби на учениците.
- Корисниците многу често се ограничени во движењето, особено до здравствени и воспитно-образовни установи во местото на живеење и околните градови, поради скапиот и непристапниот транспорт.
- Речиси сите корисници на детски додаток воопшто не користеле годишен одмор со своите семејства. Поради недостиг од средства, мнозинството родители не можат да им го обезбедат тоа ниту на децата, освен неколку кои ги испратиле децата организирано преку училиште, благодарение на помошта од наставниците и училиштето.

- Мнозинството корисници имаат паркови во близина на нивното живеалиште, кои ги посетуваат, главно, нивните деца. Во некои општини, социјалните станови се изградени во подалечни населби кои не се уредени со зелени површини.

Овие согледувања на депривацијата на корисниците на детски додаток укажуваат на потребата од мерки, активности и услуги на локално ниво кои ќе стимулираат институционално поврзување, инфраструктурно зајакнување и поголема финансиска поддршка на корисниците во однос на:

Вработување

- Овозможување на локални мерки за поддршка на приватните фирми кои вработуваат социјално ранливи лица на неопределено време.
- Овозможување флексибилно работно време за социјално загрозените родители на деца од предучилишна и раноучилишна возраст.
- Обезбедување бесплатно згрижување во детски градинки и продолжен престој во училиштата на децата на корисници на социјална заштита кои се вработени.

Домување

- Покривање од страна на општината на дел или на целиот износ на киријата што ја плаќаат социјално загрозените семејства на приватни сопственици.
- Обезбедување на социјално загрозените семејства соодветна кубикажа бесплатни огревни дрва и донирање на паднати и исечени дрва од општинските служби.
- Ослободување од плаќање или намалување на сметките за комуналии (струја, вода, губретарина) за семејствата кои се во висок социјален ризик.
- Партнерство со невладиниот и бизнис секторот во санација и во реновирање на дотраени домови на семејства во социјален ризик.
- Создавање локален социјален фонд од средства од локалните даноци и фирми, кој ќе биде наменет исклучиво за помош на ранливите семејства во општината.
- Теренска идентификација на семејства кои живеат во супстандардни услови и нивна системска регистрација.
- Финансиско и административно олеснување на процесот на аплицирање за социјално домување преку прибирање на потребните документи од страна на надлежните институции наместо од корисниците.
- Транспарентен процес на распределба на становите според јасни критериуми (приходи, број на деца, здравствена состојба).

- Донесување локални стратегии за домување и за обезбедување поголем буџет за социјални станovi.

Исхрана

- Општинска поддршка за народните кујна и обезбедување барем еден топол оброк дневно за социјално загрозените семејства.
- Воведување социјални месечни или периодични ваучери за набавка на прехранбени производи во локалните маркети за самохрани родители и семејства во социјален ризик и со ниски примања.
- Поттикнување на локалните ресторани, пекари и маркети за донирање на вишок безбедна храна на социјално ранливи семејства, преку локални мерки за поддршка или преку други форми на партнерска поддршка.
- Креирање на општински регистар на семејства во социјален ризик за да се избегне злоупотреба и храната да стигне до оние кои навистина немаат средства.

Здравствена заштита

- Субвенционирање на јавниот превоз или организиран општински превоз за лица кои мораат редовно да патуваат до регионалните болници или до Клиничкиот центар заради терапија и/или специјалистички прегледи.
- Делумно или целосно ослободување од плаќање трошоци за лекување на децата.
- Формирање мобилни тимови кои редовно ќе ги посетуваат руралните и социјално неразвиените средини со медицински опремени општински возила.
- Покривање на трошоците за партиципација за лекови од позитивната листа кои не се целосно бесплатни за ранливите категории.
- Обезбедување на еднократна или периодична финансиска помош за набавка на помагала или примарни медицински материјали за семејства со ниски примања.
- Склучување договори со локални приватни амбуланти и лаборатории за обезбедување на одреден број бесплатни прегледи месечно за лица во социјален ризик.

Образование на деца

- Обезбедување еднаков пристап и бесплатен престој во предучилишни установи за децата од социјално ранливи семејства и со невработени родители.
- Поддршка за проширување на мрежата на предучилишни установи во урбаните и во руралните средини во кои има потреба од нив.

- Преземање локални иницијативи за развивање формални и неформални облици на предучилишна воспитно-образовна работа (организирање групи при основни училишта или локални центри за деца пред тргнување на училиште, формирање мобилни тимови за едукација на деца и родители од географски и социјално маргинализирани средини).
- Идентификување на децата од социјално ранливи семејства во општината кои имаат потешкотии во пристапот до основно и средно училиште.
- Организирање бесплатен превоз или покривање на трошоците за превоз на децата од подалечните населби и места до училиштата.
- Креирање на посебен фонд за општински стипендии наменети за талентирани ученици од социјално ранливи категории во основните и средните училишта на територијата на општината.
- Поддршка за обезбедување бесплатен училишен оброк на учениците од семејства во социјален ризик.
- Организирање повремени акции или доделување ваучери за облека и обувки, особено за зимскиот период.
- Обезбедување на бесплатен училишен прибор и материјали пред почетокот на учебната година, како и на субвенционирани или донирани лаптопи, таблети и бесплатен интернет пристап за децата кои доаѓаат од семејства во социјален ризик.
- Овозможување бесплатни вонучилишни активности (екскурзии, излети, одмори, посета на театар, музеј) за ученици од социјално ранливи семејства.
- Ослободување од плаќање членарина за децата од ранливи категории во сите спортски клубови кои користат општински сали и игришта.

Транспорт

- Во општините каде нема бесплатен јавен превоз, обезбедување годишни или месечни бесплатни билети за јавен превоз за регистрирани корисници на социјална помош, самохрани родители и невработени лица.
- Воведување на „социјални семејни картички“ кои овозможуваат бесплатен превоз за родителите и децата кога патуваат заедно.
- Субвенционирање и донирање велосипеди за членови на социјално загрозени семејства.
- Изградба на безбедни пешачки и велосипедски патеки кои ги поврзуваат пооддалечените населби со централниот дел на општината каде се наоѓаат институциите.
- Поддршка и иницијативи за обезбедување редовни меѓуградски автобуски линии.

Користење годишен одмор

- Овозможување од страна на општината, во партнерство со детски одморалишта, еднонеделно летување и/или зимување на деца на училишна возраст од семејства во социјален ризик и самохрани родители.
- Покривање на трошоци за учество на децата од социјално ранливи семејства во летни извиднички или во други кампови во природа.
- Доделување од општината на семејни ваучери со одредена парична вредност кои социјално загрозените семејства можат да ги искористат за престој во одредени објекти во државата.
- Користење на општински, синдикални и приватни одморалишта и објекти во природа за бесплатен или општински субвенциониран престој на социјално загрозени семејства.

Пристап до зелени површини

- Изградба на паркови и зелени катчиња во периферните и понеразвиени населби, кои ќе бидат осветлени и редовно одржувани и ќе располагаат со детски реквизити, справи за вежбање на отворено и пешачки и велосипедски патеки.

6.4 Заклучоци и препораки за локалните политики насочени кон лица со попреченост, корисници на надоместок заради попреченост

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- Клучни причини за повеќедимензионална депривација: здравствена состојба/попреченост, недостаток на приспособени работни места и институционална неактивност, недостиг од клучни услуги за нега (дневни центри, лични асистенти) што ги спречува членовите на семејството да работат.
- Клучни бариери: непотребно комплицирани и скапи бирократски процедури за докажување и за продолжување на правото, физичка неприспособност на домовите, институциите и јавните површини, рурална изолација и оддалеченост од специјализирани здравствени и институционални услуги.
- Клучни препораки: теренски пристап на комисиите за оценка на попреченост наместо задолжително патување; специјализирана општинска превозна услуга со приспособени возила; ревизија на пристапноста на општинските згради (рампи, приспособени тоалети).

Анализата на состојбите кај корисниците на надоместок заради попреченост покажува дека станува збор за категорија граѓани чии депривации се меѓусебно испреплетени, и покрај тоа што бележи најнизок ИПД меѓу трите анализирани групи (0,444). Сепак, кај овие корисници здравствената состојба се преплетува со системски бариери во вработувањето, пристапноста, транспортот и социјалната вклученост, создавајќи мрежа на меѓусебно поврзани предизвици. Наодите од анализата укажуваат на следниве клучни заклучоци:

- Постојниот систем на социјална заштита е неопходен, но е длабоко недоволен - надоместокот е ценет и потребен, но не ги покрива ниту основните месечни трошоци, особено лековите и здравствената нега.
- Бирократските процедури за остварување и за продолжување на правото се перципираат како непотребно комплицирани, скапи и обесхрабрувачки, особено за лицата со тешка попреченост и за постарите корисници.
- Системските бариери во вработувањето – недостаток на приспособени работни места, недоволни стимулативи за работодавците и неактивност на институциите – се главната причина за екстремно високата стапка на невработеност (75,9 %).
- Недостатокот на клучни услуги (дневни центри, специјализиран превоз, лични асистенти) директно ја зголемува секојдневната грижа и оневозможува вработување на членовите на семејството кои се грижат за лицето со попреченост.
- Физичката достапност на домовите, институциите и јавните површини претставува посебна, дополнителна бариера која не постои кај другите категории корисници на социјална заштита.
- Руралната изолација и оддалеченоста од специјализирани здравствени и институционални услуги дополнително ги продлабочуваат сите претходно наведени проблеми кај корисниците надвор од поголемите градови.
- Сиромаштијата кај оваа популација има длабока психосоцијална димензија - покрај материјалниот недостаток, корисниците доживуваат социјална исклученост, губење на достоинството и постојан страв од иднината, особено за судбината на нивните деца или на лицата за кои се грижат.

Овие состојби бараат интегриран локален одговор што ги адресира истовремено финансиската, физичката и институционалната димензија на исклученоста:

Вработување

- Воведување локални фондови за субвенционирано вработување преку локални мерки за поддршка на работодавците кои вработуваат корисници на надоместок заради попреченост, со поедноставена и побрза постапка за исплата на рефундациите.

- Обезбедување простор со поволна кирија за отворање социјални претпријатија и заштитни работилници наменети за лица со попреченост.
- Формирање локални теренски тимови (советник за вработување и социјален работник) кои ги посетуваат корисниците дома и им помагаат при аплицирање и поврзување со работодавци, вклучувајќи можности за работа со скратено работно време.
- Воведување локален механизам за следење на почитувањето на законските квоти за вработување на лица со попреченост кај работодавачите на локално ниво.

Социјална заштита и бирократски процедури

- Застапување и иницијативи за воведување теренски услуги на комисиите за оценка на потребите на лицата со попреченост, со излегување на терен наместо задолжително патување на корисниците до центрите.
- Креирање локален регистар на лица со трајна попреченост, со цел намалување на честотата на задолжителните репроценки таму каде што состојбата е трајна.
- Воведување општинска канцеларија/контакт-центар за информирање на корисниците за сите права и услуги што им следуваат, вклучувајќи ги и оние на национално ниво.

Здравствена заштита

- Формирање мобилни мултидисциплинарни локални тимови (социјален работник, лекар, психолог) кои реализираат посета на изолираните рурални средини и лицата со ограничена подвижност.
- Обезбедување локални субвенции за набавка на основни помагала за корисниците кои чекаат долго на државните листи или не можат да си ги дозволат приватно.
- Воспоставување соработка со локалните аптеки за обезбедување попусти или повластени цени за корисниците на надоместок заради попреченост за лековите што не се рефундираат од државата.

Домување

- Воведување локални програми за социјално домување преку изработка на катастар на неискористен општински станбен фонд и негово наменување за најранливите семејства, вклучително и на лицата со попреченост.

- Воведување локални ваучери или директни субвенции за покривање на дел од трошоците за станарина и за комунални услуги, приспособени според примањата и составот на домаќинството.
- Обезбедување техничка поддршка и локални субвенции за адаптација на домови за лица со попреченост (рампи, приспособени бањи, проширување на вратите).

Транспорт

- Воспоставување специјализирана општинска превозна услуга за лицата со попреченост, со приспособени возила и обучени возачи, со приоритет за здравствени и административни патувања.
- Склучување договори со локални такси-превозници за повластени цени за корисниците, особено за итни случаи.
- Обновување и одржување на јавниот превоз во општините каде што постојат бесплатни карти за лица со попреченост фактички не можат да се користат поради непостоење на функционален превоз.

Исхрана

- Проширување на капацитетот на народните кујни, со нови пунктови во руралните средини и воведување достава на оброци до домовите на лицата со ограничена подвижност.

Инфраструктура и пристапност

- Спроведување локална ревизија на пристапноста на сите општински згради и обезбедување рампи, широки врати, приспособени тоалети и информативни табли за лицата со попреченост.
- Адаптација на тротоари, пешачки премини и автобуски постојки за лица со инвалидска количка.
- Инвестирање во поправка на локалните патишта и улици што водат до институции, училишта и здравствени центри, особено во руралните средини.

Зелени површини и рекреација

- Изградба на пристапни паркови и рекреативни зони со прилагодени патеки, клупи и игралишта, во сите урбани и рурални средини.
- Поддршка на здруженијата на лица со попреченост во организирање пристапни летувања и рекреативни програми, преку кофинансирање на дополнителните трошоци што сега паѓаат целосно на корисниците.

Учество во креирање политики

- Воведување редовни консултативни механизми (советодавни тела, локални форуми) во кои лицата со попреченост директно учествуваат во креирањето општински политики што ги засегаат.
- Зголемување на транспарентноста и на достапноста на информации за критериумите и за постапката за доделување еднократна финансиска помош.

6.5 Заклучоци и препораки за локалните политики од стручните лица вработени во Центрите за социјална работа и од давателите на социјални услуги на локално ниво

КЛУЧНИ ПОДАТОЦИ

- Клучни причини за повеќедимензионална депривација кај корисниците (според перцепциите на стручните лица): недоволно/несоодветно образование (70,2 %), здравствени причини (66,7 %), губење/немање работа (66,7 %), семејни причини (31,6 %), културолошки специфики (22,8 %).
- Клучни предизвици со кои се соочуваат социјално ранливите категории во секојдневниот живот: финансиска несигурност и невработеност (90,7 %), ограничен пристап до здравствени и социјални услуги (39,5 %), социјална исклученост и недостаток на поддршка од заедницата (23,3 %).
- Клучни препораки: зајакнување на институционалната координација меѓу центрите за социјална работа, центрите за вработување, здравствените установи и локалните самоуправи преку редовни механизми за комуникација; активни програми за вработување (обука, преквалификација, субвенционирање); воспоставување локален систем за мониторинг и за евалуација на социјалните програми.

Врз основа на анализираните перцепции на стручните лица, се препорачуваат следниве мерки:

- Локалните социјални политики треба да се фокусираат кон активни програми за вклучување, при што вработувањето треба да биде централен елемент. Ова вклучува програми за обука и преквалификација на корисниците, како и субвенционирање на вработувањето кај работодавачите. Потребно е зајакнување на институционалната координација на локално ниво, со воспоставување механизми за редовна комуникација помеѓу центрите за социјал-

на работа, центрите за вработување, здравствените установи и локалните самоуправи.

- За подобрување на пристапот до основни услуги, неопходно е проширување на програмите за исхрана и домување, вклучувајќи зголемување на капацитетот на народните кујни, субвенционирање на комуналните трошоци и инвестирање во енергетска ефикасност на домовите на ранливите категории.
- Во образованието, потребни се мерки за намалување на финансиските бариери преку обезбедување на бесплатни учебници, облека и превоз за децата од ранливите семејства, како и програми за подигнување на свеста кај родителите за важноста на образованието.
- Транспортната достапност треба да се подобри преку субвенционирање на билетите за јавен превоз и воспоставување нови линии во руралните средини, додека зелените површини треба да се зачуваат и да се прошират преку урбанистички политики кои го ограничуваат заземањето на зелените површини за градежни цели.
- Институционалната координација треба да се зајакне преку локалните социјални совети. Граѓанскиот сектор треба да се поддржи преку финансирање и техничка поддршка за организации кои работат на вработување и социјална инклузија на ранливите категории, особено во општините каде што таков сектор не постои. Потребни се и насочени програми за ранливите групи, вклучувајќи лица со попреченост, самохрани родители, постари лица и ромската заедница, со цел да се одговори на нивните специфични потреби.
- Препорачливо е воспоставување на локален систем за мониторинг и евалуација на социјалните програми, со редовно прибирање на податоци за нивната ефикасност и вклучување на стручните лица од центрите за социјална работа и давателите на лиценцирани социјални услуги во процесот на креирање на локалните политики, имајќи предвид дека тие поседуваат најнепосредно искуство со состојбите на терен.

Изведените заклучоци и препораки претставуваат систематизиран увид во состојбите и потребите на социјално ранливите категории граѓани на локално ниво, заснован на емпириски податоци и непосредни сознанија од теренот. Имајќи предвид дека најголемиот дел од институциите и надлежностите се на централно ниво, се надеваме дека овие заклучоци и препораки ќе бидат корисен водич во иницирањето, застапувањето и промовирањето политики кои се засноваат на докази, на локалните специфики и на приоритетот за препознавање и пресретнување на потребите на социјално ранливото население. Само преку интегриран, партиципативен пристап заснован на докази, општините можат да придонесат за намалување на сиромаштијата и за градење на поинклузивни, поправедни и похумани локални заедници.

РЕФЕРЕНЦИ

- Alkire, S. and Foster, J. (2011). Counting and multidimensional poverty measurement. *Journal of Public Economics*, 95(7 – 8), 476 – 487.
- Herd, P. & Moynihan, D. P. (2018). *Administrative Burden: Policymaking by Other Means*. Russell Sage Foundation.
- Kakwani, N. and Son, H. H. (2025). Multidimensional poverty: A new perspective on measurement. *The Journal of Development Studies*, 62(3), 445 – 459.
- Notten, G., and Guio, A.-C. (2024). Reducing poverty and social exclusion in Europe: Estimating the marginal effect of income on material deprivation. *Socio-Economic Review*, 22(1), 301 – 325.
- Robayo-Abril, M., and Echeverria, L. (2025). Unveiling multidimensional poverty: Insights from the EU (Policy Research Working Paper No. 11027). World Bank.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Oxford University Press.
- Srbinoski, B., Petreski, B. and Petreski, M. (2021). Multidimensional child poverty in North Macedonia: Reimagining how to measure and tackle child poverty. Finance Think – Economic Research & Policy Institute.
- Suppa, N. (2025). Deprivations rarely come alone: Multidimensional poverty dynamics in Europe. *Review of Income and Wealth*, 71(4), e70031. <https://doi.org/10.1111/roiw.70031>
- Tuna, E., Simonovska, A. and Petrovska Mitrevska, B. (2022). Multidimensional analysis of rural poverty in North Macedonia. *Journal of Agricultural, Food and Environmental Sciences*, 76(8), 52 – 61. <https://doi.org/10.55302/JAFES22768052e>
- UNDP. (2024). Measuring multidimensional poverty in Eastern Europe and Central Asia: A scoping study. UNDP Istanbul Regional Hub.
- Whelan, C. T., Nolan, B. and Maître, B. (2014). Multidimensional poverty measurement in Europe: An application of the adjusted headcount approach. *Journal of European Social Policy*, 24(2), 183 – 197.

